

Муассислар:
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
Ўзбекистон Республикаси ёшларининг
"Камолот" жамғармаси

Бош муҳаррир:

Собир ЎНАР

Бош муҳаррир муовини:
Абдуқаюм ЙЎЛДОШЕВ

Масъул котиб:
Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир ҳайъати:
Ҳотам АБДУРАИМОВ
Одил ЁҚУБОВ
Абдул Ғани ЖУМА
Абдусайд КҮЧИМОВ
Тўхтамурод РУСТАМ
Вафо ФАЙЗУЛЛО
Йўлдош ЭШБЕК
Ғаффор ҲОТАМОВ
Шодикул ҲАМРОЕВ

Жамоатчилик кенгаши раиси:
Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:
Ўрол АБИЛОВ
Келдиёр ИСРОИЛОВ
Абулқосим МАМАРАСУЛОВ
Низомиддин МАҲМУДОВ
Миркамол ОДИЛОВ
Нурмат ОТАБЕКОВ
Аҳмад ОТАБОЕВ
Қобил СОЛИХОВ
Йўлдош СУЛАЙМОН
Аҳмад УСМОНОВ
ШУКРУЛЛО

Ёшларнинг адабий-ижтимоий жўрнали
1982 йилдан чиқа бошлаган

Ушбу сон "Ёшлик" жўрнали таҳририяти-
нинг компьютер марказида саҳифаланди.

Саҳифаловчи:
Саодат ТЎЛАГАНОВА

© "Ёшлик" № 5 (164) 1998 й.

Муқоамизнинг 1 - 4 - бетларида Республикаимиз
Президенти кубоги учун шу йил сентябрь ойида
ўтказилган анъанавий халқаро теннис мусобақаларидан
лавҳалар акс этган.

(А. ЖУМАЕВ фотолари)

НАСР

Уйғун РЎЗИЕВ. Атиргул. Роман 5
Анвар ЖАВЛОНОВ. Кичиклар
фалсафаси. Ҳикоя 37

НАЗМ

Мухайё ҚИЛИЧОВА. Дунё ўтригида
қалқади руҳим 3
Матназар АБДУЛҲАКИМ. Минг
илдизли дарахтдирман 26
ОЛЛОЁР. Яна олислардан олис бўларман 29

БАҲС

Салима УМАРОВА. Кўнгил ҳукми недур? 27

ОИЛА ЙИЛИ

Жовли ХУШБОҚОВ. Севги деганлари
ёлғон экан... 31

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Нигора УСМОНОВА. Жаҳоннаврўз
нурларни суйдим 38

ЖАЖЖИ ТАДҚИКОТ

Шоира ДОНИЁРОВА. Қаҳрамоннинг
маънавий олами 39

АЛ-ФАРҒОНИЙНИНГ 1200 ЙИЛЛИГИ

Йўлдош СУЛАЙМОН. Ал-Фарғоний
муҳаббати. Драматик дoston 41

ТАЪЛИМ

Абдишукур ЧОРИЕВ. Ўз педагогикамиз бор 55

XX АСР ЖАҲОН ШЕЪРИЯТИДАН

ОЛМОНИЯ. Ҳамма нарса ёки ҳеч нарса
ҳақида 56

МУҲАББАТНОМА

Бирлаш ЙЎЛДОШ. Уч баллада 61

ОЛИС-ЯҚИН ОВОЗЛАР

Эшқобил ВАЛИ. Минг иккинчи кеча 62

"Ёшлик" ОГОҲЛАНТИРАДИ...

Кашанданинг кушандаси 62

Манзилимиз: 700000, Тошкент, Жавоҳарлаъл Неру, 1-уй
Телефон: 133-40-83.

Боснига 23.10.1998 йилда рухсат берилди. Қоғоз
формати 60x84 1/8. Шартли босма тобоғи 12,2. Нашриёт
ҳисоб тобоғи 12,0 Буюртма № 3128

Жўрналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди
деб изоҳланиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси "Шарқ" нашриёт-мағбаа
концернининг босмаҳонаси, Тошкент, Буюк Турон
кўчаси, 41-уй.

Муҳайё ҚИЛИЧОВА

ДУНЁ ҲАҚИДА
ҚАЛҚАДИ РҲҲИМ

БАҲОР, КЕТА ҚОЛСАМ МЕН ҲАМ СЕН БИЛАН

I

Мен истаган тонг йўк,
мен истаган кун,
Мен истаган шом йўк,
мен истаган тун.
Асли йўқ борлиқнинг аламларида
Инжу умидларим эзилар беун.

Мана - ...
яшиллиги йиғлаган кўклам,
Мана - ...
кўклигидан чопилган майса.
Адир - (қизғалдоқлар кўмилган дала)
Мана, ким қонига оёғин чайса!..
Мовий кенглик -
олис, беғубор олам,
Йўллар ёнардилар лоҳас ислардан.
Орзу -
(бир умрга) тамшанган болам,
Сафолар сўрайдир зангор ҳислардан.
Дунё тўлкинида қалқиркан руҳим,
Излар камалақнинг жилосидай эрк.
(Камалақ... Эҳ... ахир Осмоннинг қизи,
Менинг руҳим эса... кўк тилаган Ер.)

Дилим ўртанади;
йўқми сўрорим?..
Тингламасми ҳеч зог нотинч зоримни?...
Минг ташлаб,
Нега кетар Баҳорим
Тортиғ айласам ҳам бутун боримни?..

Силтанади Ҳаёт!..
Пушти хаёлим
нигоҳимдан тошиб кетади:
... дув-дув...
мукамбар кўнглимнинг кўзлари толиб
Эриб оқа борар мисли чашми-сув.

Ота уйим - қадимдаги қўшиғим
(куйи чертилади хотир торида)!!!
Қишлоқ - йўқотганим ўйноқ ошиғим
Энг улкан,
Энг содда рўзим ғорида.

Мажнунтол остида масъул хиргойи,
Шилдираган оқим - минг йилли оҳанг.
Қапалак - ям-яшил дунё ҳумойи -
Сигинчим - мудроққа урилган бир занг.
Қайтиш йўқ манзилга кетмоқда Умр
ўткинчи йилларнинг этагин тортиб.
Воҳ...

ҳеч унутилмас фасллар шуми?..
Менми,
қолаяпман Ёшлиқдан ортиб???

Қачондир,
Ўртанса
айрилган юрак,
бир куни
изласам

... парварларимни.
Кимнинг ёқасидан олмоғим керак
топмасам, энг тоза меҳварларимни?..

Мен истаган шом йўк,
мен истаган тун,
Уфқим қай ёқларга бош қўйди, айтинг...
Мен истаган тонг йўк,
мен истаган кун
Баҳорий лаҳзалар, орқага қайтинг.
Ташлаб кетма мени севиқлим
Б-А-Ҳ-О-Р,

илиқ нафасингни кўксимга бахш эт.
Йўк...
ҳеч...

ҳижронингга чидолмам энди.
Кетсанг...
кетсанг... мени
... кел, ўлдириб кет!

II

Яна қаерларга кетяпсан Баҳор,
руҳсорингга илҳақ мени-да ташлаб.
Оф-тобсиз тунларга етганда наҳор
Бевақт унутилган жонимни ғашлаб.
Қаёққа шошасан, қаёққа??? Ахир
тилимдан куну тун тушмаса исминг.
Бош уриб йиғласа пойингга Саҳар,
Саждагоҳ айласа кўзларим изинг.
Ал-видога кўнмай йиғлайди кўнгли,

Муҳайё ҚИЛИЧОВА. Дунё ўтригида қалқали руҳим

Кўкламни,
кўхлигим
яна
кўклигим...
Сенга зор дилимга берасан озор,
шундоғам етмасми дил ўксиклигим?!!

Тўққиз ой...
телбавор ахтардим, жоним,
Сени оқсоч Дунё этакларидан
Изғиб кезавердим ва... ахийр тордим
Фасллар ҳақдаги эртақларидан.

Энди қайга кетиш истайсан яна,
Лайлатул - Қадрли кунлар ёлғонми???
Ҳали далалардан кетмайин оҳор
Кўк-лам-им,
манзилинг тагин Осмонми???

Наҳот...
Яна ташлаб кетяпсан, Баҳор,
Сой каби оқизиб кўнгил ёшимни?
Кўлинг бер!!!
Ортингдан КЎКка бу сафар
Мен ҳам кетай Ердан олиб бошимни...

* * *

Севинмадим... (?)
Севилмадим... (?)
Севмадим... (?)
Дунёга сизинди бўлдимми?
Ё кечроқ туғилдим ва ёхуд
ўлимдан аввалроқ ўлдимми?

Тиржаяр чўлоқ бахт оёқсиз,
Боши йўқ хавотир йиғлайди.
Умидим-қасоскор қари қиз
Севинчининг кўксини тиглайди.

Севги на?..
- Йўқликнинг денгизи!
Мен унда чайқалган оқ кема
Тўлқинда сувинг-да йўқ изи
Бу дунё...
бу дунё...
- Ҳеч нима!!!

СЕВГИНИНГ ОДАТИЙ САВОЛИ

Соғинганим ҳам - сенсан,
Сизинганим ҳам - сенсан,
Ўйлаганим ҳам - ўзинг,
Сўйлаганим ҳам - ўзинг.

Қалбимнинг кўрида - Сан,
Юракнинг тўрида - Сан,
Кўзимнинг нурида - Сан.
Товба...

ЎЗИМ ҚАЙДАМАН?!

ҲЕЧ ҚАЧОН АЙТИЛМАЙДИГАН ҚЎШИК

Узатдим...
Онамга етмади кўлим,
Қишлоғимга бормай чалғиди йўлим,
Онам кечирмайди,
отам кечмайди,
Фақат мендан кечиб кетади Ўлим,
Охираг... ахир у мана бир қадам.

Қалдирғоч - ҳавасим, уйим меҳмони,
Меникидан азиз унинг имкони.
Кўзим - дунёдаги иккита халқоб,
Кўзим - буюк уйнинг икки қурбони!!!
Эвоҳ...
Соғинишдан ўлмаскан одам...

Қоп-қора бўлдим, тақдир қилди оқ,
Мен ўлиб яшадим туғилмасданок,
Мен-дайди...
мен-дайди...

мендайди дунё,
Дунёни кўрдим у кип-қизил гуноҳ.
Товонимга ҳордиқ қилади алам.

Оёқларни уздим, ҳеч юбормадим,
Уйим чорлайверди, мен-да бормадим,
Қумсагани бекор, соғинчи ёлғон,
Юрагимни авайладим, ёрмадим.
Ҳа, Юрак... Туғилмай ўлган - уввв - болам...

КУТИШ БЕКАТИДАГИ АЛМАШИНУВ

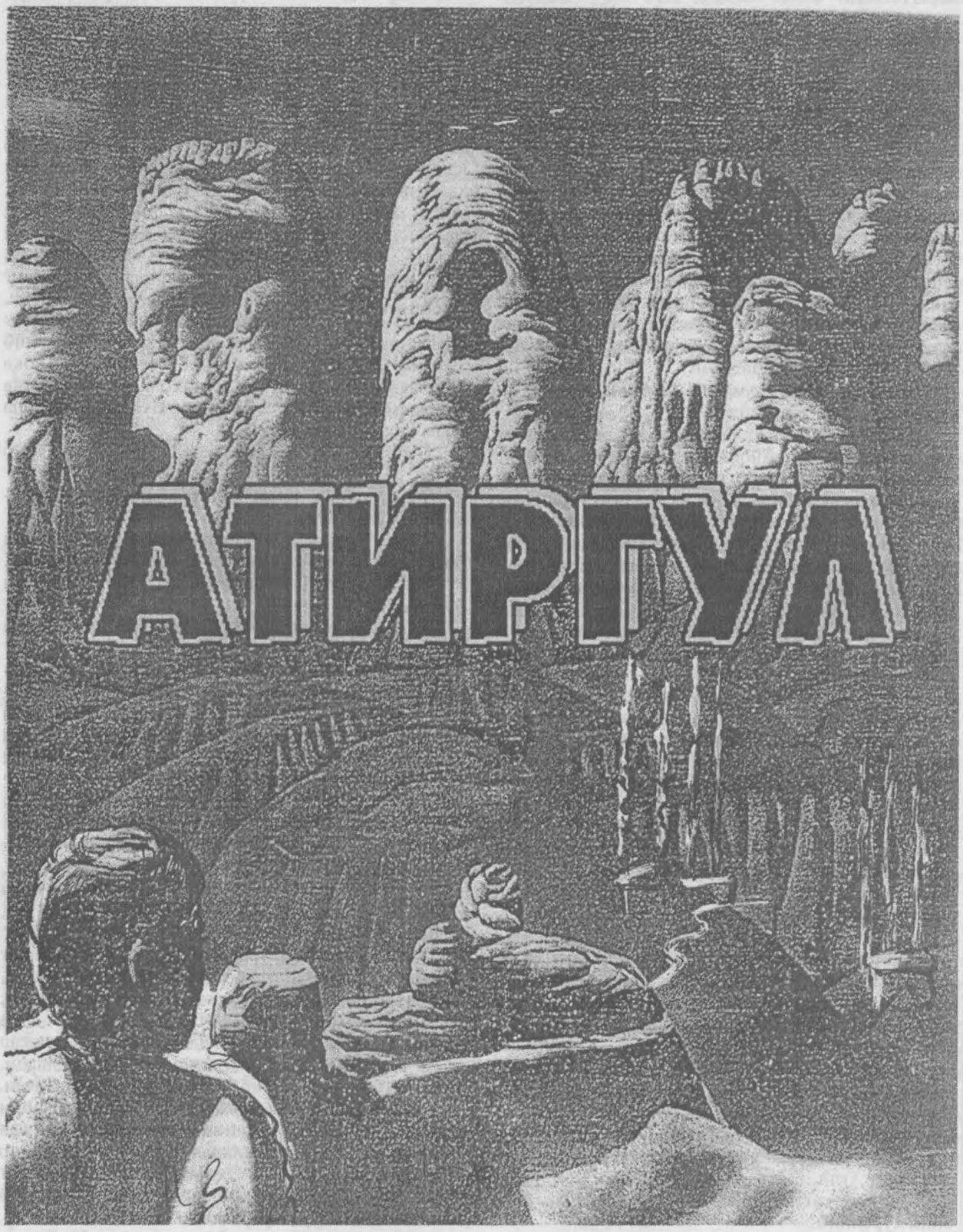
Бу - эшик,
Мана бу - дераза.
Бу - чойшаб, қўш ёстиқ
Буниси - тик қотган тўрт девор.
Ҳаммаси ўшандай турибди.
Ҳеч бири йўқолмас, бари бор.
СИЗ ЙЎҚ!

Жимгина тикилар дераза,
Эшик ҳозир йиғлаб юборса керак.
(Кўзларим тешиб юборди уни)
Чойшаб ингранди,
Ёстиқ хўрсинар.
Тўрт девор қимир этмайди.
Жимлик чўккан уй...
СЎЗ ЙЎҚ!

Эртага ўрнимда қоласиз,
Мен каби эшикка термулиб.
Тик қотган тўрт девор чўкмас тиз
Ҳаммаси ўшандай:
чойшаб, ёстиқлар.
Ҳеч бири йўқотмас, бари бор
Фақат... сизни соғинган
ҚИЗ ЙЎҚ.

Уйғун РЎЗИЕВ

Уйғун РЎЗИЕВ. Атиргул

АТИРГУЛ

Роман*

* Журнал варианты

Велосипедимни ғизиллатиб оралик кўчадан ўтдим, уйимиз томон елдек учдим. Орқамдан Намоз чўтир мушт ўқталганча:

- Ўлдираман, Олатўн, - деб бақириб қолди.

- Ўзингнинг гўштингни кабоб қиламан, чўтир, - дея қичқирдим мен ҳам бўш келмай, бироқ ичимда, албатта.

Мана, икки кунки, Намоз чўтир мени ғазаб билан таъқиб қилиб юрибди. Ҳаммасига арзимас бир воқеа сабаб.

Икки кун аввал чошгоҳ маҳали сигирларни далага қўйиб келаётгандим, боғ кўчадаги бурилишга етганда чўтирнинг олти яшар укаси Шероз лоп этиб қаршимдан чиқиб қолса бўладими? Шошганимдан рулни буролмай болақайни велосипедим билан уриб юбордим. Беш қадамча нари бориб тушди, тирранча. Юзлари, кўллари шилиниб кетди. Мен ҳам велосипедим билан ағдарилиб тушиб, ҳаммаёғим чанга беланди. Ўрнимдан туриб уст-бошимни қоқдим. Велосипедимга қараб, ичимдан қиринди ўтди; ғилдиракнинг бир-икки сими узилиб кетибди. Сал бўлмаса пачоқ бўлай дебди-я?! Анави тирранчанинг-ку шилинган жойлари андак дори-дармон билан тузалиб кетади, аммо велосипедим пачоқ бўлса қандай тузатаман?

- Нега додлайсан, зумраша. Бир уриб каллангни ёрайми, - дедим дўк қилиб.

Дўк қилдим атрофга алангладим. Болақайнинг йиғисини эшитганлар чопиб келиб қолиши мумкин-да. Бу аҳволга бирон киши гувоҳ бўлмасидан жуфтакни ростлаб қолай дедим-да, велосипедимга миндим. Бироз юриб орқамга қарасам, зумрашанинг акаси анави Намоз чўтир чопқиллаганича мени қувиб келаёттир. Тезликни оширдим. Етиб ололмаслигини билгач, орқамдан мушт ўқталиб бақириб қолди: «Ўлдираман, Олатўн».

Ҳа, Олатўн деганларига ажабланманг, менинг тахаллусим шунақа. Олатўн деса кишлоғимиз тугул қўшни кишлоқларда ҳам кўпчилик яхши билишади. Бу ғаройиб лақабни бошланғич синфда ўқиб юрган кезларимда олганман. Ўшанда кишнинг совуқ кунлари эди, ҳар йили кишда киядиган чопоним увадаси чиқиб, жуда тор бўлиб қолибди. Биринчи қор тушган куниёқ ҳамма болалар бошларида кулоқчин, эгниларида чопон, оёқларида кирза этик билан келишибди мактабга. Абдулла ва Шербўта деган олифтахалар бўлса яп-янги пальто кийишган. Мен бўлсам чопоним кичкиналигидан дадамнинг эски камзулига ўраниб борган эдим. Лекин жуда совқотдим. Мактабдан келасолиб оймга хархаша қилдим:

- Менга ҳам пальто олиб беринглар.

- Вой, болам, пальтони катта бўлганинда киясан-да. Ёш болалар ҳам пальто кияр эканми, - деди ойм.

- Ана, бугун Абдулла билан Шербўта яп-янги пальто кийиб борди. Ҳамманинг оғзи очилиб қолди. Биз бир-бир ушлаб кўрмоқчи эдик, кир қилиб қўясанлар, деб кўнишмади. Фақат яқинроқ бориб маза қилиб ҳидлаб кўрдик. Янги пальтонинг ҳиди бирам зўр бўлар экан-да.

- Қайси Абдулла?

- Районда ишлайдиган Соли ака бор-ку, ўша кишининг ўғли.

- Ҳа энди, каттанинг боласи катта кияди-да, - деди ойм хўрсиниб.

Лекин ўша куни ойм керакли латта-путталарни Каромат холаникига олиб бориб, менга бошлаб чопон тиктириб келди. Каромат хола чевар эмасми, чопонни

жуда чиройли қилиб тикибди. Лекин мато етмай қолиб, энгини бошқа хил латтадан тикибди. Ана шуниси сал нокулайроқ туюлди. Бўлмасам чопон кўркамгина эди. Эртасига уни мактабга кийиб бордим. Оёғимда кирза этик, бошимда эскигина кулоқчин. Қарабсизки, йигитнинг гули бўлди-қолди-да. Ҳамма болалар атрофимни ўраб олишди. Мен қизғанчиклик қилмай чопонимни ушлаб кўришга рухсат бердим. Баъзилар ҳидлаб ҳам кўришди. Мен ўзимда йўқ хурсанд эдим. Аммо шу кундан бошлаб, чопонимнинг энгини ҳисобга олишди шекилли, ҳамма мени Олатўн деб чақира бошлади. Шу-шу исмим Мурод Олатўнга айланиб кетди.

Мана, бугун ҳам Намоз чўтирнинг таъқибидан эсон-омон қутилиб, шамолдай учиб келдим-да, велосипедимни етаклаганча оғилхонага кириб яшириндим. Ахир, Намоз чўтир қувиб келиб қолиши ҳам мумкин-да. Қилмишимни оймга чақиб берса, ойм кечқурун дастурхон атрофида наватдаги мажлисни чақиради. Шунча ёшга кириб ҳали ҳам одам бўлмаганлигим ҳақида жиддий маъруза қилади.

Шуларни ўйлаб ичимни ит тирнарди. Охурнинг устига ўтириб олиб анча вақт кутдим. Хайриятки, чўтир келмади. Кўнглим тинчиди. Шу пайт биқинимдан нимадир «чимм» этиб чаққандай бўлди. Бир сапчиб тушдим. Сақраб ўрнимдан туриб, уст-бошимни қоқа бошладим. Ахир, бу ер оғилхона-ку, кана-пана ёпишдимикан, деб кўрқиб кетдим. Йўқ, хайрият, кана эмас, тикан қадалган экан.

Оғилхонадан чиқиб келаётганимни ойм кўриб қолди.

- Ҳа, Мурод, нима қилиб юрибсан у ёқда? - хайрон бўлиб сўради ойм.

- Ҳа... Халиги... Бобомдан қолган темир сопли болга қаерда? - деб юбордим шошгандан гап тополмай.

- Вой, болгани нима қиласан? - баттар хайрон бўлди ойм.

- Ҳм... Оғилхонада роса кана кўпайибди, ўшаларни ўлдирумқчийдим.

- Вой-вой, канани болга билан ўлдирасанми? - ойм энди ростакамига тутақиб кетди. - Менга қара, сен кимни аҳмоқ қилиб ўйнапсан? Хой, тагин бировлар билан ёқалашганга ўхшайсан-ку. Ким билан олишдинг? Афт-ангорингни қара, худди тупроққа ағананган эшакка ўхшайсан.

- Э, ойм, ёқалашмадим, велосипед миниб кўчадан келаётганимда тормозни босаман деб йиқилиб тушдим.

- Ҳай, бўйингни қара, томга етман дейди-я. Сен тенгилор отасидан юкни олаяпти. Хунар эғаллаб, рўзғор тебратишяпти. Сен бўлсанг ҳали ҳам кўча чангитиб валапит миниб юрибсан. Шошмай тур, ҳали, бир бўйингни эгмасамми.

Кимнинг ойиси уришса, ҳап сеними, даданг келсин, бир таъзирингни бердираман, деб дўк қилади. Лекин менинг ойм унақа эмас. Қачон уришса ҳам, дадангга айтаман, демайди. Чунки биладики, дадам барибир қаттиқ уришмайди. Дадажоним жуда ювош одам. Илгари фермада зоотехник бўлиб ишларди. Икки марта жигари оғриб, кўп вақт касалхонада ётди. Тузалиб чикқач, докторлар сизга оғир ишларни қилиш, кўп уриниш мумкин эмас, дейишибди. Шундан сўнг дадам зоотехникликдан бўшаб, бошқа бир енгилроқ иш қидирди. Охири совхоз гаражининг қорувулигини беришди. Бечора дадам шу яримта жони билан тўрт фарзандни вояга етказаёттир. Фарзандларнинг тўнғичи каминаи камтарин бўладилар. Мактабни ўтган йили тамомлаганман. Ўқишларим ёмон эмасди. Энди, мактанмайман-у, нима бўлгандаям

Амина, Фотима, Миробид каби синфдошларимдан кўра яхшироқ ўқиганман. Мактабни битиргач, кўпчилик синфдошларим шаҳарга ўқишга кетишди. Менга эса олий мактаб насиб қилмади. Нега, дейсизми? Ҳа, ўзим хохламадим. Ўрта мактабни-ку амаллаб тамомлаб олдим. Энди яна китобга термулиб жонимга азоб берайми? Ўқиб дунёга устун бўлармидим? Қолаверса, қоровулнинг ўғлини ким ҳам ўқишга қабул қиларди?

Катта синглим Санобар аломат қиз. Ўзи 9-синфда ўқийди. Синфида энг аълочи. Уйда бўлса ойимнинг ўнг кўли. Ҳамма ишларни чакқон-чакқон бажариб ташлайди. Синглим Дилбархонни ҳам ўзига эргаштириб, дастёр қилди-қўйди. Ҳа, айтганча, Дилбар бу йил биринчи синфга борди. Ҳарфларни ҳам дарров ўрганиб олибди, зехни ўткир. Ойим уни нукул эркалайди. Ҳаммамиз мактабга кетганимизда ойим Дилбар билан қолар эди-да уйда. Шунинг учун унга жуда ўрганиб қолган. Ҳар доим Дилбарни эркалатиб, чўнтагига конфет, майиз, туршак солиб қўярди. Мен ҳам дарров уни етаклаб кўздан узоқроққа олиб ўтардим. Мулоимгина гапириб кўнглини олардим.

- Дилбархон, айланай, чўнтагингда нима бор? - дейман авраб.

- Туршак бор, - дейди синглим гапимдан эриб кетиб.

- Нечта бор?

- Мен санашни билмайман.

- Бу ёққа бергин, мен сенга санаб кўрсатаман, - дейман-да, шошиб кафтимни очаман. Бечора гапимга лаққа тушади ва чўнтагида борини кафтимга солади.

- Бунинг туршаги ширинми, мағзи ширинми, - сўрайман яна.

- Туршаги- дейди синглим билағонлик қилиб.

- Ие, билмас экансан, бунинг мағзи ширин. Чақиб берайми?

- Ҳа, - кизикади Дилбар.

- Унда манави пўстлоқларини арчиб ташлайлик, - деб, туршакларни маза қилиб ейман. Дилбар ҳайрон бўлиб қараб туради. Мен туршак чайнайман-у, уни мактаб-мактаб қўяман. Сўнг данакларни чақаман-да, ўзим ейман. Унинг ҳам чўнтақларига уч-тўртта мағиз солиб, ана, чўнтагинг мағизга тўлди, дейман.

Укам Каримжон бўлса, мутлақо унақа эмас. Ўзи 6-синфда ўқийди-ю, аммо худди катта одамлардай вазмин юради. Э, у жуда бало. Катта бўлсам учувчи бўламан, осмонни кезаман, дейди. Э, осмонга чиқсанг чиқақол, ўзи ерда одам кўпайиб кетаётир, дейман жигига тегиб. Ҳа, биз осмонга чиқмасак ҳам майлига, ер ҳам кўтариб турибди ҳозирча. Тўғри-да, шундай яхши ер турганда осмонда бало борми. У ёқда бирор юмуш қилолмасанг, экмасанг, йиғмасанг, жўра-пўранг билан ўйнаб кулолмасанг. Тагин нимасига кизикишади, хайронман.

Эҳ, ўйлаверсанг ўй кўп экан. Гоҳо ҳар нарсаларни ўйлайвериш бошим ёрилиб кетай дейди. Мактабни битиргунимча-ку, тезроқ битирай деб шошардим. Қайтамга энди мактабнинг қадрини билинапти. Болалар билан овуниб юрган эканман-да. Зерикиш деган нарсани энди билаяпман. Мана, мактабни битириб олиб, юрибмиз пенсионерга ўхшаб. Аммо, меҳнатдан қочмайман. Ҳар қандай хизматингиз бўлса менга мурожаат қилаверинг, хожатингизни чиқараман. Лекин ҳаққимни тўлашдан қочмасангиз бўлгани.

Дунёнинг хаёллари билан жўра киришиб ўтирган эканман, ногоҳ қулоғимга қўшни ҳовли томондан шақур-шуқур овоз эшитилди.

Секин девор оша мўраладим. Ҳовлида Насиба қозон юваётир. Юрагим жиз этиб кетди. Насиба - Зоҳидовнинг қизи. Ҳозир битирувчи синфда ўқияпти. Бирам одамнинг ҳавасини келтирадиган қиз бўлган-ей. Ҳар доим уни кўргим келади. Рўпара келиб қолса, гапирай дейман-у, аммо аксига олиб томоғимга бир нарса тикилгандек овозим чиқмай қолади. Томга чиқсам уларнинг ҳовлиси кафтдагидек кўриниб туради. Шунинг учун бўш қолсам томга чиқиб ўтириб оламан-да, уларнинг эшигига тикилиб ўтираман. Насиба кўриниб қолса, чўзиб хуштак чаламан. У бўлса бир қарайди-ю, тур-е безори, дегандек қошларини чимириб уйига кириб кетади. Бир марта уни деб балога қолиб кетай деганман. Томга чиқсам, ҳовлисида Зоҳидовнинг хотини юрган экан. Қизининг қўйлагига ўхшаш қўйлак кийиб олгани учун уни Насиба деб ўйлабман-да, хуштак чалдим. Буни кичкина ўғли кўриб қолиб, кечқурун Зоҳидовга чақиб берибди. Зоҳидов аввал хотинини роса сўқибди. Сўнг важоҳат билан бизни келиб, ўғлингизни топиб берасиз, деб дадамга ўшқирди. Мен уйга бекиниб олиб ҳамма гапни эшитиб турардим. Дадам билан ойим уни тинчителиш учун минг айланиб-ўргилди.

- Агар тагин бировнинг хотинига хуштак чаладиган бўлса, ўғлингизни қамокда чиритаман, - деди Зоҳидов кетатуриб.

Ўшандан кейин томга чиқишга кўрқиб қолган эдим-у, аммо барибир Насибанинг иккита қилиб ўриб қўйилган қалин қора сочларини, қалам билан чизиб қўйгандек ингичка қошларини, оху кўзларию, узун киприқларини кўргим келавериб, яна томга чиқаётган бўлдим.

Ҳозир ҳам Насиба оппоқ қўллари билан қозон юваётган экан. Ютиниб-ютиниб қарадим. Бир чўзиб хуштак чалай дедим-у, лекин ёмон хаёлга бормасин, деб чалмадим. Ахир, хуштакнинг хосияти бўлмади, дейишади-ку.

П б о б

Чўчиб уйғондим. Ахир, бугун якшанба-ку. Бозорга чиқиш керак. Офтоб чарақлаб кетибди. Кийимларимни апил-тапил кийиб, ҳовлига чиқдим. Санобар билан Дилбар ҳовли бетидаги хазонларни супуришяпти, ойим оғилда сигирларни соғайтган экан.

- Ойи, нега эртароқ уйғотмадингиз мени? - дедим юз-қўлимни юваётиб.

- Сени уйғотгунча сил бўлади одам, - деди ойим ҳамон сут соғишда давом этиб.

- Анави хўрозниям баҳридан ўтиш керак. Қичқиришни унутганига минг йил бўлган.

- Бояқиш тонг отмасданоқ қичқира-қичқира чарчади, сен эшитмадинг. Шунақаям қаттиқ ухлайсанки, сонингни кесиб кетса ҳам сезмайсан.

Шундай қилиб десангиз, бозорга отландим. Бозор узоқ эмас, қишлоғимиз четроғидаги тепаликда. Ҳамма атроф қишлоқдагилар ҳам шу ерга келиб бозор-ўчар қилиб кетишади. Биров сотади, биров олади.

Эҳ-ҳе, бозор қизиб кетибди. Тумонат одам. Дарвозадан киришим биланоқ ғала-ғовурдан кулоқларим битай деди. Қўй бозори авжига чиққан. Олди-сотди зўр бўляпти.

- Юз сўм.

- Эллик сўм.

- Юз эллик сўм дедим-ку.

- Боринг, етмиш беш.

- Кам.

- Кўп.
- Олинг.
- Баракасини беринг.
- Бор барака.

Одамларга туртиниб-суртиниб бозорнинг иккинчи майдониға ўтдим. Бозорнинг кизиғи мана шу ерда. Пистафуруш, ёнғоқфуруш, сабзавот-пабзавот, парранда-марранда, икир-чикир - ҳаммаси мана шу ерда. Одам сизмай кетибди. Сотиш учун бир хуржун туршак олиб чиққан эдим. Расталар банд бўлган, ерда чордона қуриб олганларнинг қаторида ҳам жой йўқ. Энди нима қилдим, деб айланиб юрган эдим, синфдош дўстим Миробидни кўриб қолдим. У олма сотаётган экан. Мени кўриши биланоқ дик этиб ўрнидан турди. Қуюқ саломлашиб қолдик.

- Обид, бормисан, пачоқ. Қалайсан, ишларинг тузукми, эсон-омон юрибсанми?

- Вой, шолғом бурун-ей, ўзинг қалайсан? Саломатлик тузукми?

- Вой-ву-уй, катта савдогар бўлиб кетибсан-ку, хумпар. Савдо қандай кетаяпти?

- Э, - кўл силтади Миробид, - савдонинг мазаси йўқ, харидор келмаяпти.

- Бу лаллайиб ўтиришингда савдо қандай бўларди. Ўтган-кетганни чақириб керак, олмаларни кўз-кўз қилиш керак. Унча-мунча арзонроқ қилиб бер.

- Кўйсанг-чи, унақа ишлар менинг қўлимдан келмайди.

- Ахир, бунинг нимаси қийин. Хоҳласанг, ёрдам беришим мумкин.

- Майли, яхши бўларди.

Хурсанд бўлиб Миробиднинг ёниға ўтдим. Қопларнинг оғзини яхшилаб очиб кўйдим. Бир қопда қип-қизил олма, иккинчисида жийда. Ёнидан хуржунимни жойлаштирдим. Олмалардан бир нечтасини олиб этагимға яхшилаб артиб кўйдим. Ойнадек бўлди. Жийда билан туршакларнинг бетига пуф-пуфлаб кўйдим. Миробиднинг пружинали кўл тарозиси бор экан, менга берди. «Кани, сотавер энди», - деб ўзи ёнимда ўтириб олди. Мен баралла овоз билан одамларни чақира бошладим:

- Кеп қолинг, кеп қолинг. Қизил олма, ширин олма, еб кўринг. Минг дардға даво топасиз. Туршакдан олинг, энг олий навли ўрикники. Олмасангиз армонда қоласиз. Жийдадан олинг, жийдадан. Танингизга шифо, уйингизға барака беради. Кеп қолинг, кеп қолинг...

Сўнг Миробидға юзландим:

- Менға кара, жўра, сен бу ерда ўтиравермай, хувв нарирокда юрсанг бўларди-да. Тағин, одамлар Миробид ўзи сотолмай даллол ёллабди, дейишмасин.

Миробид рози бўлиб бозорнинг нариги қисмиға ўтиб кетди. Ана энди сотишни кўринг. Одамларнинг оғзидан сўлағи оқадиган қилиб туршакни мақтай бошладим. Нима бўлганда ҳам аввал ўзимнинг нарсамни сотиб тугатай дедим-да. Бир зумда атрофимда одам уйилиб кетди. Туршак талаш бўлди. Жийда ҳам охирлаб қолди. Қанчалик чаққон ҳаракат қилсам ҳам тарозига тортиб беришға улгуролмайман. Ўзимнинг хуржунимни бўшатиб бўлиб, Миробиднинг олмаси билан жийдасини ҳам мақтаб-мақтаб сотаяпман. Хар беш сўм тушганида бир сўмини ўзимнинг чўнтагимға ураман. Миробид хумпар билиб ётибдими. Қайтамға, шунча нарсани сотиб берганимға хурсанд бўлсин.

Бозор яримлаганида Миробиднинг олмасию жийдаларини ҳам сотиб тугатдим. Қопларни йиғиштириб, пулларни тахлаб одим. Роса кўп пул бўлди Миробидники. Уни кидириб атрофға кўз

югуртирдим. Майиз бозорнинг яқинида бир ошнаси билан гурунғ қилиб ўтирган экан. Хуштак чалгандим, ялт этиб қаради. Мени кўриб югуриб келди.

- Сотиб тугатдингми? - деди қувониб.

- Бўлмасам-чи, бизнинг маҳсулотимиз ҳеч қачон қолиб кетган эмас. Хурсандмисан?

- Хурсанд бўлганда қандай, яшавор, жўражон!

- Ундай бўлса бу хурсандчиликни нишонлаш керак.

- Қандай қилиб?

- Ма, мана бу пулларингни ол. Энди мени бир кабобхўрликка таклиф қил. Қара, қандай зўр кабоб пишапта.

- Нима қиласан бунча қиммат нарсани еб?

- Зикналик қилма энди. Қара қўлингдаги пулни. Ҳатто Амир Олимхон ҳам бунча кўп пул ушламаган.

Лекин тўғрисини айтганда, чўнтагимға урган пул уникадан кўп эди, албатта. Лекин болапақир қаердан билсин буни.

- Бўлақол энди, - дедим тағин.

- Майли, юрақол, - деди Миробид судралиб.

Икковимиз буриқсиб тутун чиқаётган бозорнинг кабобхонасига бордик. Мен чорпоёға ўтириб олдим. Кузатиб турдим, Миробид кабобпаз билан ҳисоб-китоб қилаётганда чўнтагидан қийналиб-қийналиб пул чиқарди. Баттар бўл, дедим.

Ойим, туршакни сотиб бўлиб битта супурги олиб келгин, дегандилар. Бозордан битта яхши супургини танлаб олдим-да, уйға қайтдим. Бошқа ҳеч нарса олмадим. Чунки сабзавоту мева-чева ҳаммаси ўзимизда бор-да. Эрта баҳордан бошлаб дадам билан Каримжон ер юмшатишиб, экинларнинг ҳамма туридан экишади. Ёз бўйи парвариш қилишади. Кузда йиғиштириб олишади. Мен бунақа майда ишларға аралашмайман. Авваллари мактабни баҳона қилардим. Дадам келарди-да:

- Муроджон, сен ҳам бундай томорқаға чиқиб ишларға кўмак берсанг бўлармиди, уканг чарчаб кетди-ку, - дердилар.

Мен бўлсам:

- Э, дада, кўраяписизу, дарсларим жуда кўп. Вазифаларни бажариб бормасам ўқитувчимиз уришади, мажлисларда мени ёмонлайди, - дейман.

Дадам мийиғида куладилар:

- Қара-я, Каримжон кундузи шунча ишларни қилиб, дарсини кечаси тайёрласа ҳам муаллимлари нуқул унинг ўқишини мақтайди-ю, сеникини ҳеч мақтаб юборишмаяпти-да.

- Каримжон паст синфда ўқийди, мен юқори синфда. Бизнинг дарсимиз мураккаб, - деб баҳона қиламан.

Ҳозирлари ҳам унақа майда ишларға қўл урмайман. Нимагадир, ўзимча буюк-буюк муаммоларни ҳал қилгим келади. Шундай бир улғувор вазифани адо этсаму ҳамма хайратға тушса. «Муроджонни менсимай юрган эканмиз, антиқа йиғит экан-ку», дейишса.

Бозордан кела-кела роса ширин хаёллар сурдим. Ногоҳ йўл бўйида маҳаллаимиз кампирлардан бири Роҳила аяни кўриб қолдим. Ая менға кўзи тушгач имлаб чақирди. Энкайиб қолган гавдасини тикроқ тутди. Чап қўлини манглайиға соябон қилди.

- Ассаломалайкум, ая, - дедим иккала қўлимни баравар чўзиб.

- Ҳай, Зарифаойнинг ўғлимисан? Вой бўйларингдан ўргилиб кетай. Эсон-омон юрибсанми. Онанг, отанг, укаларинг эсон-омонми. Ҳай, сен каттасимисан?

- Ҳа, шундай, ая.

- Вой ўзим айланайна. Кечагина ўзим сенинг киндигингни туширган эдим-а. Кап-катта одам бўлиб қолибсан-ку.

Э, ая кўп гапиради-да. Эшитиб тураверсанг кечгача ўтиради. Шунда ҳам гапи тугамайди. Ахир, менинг киндигим билан нима ишлари бор. Ўзимам айтдим-а нимага киндигим қийшиқ, деб. Шу Роҳила ая кесиб ташлаган экан-да.

- Менга қаранг, ая, - дедим ниҳоят тоқатсизланиб, - бизниқига юринг, ўша ерда чой ичиб, мириқиб суҳбатлашиб ўтирамиз.

- Йўқ, болагинам, чой бўлса бошқа сафар. Ҳали бориб Зарифаой билан бафуржа ўтиришаман. Энди... Ҳа, отинг Ҳалимжонмиди?

- Ҳалимжон эмас, Муроджон, ая.

- Ҳа, Муроджон, болам, кўча томондаги деворимиз тунов кунги ёмғирда нураб кетибди, қурғур. Ана энди ўтган-кетган мол-ҳол ҳовлимизга кириб кетаяпти. Бобонг қариб қолганлар, Нурилла аканг давлат одами. Ҳеч ишдан қўли тегмайди. Неварагинам Ғайбулла армияга кетмаганидаям бошқа гапиди. Ўртоқларингни айтиб келиб шу деворни бир кўтариб беринглар, жон болам.

Уф, гап бошлашидан билувдима кампирнинг мақсадини. Ҳозир бир юмуш топиб беради деб турувдим. Ишдан қочмайману, лекин қачон қарама қари-қартанглар юмуш айтишади. Қарияларникида ишласанг, на чойингдан хабар олишади, на овқатингни кўнгилдагидай қилишади. Ҳақингниям қулоғингга ўлчаб беришади. У ҳам майли, базилари қурук «барака топ»дан нарига ўтишмайди. Ёшроқ, ўзига бақувватроқларникида ишласанг обдон сийлашади.

- Ўртоқларим йўқ-да, ая, - дедим баҳона излаб. - Ҳаммаси шаҳарга ўқишга кетишган.

- Ундай бўлса ўзинг борақол, мен сенга шерик топиб келаман. Эртагача ҳамма анжомларни тахт қилиб қўяман.

Ш б о б

- Қаёққа кетаяпсан? - деб сўраб қолди ойим.

- Роҳила аяникига, - дедим, - бечора аянинг бошига шунча қулфатлар тушибди-ю, бизнинг хабаримиз бўлмабди.

- Нима бўлибди? - ҳайрон бўлди ойим.

- Кўча девор кулаб тушибди. Кеча Роҳила аянинг ўзлари ялиниб-ёлвориб ҳашарга чорлади. Ҳозир ўша ёққа боришим керак.

Роҳила аянинг уйи яқиндагина эмасми, зумда етиб бордим. Ҳақиқатанам беш-олти қадамча узунликдаги девор кулаб, гиштлари майда-майда бўлиб ҳар томонга сочилиб ётарди. Бир кўз ташлашдаёқ кечга довур қора терга ботишимга амин бўлдим.

Майдаланиб кетган гиштлар устидан эҳтиёткорлик билан ўтиб ҳовли ичкарисига кирдим. Эндигина «бирор киши борми» деб овоз бермоқчи эдим, дарахтлар тагида ивирсиб юрган Роҳила аяга кўзим тушди.

- Ассаломалайкум, ая, - дедим қўлимни кўксимга қўйиб.

- Ва алайкум ассалом, вой, бўйларингдан ўргилай, болам, - деди ая супургисини ташлаб энгларини қоқаркан. - Ўзим ҳам ҳозир келиб қоларсан деб турувдим. Кечадан бери бобонгга ҳам роса таърифингни қилдим. Ҳалимжон ўғлим деворни тиклаб бермоқчи, деб айтдим.

- Ҳалимжон эмас, ая. Муроджон...

- Вой, Муроджон боламдан ўргилиб кетай. Бобонг ҳам роса хурсанд бўлди. Сени хўп мақтади. Мен бир ўзингга қийинлик қиладим деб сенга шерик ҳам топиб қўйганман.

- Ким экан менинг шеригим-а, ая, - сўрадим қизиқиб.

- Ҳах, отинг қурғур нима эдия. Анави бетлари бужур йигит бор.

- Намозми? - дедим юрагим дукиллаб.

- Ҳа, ўша. Кимни ҳашарга айтсам экан деб кетаётган эдим, ўша Намоз лоп этиб олдимдан чиқиб қолди. Мен билан қуюқ сўрашди. Шуни айтиб қўя қолдим. Ўзиям қамалиб чиққандан бери ишининг тайини йўқ эди-да.

Юрагимга гўлгула тушди. Укасини велосипед билан уриб кетганман-а?! Бугун энди бу ерга келиб мен билан бирга ишлармишми? Тагин алам устида гувалага қўшиб мени ҳам деворга ўриб юборса-я?! Ахир у турмага тушиб чиққан бир ўғри каззоб бўлса. Унақа одамнинг қўлидан ҳар бало келади. Шунчалик ҳам пешонам шўр бўладими-а? Ҳеч кимга ёмонликни раво кўрмасам. Кимнинг юмуши бўлса кўмак берсам. Каттани ака, кичикни ука десам. Бу Намоз деганлари бекорга аяга кўмаклашмоқчи бўлмаган. Менинг шу ерда ишламоқчи бўлганимни билгандир-да, шунинг учун атайлаб аяни авраган. Олатўнни ўша ерда тутиб олиб, пичоғимни қайрайман деган. Бўлмаса, Намоз чўтир бировга яхшилик қиладиган одамми. Ахир у ўғри-ку. Ҳаммани қон қақшатиб юради. Қаердадир бир шайкага ҳам кирган экан. Ўша шайкаси билан катта ўғирлик устида қўлга тушиб, бир неча йил қамалиб ҳам чиқди. Ўша ўғри чўтир бугун Роҳила аяга кўмак берармиш. Йўқ, бир балоси бўлмаса шудгорда қўйруқ на қилур, дейдилар. Нима бўлганда ҳам эҳтиёт бўлиш керак.

Мен қандай бўлмасин ҳозир бу ердан қочиб қолишни ўйлай бошладим.

- Менга қаранг, ая, - дедим уй томонга бошлаётган аяга қараб, - шу деворни бошқа кун тикласак қандай бўларкин-а?

- Вой, нимага, болам? - ая менга қараб ҳайрон бўлиб қолди.

- Шу... уйда ҳам баъзи юмушлар бор эди-да.

- Э, болагинам-ей, уйдаги юмушни ҳар кун қилаверасан. Бугун мениқига кўмаклашинглар. Намоз ҳам шу бугун ёрдам бермоқчи. Мен билсин, бошқа кунлари уни топиб бўладими, йўқми.

- Ая, шу Намозни нега ўзи ҳашарга айтдингиз? Ундан бошқа одам қуриганмиди? У ўғри-ку?

- Ҳай, ҳай, болам, нимага унақа дейсан. У ҳам худонинг бандаси. Бировлар ҳақида ёмон сўзлашга одатланмагин.

- Лекин... ҳаво ҳам булутланиб турибди-да. Тагин ёмғир ёғиб юбориб ҳамма ишимизни бир пул қилмаса деб қўрқаман.

- Ҳавонинг булут бўлгани - сизларга соя бўлади. Қани, уйга кириб бир пиёла чой ичгин, болам. Кейин ишни бошлайверасан. Кел, киравер, тортинма. - Ая шундай деб ичкарига кириб кетди. Мен жуфтакни ростлаб қолмоқчи бўлиб турган эдим, гўнғиллаганча қандайдир қўшиқни хиргойи қилиб Намоз чўтир келиб қолди. Шартта тескари бурилдим.

- Ие, ие, Олатўн жаноблариям шу ерда эканлар-ку. Бир кўлингизни олиб қўяйлик, - деб чўтир кўришишга чоғланиб.

Мен индамасдан қўл узатдим.

- Ҳа, нимага бундай хомуш кўринадилар? Сал қовоғингизни очинг. Азада эмассиз-ку, йигит.

Чүтирнинг овозини эшитган Роҳила ая ташқарига чикди. Намознинг елкаларидан уриб, айланиб ўргилди. Чой ичишга таклиф қилган эди, у ҳам кўнмади, «Биз ишни бошлаб юборайлик» деди. Нимагадир менга илиқ муомала қиларди. Демак, анави кунги ишқални нутибди-да. Лекин барибир ундан хавфсираб турардим.

Биз енг шимариб ишга тушиб кетдик. Аввал майдаланиб кетган ғишт бўлақларини бир жойга уйдик. Сўнг пастдаги ариқдан сув ташиб, уймага сепдик. Кесаклар эригунча пича дам олиш пайида бўш қопларни тўшаб ўтирдик. Роҳила ая чой дамлаб чикди. Биз чой хўплаб ўтирган пайт, ичкаридан ҳассасига таяниб Қамбар бобо чиқиб қолди. Бечора зўрға юрапти. Кўрмаганимга анча вақт бўлган эди. Роса қарибди-ку. Шарти кетиб, парти қолибди. Инқиллаб-синқиллаб бизнинг олдимишга келди. Сакраб ўрнимиздан туриб бобо билан кўришдик.

- Ҳорманглар, - деди бобо.

- Бор бўлинг, Қамбар бобо.

- Ҳашар қилайлик дебсизлар-да. Баракалла, болаларим. - Бобо нарироқда турган бўлақланмаган ғишларни кўрсатиб, буёққа олиб кел, дегандек ишора қилди. Мен дарров олиб келиб учта ғиштни устма-уст қўйдим-да, устига қопни ташладим. Бобо «рахмат» дегандек бош ирғаб секин ўтирди. Сўнг пахтадек оппоқ соқолини силаб гап бошлади. Қамбар бобо вазмин, дона-дона қилиб, нуронийларча гапирарди.

- Ёш келса - ишга, қари келар - ошга, - деди Қамбар бобо, - Мана, билақларинг кучга тўла. Ҳар қандай ишни эплайсизлар. Биз ҳам сизлардек ёш эдик. Қилмаган ишимиз қолмади. «Йигит кишига етмиш хунар оз» деганларидек, ҳамма ишга ўзимизни урганмиз. Колхозда ишладик, урушда ҳам бўлдик. Энди худо белдан қувватни олди.

Биз Намоз иккаламиз ишга киришиб кетган эдик. Намоз гувала ясаб бераверди. Мен қатор қилиб гувалаларни териб кетавердим. Девор кўча томонда эмасми, ўтган ҳар одам «ҳорманглар» деб ўтади. «Бор бўл» деявериш жонимизга ҳам тегди. Баъзи мижғовлари у ёқ-бу ёқдан гапириб ҳам ўтиришади. Биз терлаб-пишиб ишимизни давом эттиравердик. Қамбар бобо эса ҳануз бошидан ўтган воқеаларни гапириб ўтирарди.

- Менга қаранг, бобо, - деди чўтир беярашиқ жилмайиб, - бу ерда ўтиравериб шамоллаб қолманг. Ҳаво булут бўлса. Яхшиси ичкарига кириб, ёнбошлаб дамингизни олинг.

- Э, болам, гап билан бўлсаям ёрдам берай деяпман-да.

Йўк, чўтир кўнмади. Бобони роса авради. Охири бобо «хўп» деди-да, уйга кириб кетди.

- Бобой роса қарибди, - деди чўтир беўхшов тиржайиб. - Гапиришидан ҳам маълум. Ўзи, қаригандан кейин одам мижғовроқ бўлиб қолади-а?

Мен индамадим. Намоз берган гувалаларни териб кетавердим. Яна ичимга ғулгула туша бошлади. Ахир, нима учун чўтир Қамбар бобони уйга киритиб юборди? Ҳеч ким йўқлигида мандан аламини олмоқчимикан-а? Ҳозир гувала тераётганимда билдирмасдан орқамдан келиб анави кетмон билан урса-я?! Аксига олиб Роҳила ая ҳам ҳовлида кўринмай қолди. Бирор ёққа кетган бўлса керак. Намоз чўтир терлаб-пишиб гувала ясапти. Кўнғир жингалак сочлари, анчадан буён ювилмаган шекилли, чанг қоплаб, хира тортиб кетган. Юзидаги чўтирлари тер томчилари билан қопланиб қолган. Эғнидаги оқ яктаги жикқа хўл бўлиб, елкасига чиппа ёпишган.

Бир томонга қийшайиб кетган бурнининг остидаги сап-сарик мўйлабини тез-тез билаги билан қашиб қўяди. Унга қараб анграйиб қолибман. Бир пайт чўтир гавдасини кўтариб, белини билаги билан силади-да, менга қараб:

- Нега тўхтаб қолдинг? Ол, манави гувалаларни териб ташла, - деди.

Мен гувалаларни теравердим. Лекин чўтирга ховотирли қараб-қараб қўяман. Чўтир атрофга бир аланглаб олди. Кўрқиб кетдим. Одамнинг ҳам кўзи шунақа совуқ бўлади. Ҳозир бир балони бошламаса гўрға эди. Йўк, чўтир унақа қилмади. Нарироқда турган нарвонни олди-да, Қамбар бобонинг кўшнисини томондаги деворга суяб қўйди. Биламан, у ҳовлида совхознинг агрономи Қувват ака яшайди. Чўтир нарвондан девор устига чиқиб, Қувват аканинг ҳовлисини томоша қилиб ўтирди. Юрагимдаги кўркув бироз йўқолди. Хайрият-е, у деворнинг устида хиргойи бошлаб қолди.

Кун туш бўлди-ю, аммо ҳавони қора булут қоплаб тургани учун билинмайди. Роҳила ая ҳам қаёқдандир тугунини кўтариб келиб қолди. Мактабда ишлайдиган келини Нодира янға ҳам келди. Улар дарров овқатга уннаб кетишди шекилли, ошхонадан ёғнинг бижирлагани эшитилди. Чиндан мазали бир хид димоғимга урилди. Девор ҳам битай, деб қолди. Ҳорма дегувчиларнинг кети узилмаяпти. Бир маҳал «УАЗ» машинаси физиллаб келиб бизнинг яқинимизга тўхтади. Танидим, Қосим юмалоқ-ку. Ифлос. Йўк, унинг тузилиши юмалоқ эмас. Бўйи теракдек, қотмадан келган. Юзи ҳам қора, ичи ҳам қора. Башараси қаргани эслатади. Оғзига қарасангиз, тракторнинг остида қолган эски калишни кўргандай бўласиз. Уни бутун кишлоқ Қосим юмалоқ деб атайди. Чунки у, қачон қараманг, одамларнинг устидан юмалоқ хат ёзиб юради. У асосан мансабдаги кишиларни хатга олади. Ҳар хил тўхматларни уларнинг устига ағдаради. Улар эса, айбдор эмасман, бор ишингни қил, дейишмайди. Чунки айби бўлмаса ҳам барибир анча вақтгача милицияма-милиция судрашади, ҳатто уйини тинтув қилишади. Улар ана шундан кўрқиб, юмалоққа сўраган нарсасини беришади. Унинг гердайиб юриши бекорга эмас экан. Оқорида қандайдир бақувват суянчиги бор эмиш. Ҳозир Қосим юмалоқ Насим Зоҳидовнинг шофёри. У мана шу «УАЗ»да Зоҳидовни олиб юради. Ахир, айтгандим-ку, Зоҳидов ҳам кичкина одам эмас. Сабзавотчилик хўжалигини бошқаради. Ўзиям жуда кеккайган одам-да. Бир марта салом берсангиз индамайди. Иккинчи марта яна салом берсангиз, ўқрайиб бир қараб қўяди. Агар ўжарлик қилиб учинчи марта ҳам салом берсангиз: «Э, бўлди-да, алик», - деб жерқийди. Лекин хотини Майсара хола хўб яхши аёл. Босиқ, ҳар нарсани ўйлаб гапиради. Қизи Насиба эса... Эҳ, Насибани соғиндим шу тобда. Қанийди бир мартагина қўлини ушлаб кўришсам. Шунақа иболи қиз...

- Ҳормасинлар, зоотехникнинг олатўни, - деган овоздан хаёлларим чилпарчин бўлди. Машинадан пастга тушиб, бир қўлини белига, бир қўлини машина эшигига тираб Қосим юмалоқ турибди. Индамадим. - Ие, фақат деворга лой ураяпсанми десам, қулоғингга ҳам лой уриб олибсан-да, хи-хи-хи. - Қосим юмалоқнинг башараси янада совуқ кўриниб кетди. Қулоғига етай деб турган қалишдек оғзи қоп-қора таппидай юзини яна ҳам хунуқлаштириб юборди. - Ҳорма деяпман, ўв.

- Бор бўлинг, - дедим хушламай. «Йўк, бўл, ифлос» дедим ичимда.

- Ха, кунинг ўтмай қолдими, бировларникида мардикорчилик қилиб юрибсан? Кунинг ўтмаётган бўлса меникига бор, иш топиб бераман. Хар куни этигимни яхшилаб тозалаб қўйсанг бўлди, ҳаққингни олаверасан. Ёки бунақа ишлар малол келадими? Ор қиладиларми? Йўқ, унақа даврлар ўтиб кетган. Ялло қилиб яшар эдиларинг. У пайтларда отанг зоотехник эди-да. Давлатнинг мулкани хўб кемириб едиларинг. Мана энди шумшайган бир қоровул бўлиб қолди. Юкинг бўлса ташийман, суяк берсанг ғажийман, деб ўтирибди.

Жон-поним чиқиб кетди. Қани энди қўлимга анави кетмонни олсам-у, юмалоқни қийма-қийма қилиб ташласам. Ифлос сўзларни айтаётган тилини таг-томири билан суғуриб олиб итларга едирсам. Шуни ҳам одамлар қаторида тирик сақлаб юрган қоп-қора юрагини паншаҳанинг учига илиб олиб, тошларга, тиканларга уриб тилка-тилка қилсам!.. Ўлдираман, ҳозироқ абжagini чиқараман. Муштларим маҳкам туғилди. Тишларим бир-бирини синдиругдек ғижирляпи. Бўғиб ўлдираман, деб ўрнимдан турай дейман-у, аммо нимагадир ўрнимдан туролмайман. Нимадир оёғимдан маҳкам ушлаб тургандек эди. Қосим юмалоқ бўлса хануз одамнинг ғашига тегадиган тарзда тиржайиб турибди. Икки бармоғи орасига кистириб сигарета ҳам тутатапти.

- Ие, ўвв, ўғри, сен ҳам шу ерда экансану, - деди Қосим юмалоқ гувала яшадан тўхтаб анграйиб қолган Намозга. - Бу дейман, энди ҳалол меҳнат қилиб пул топмоқчилар шекилли. Йўғ-е, сен ундай қилолмасанг керак?! Ҳеч замонда ўғри ҳалол меҳнат билан кун кўрганми? Унда унинг ўғрилиги қаёқда қолади, хи-хи-хи. Сен баччағар, ўғриларнинг шаънига доғ туширма.

Намоз ҳам серрайганча қотиб турарди. Кўриниб турибди, у ҳам асабийлашапти. Муштларини қаттиқ тутиб, Қосимга кўзларини ўкдай қадаб турибди. Юзлари кизариб, манглайдан дув-дув тер оқаяпти. Лекин у ҳам бир оғиз сўз демай юмалоқнинг ифлос гапларини тинглаяпти. Юмалоқнинг эса ювиндисимон башарасида хануз истеҳзо бор эди. У галма-галдан Намоз иккаламизнинг асабимизга тегарди. Ўзи эса бундан завқ оларди.

- Ўв, зоотехникнинг боласи, отанг мендан беш юз сўм қарздор эканлигини биласан-а? Ўзини касалга солиб қутулиб кетмоқчи бўлди. Лекин мен насия дафтарига ёзиб қўйганман. Отангга айтиб қўй, пулни тўласин. Бўлмаса уйи куяди.

Билдим, бунинг нима ҳақда гапирётганини. Дадам зоотехник бўлиб ишлаб юрганларида бир куни шу ифлос юмалоқ уйимизга келиб қолганди. Дадам ҳам уйда эди. Шунда у дадамга: «Сиз ундоқ одамсиз, сиз бундоқ одамсиз, сиз халқ душмансиз. Устингиздан керакли материалларни тўплаб қўйганман. Ҳадемай тагингизга сув кетади», - деб дўқ қилди.

- Мақсадинг нима? - деди дадам тухмат гапларга чидолмай.

- Мақсадим - совет давлатининг душманларига қарши курашиш. Лекин... - деди юмалоқ хиёл ишшайиб, - ишни босди-босди қилиш мумкин.

- Хўш?

- Беш юз сўм берасиз, вассалом.

- Йўқол, муттаҳам. Агар айбим бўлса, оттириб юбор. Лекин менинг уйимга иккинчи қадам босма, ярамас, - деди дадам муштини тутиб.

- Сиз ўпкангизни босиб олинг. Ҳозир мени қувиб ҳайдарсиз. Аммо ҳали замон милицияни етаклаб келаман. Ана унда пушаймон бўласиз. Лекин кеч

бўлади. Уйингизни тинтув қилдираман. Ўзингизни қамокда чиритаман, - деди юмалоқ анча жойга етгандан кейин бақриб. Шу-шу юмалоқ бизникига қадамни босмади. Кўп ўтмай дадам ҳам хасталаниб касалхонага тушди. Тузалиб чикқач, ариза бериб ишдан бўшади. Аммо Қосим юмалоқ кўча-кўйда укаларимни кўриб қолса: «Отанг мендан беш юз сўм қарздор. Айтиб қўй, тўласин. Бўлмаса ишини кўзгаб юбораман, панжарага тикилиб ўтирасанлар», - дер экан. Ҳозир ҳам атайлаб менинг асабимга тегиш учун эрмак қилаяпти.

- Тушунарлими, ўв? - деди юмалоқ сигаретасини оёғи билан эзгилаб. - Ие, нимага қўлларингни мушт қилиб олдинг? Урасанми? Кел, урақол.

- Сени шундоғам худо уриб қўйибди-ку, ярамас, - дедим жойимдан кўзгалолмай. Юмалоқнинг кўзлари баттар қисилиб кетди. Чирт этиб тупурди-да, Намозга юзланди.

- Сен-чи, ўғри, тўғриси айт-чи, ростдан ҳам ҳалол меҳнат қилишга ўтдингми? Ахир, ўрганган кўнгил ўртанса қўймас, дейдилар. Сен баччағар лой қилиш баҳонасида Қамбар бобонинг уйини зимдан кузатаётгансан. Қўлга илинадиган бирон нарса бўлса ўмараман дегансан. Аммо бечора бобойда қўлга илинадиган нима ҳам бўлсин. Ёки хотинини ўғирлайсанми-а, хумпар? Хи-хи-хи.

Бу гапдан кейин Намоз чидаб туролмади. Қўлига бир сиким лой олди. Тишларини ғижирлатиб, юмалоққа деди:

- Хой, китмир, қани, мақсадингни айт. Нимага бу ерга келдинг? Ўғри бўлиб сенинг уйингга тушганмидим? Мен ҳали хотин ўғирлашни ўзимга касб қилганим йўқ. Мабодо касб қиладиган бўлсам, биринчи бўлиб сенинг хотинингни ўғирлайман.

Намоз шундай деб қўлидаги лойни юмалоққа иргитди. Мен ҳам қўлимга илинганича лой олиб, юмалоққа ота бошладим. Юмалоқ кўрқиб кетиб, сакраб машинасига минди-да, тезлик билан ҳайдаб кетди.

- Уф, қара-я, ифлосни, - деди Намоз чўтир юзидаги терларини енги билан артиб. - Бир пасда кайфиятни бузди-қўйди-я.

- Нимага уни ҳеч ким йўқ қила олмайди?

- Э, буни йўқотганинг билан фойдаси йўқ. Ёмон қовуннинг уруғи кўп бўлади. Йўқотганинг билан ундан баттарроғи бош кўтариб туради.

Тушликдан кейин яна ишимизни давом эттирдик. Боя Намоз чўтир кўзимга балодай кўринаётган эди. Башараси ёввойи махлукка ўхшаб, қилиқлари беяршиқ туюлган эди. Анави юмалоқ билан бўлган воқеадан сўнг Намоз ҳам унчалик разил эмасдай кўриниб қолди. Бечора шунчалик ҳақоратларни эшитиб жовдираб қолди-я. Қанчалар аламзада бўлди. Юмалоқни қувганимиздан кейин ҳам аламдан кўзлари йилтирагандай бўлди. Овқатланаётган пайтимизда томоғидан овқат ўтмади. Бир коса шўрвани зўрға ичди.

Деворимиз охирлаб қолди. Намоз ҳам ишни тез якунлайлик деяпти шекилли, чакқон ҳаракат қилаяпти. Кўп гувала ясаб ташлади. Сўнг пешонасидаги терни артиб, дам олгани ўтирди.

- Қара-я, Муродвой, эрталаб булут ваҳима билан келган эди, бир томчи ҳам ёмғир ёғмади-я, - деди Намоз осмонга қараб.

- Ишқилиб ёғиб қолиб деворимизни ювиб кетмасин денг.

- Ҳа, бизни қамокда ишлатишган пайтлар ёмғир ёғишини жуда кутар эдик.

- Кечирасиз-у, сир бўлмаса, қандай қамалгансиз?
- сўрадим кизиқиб. Лекин кўрқиб турардим, саволим малол келиб, бақириб кетмасмикан деб.

- Э, кўявер, - деди Намоз кўлини силтаб, - булар ўтиб кетган гаплар. Ўғирликни бошқалар қилган-у, айбни менга тўнкашиб, қаматишди.

- Сиз ўғирлик қилмайсизми?

- Қаёқлардан тоқасан бунақа гапларни, ука. Ўзинг қап-катта йигитсан-у, ёш болага ўхшайсан-а. Биз ўғирлик қилмаганмиз, қилмаймиз ҳам. Бизники ўғирлик дейилмайди, билдингми. Бизники ризк дейилади, ризк. Ўғирлик қиладиганлар бошқача бўлади. Улар шундай ўғирлик қиладиларки, ҳисобини тополмай қоласан. Уларни ҳеч ким ўғри демайди, дея олмайди ҳам. Улар ишни пухта қилишади. Э-э, - Намоз яна кўл силтади, - мен эса ризқимни тераман. Ахир, кун кўришим керак-ку. Лекин мен ҳар кимникига ҳам тушавермайман. Оддий одамларнинг ризқини қийиб ўз лунжига урганлар менинг рўйхатимга тушади.

- Оддий одамлар ҳам уйларига ўғри тушса сиздан гумон қилишади-ку?!

- Бекор гап. Мен унақа пасткашлардан эмасман. Сенга ҳаммасини тушунтирдим-ку, ахир. Ишонмасанг, жума куни кучкурун кўчага чиқиб тур. Ўшанда ҳаммасини биласан.

Юрагим шув этиб орқага тортиб кетди. Наҳотки, мени ҳам ўғирликка бошлаяпти?

- Ҳа, ука, нимага рангинг оқариб кетди? - деди чўтир тиржайиб. - Кўрқма, сен ўғирлик қилмайсан, фақат кузатасан, холос. Бизнинг ишимиз ўғирлик эмаслигини билиб оласан.

Кечга яқин деворга охириги гувалани кўйдик. Қилган ишимизга мўъжазгина дастурхон атрофида яқун ясадик. Қамбар бобо билан Роҳила ая биздан шунақаям хурсанд бўлишди, шунақаям севинишди. Қамбар бобо яхши тилаклар тилаб кўлимизга оз-оздан пул берди. Биз ҳам пул керакмас дегандай бироз, мтгилладиг-у, аммо қари одамнинг кўлини қайтармайлик, деб олақолдик. Эшикдан чиққанимизда Роҳила ая чўтир иккаламизга иккита тугун тутқазди. «Овора бўлиб нима қилардингиз, ая», дедик. "Оворагарчилиги бор эканми, болам», деб Роҳила ая биздан хурсанд эканлигини билдирди. Ширин истаклар айтиб, елкамизга қокди. Биз у ердан хурсанд чиқиб, уй-уйимизга жўнадик. Худди шуни кутиб тургандай, секин-аста ёмғир томчилай бошлади.

IV б о б

Во ажаб! Қанчалар орзу қилиб юрган эдим-а мана шу ҳолатни.

Ҳар галгидай томга чиқиб қарасам, Насиба кўлида бир тугунча билан бизнинг эшик томон келяпти. Мени сезмади. Юрагим жиз этиб кетди. Миямга қандай фикр келганини ўзим ҳам билмайман. Югуриб томдан тушдим-да, эшик олдига бориб олдим. Эшигимиз тамбаланмайди. Шунчаки ёпиб кўямиз. Насиба эшикни секин итарди. Аста мўралаб ҳовлига кирди. Мени кўрди-ю, нима қилишини билмай тўхтаб қолди. Сезиб турибман, уялаяпти. Юраги ҳам гупиллаб ураётган бўлса керак, юзи қизарди. Тўғри-да, ахир, мендек келишган, алпомишсифат йигитнинг қаршисида қизармаса, кимнинг қаршисида қизаради. Аммо ўзим ҳам тек қолмадим. Юрагим гупира-гуп ураёттир. Томоғимга қандайдир иссиқ нарса тикилиб қолган. Юзим ҳам ловуллаяпти. Шу алфозда бир муддат турганимиздан сўнг Насибанинг

ўнғайсизланаётганини сезиб қолдим. Тагин ортига қайтиб кетмасин деб, ўзимни зўрлаб бўлса ҳам гапиришга уриндим:

- К-келинг, Насиба, - дедим дудукланиб. Сизлаб гапирганим ўзимга эриш туюлди. Лекин на илож, сизлаб бошладимми, буёғига ҳам сизлаб давом эттиришга мажбурман.

- Мен... Онангиз уйдадилар? - Насибанинг юзи баттар қизарди. «Онангиз» деган сўзи «онамиз» дегандек туюлди менга.

- Ҳа, уйдалар. - Насиба ҳамон ерга қараб турарди. - Нега туриб қолдингиз, юра қолинг, - дедим ўзимча дадилланиб.

Насиба тортинибгина қадам ташлади. Уйимиз эшиги олдида кичкина стулчасига ўтириб олиб нимадир тикиб ўтирган Дилбарни кўрди-ю, дадилланди. Энди у қадамни кўркмай босарди. Камина ҳам бўйимни тикроқ кўтардим. Насиба билан ёнма-ён юриб бораёпман. Мен узунманми десам, Насиба ҳам чакки эмас. Елкамдан ошиб турибди. Насиба билан бирга юриб бораёпман-у, жуда-жуда завкланиб кетаяпман. Худди у билан илгаридан бирга юргандай, ширин-ширин суҳбатлар қилаётгандай ҳис қилардим ўзимни. Ёнгинамда Насибанинг жимгина бораётганини кўриб, нимадир деб унга гапиришни, унинг ҳам мендан бир оғиз ширин сўзини аямаслигини жуда-жуда ҳам истар эдим. Аммо гапирай дейман-у, оғзим бутунлай ўзимга бўйсинмайди. Ўзим қарашга ботинолмайман-у, бироқ менга бўйсинмай кўйган кўзларим Насибанинг бутун жисмига ўғринча қараб-қараб олади. Бир маҳал кўлларим эсимга тушди. Кўрқиб кетдим. Кўлимнинг ҳам ихтиёри мендан кетиб қолган бўлса, тагин Насибани туртиб юбормасин. Эсим борида жиловлаб олайин, дедим-да, кўлларимни чўнтақларимга солиб олдим. Нима бўлса ҳам Насибага гапиришим керак эди. Бор кучимни йиғиб оғиз жуфтладим.

- Насиба!.. - дедим кўкқисдан отилган ўкдек. Насиба ҳам бир сескангандек бўлди.

- Лаббай, - деди майин овоз билан. Оғзимни очолмадим. Ахир, энди буёғига нима дейман? Гапира олмадим. Шу алфозда эшик олдида келиб кўйибмиз. Дилбар сакраб ўрнидан турди.

- Вой, Дилбар, чевар бўп кетибсанми, нима тикаяпсан? - деди Насиба юзига табассум югуриб. Дилбар бир Насибага, бир менга қараб олди. Кейин бидиллаб гапира кетди:

- Рўмолчага гул тикаяпман. Кўғирчоғимнинг бошига ўраб кўяман. Менга Санобар опам кашта тикишни, тугма қадашни ўргатди.

- Ие, шундайми? Кўйлак тикишни ҳам ўргандингми?

- Йўк, ҳали ўрганмадим. Ўрганиб олганимдан кейин сизга ҳам чиройли кўйлак тикиб бераман, киясизми?

- Вой айланиб кетай, сен тиксанг албатта кияман, Дилбархон, - деб Насиба Дилбарнинг бўғирсоқдек юзидан ўпди. Улар шунчалик ширин суҳбат қилишяптики, хаёлимда гўё Насиба Дилбар билан эмас, худди мен билан гаплашаётгандек эди.

Улар биргалашиб уйга кириб кетишди. Мен бўлсам ўзимни оламда бахтиёр ҳис қилардим. Лекин нимага бир оғиз гапира олмадим унга? Нўноқлик қилдим шекилли. Нимага энди? Ахир, бошқа жойда гап десангиз менинг олдимга тушадигани йўқ эди-ку? Эҳ, қизларга гапиришни Дадабойга чиқарган. Шунақанги бидиллаб гап топадики, бир пастда ҳар қандай қиз бечорани ўзига чип ёпиштириб олади. Майли, Насиба билан кўнгил ёзиб гаплаша олмадим.

Кўл ушлашиб юрганим ҳам йўк. Аммо мен у билан ёнма-ён юрдим. Шунинг ўзи ҳам қанчалар бахт-а...

Ҳ о б

Бироз кўнгил ёзай деб чойхонага чиқдим. У ерда қадрдон дўстим Дадабой ишлади. Анча кундан буён уни кўрмаган эдим. Дадабой жуда гапга уста, улфат йигит. Мактабда ҳам битта партада ўтирар эдик. Гоҳо жанжаллашиб ҳам қолардик. Лекин дарров гинани унутиб, ярашиб кетардик. Баҳо олишда ҳам мусобақа қилардик. Фақат «яхши» учун эмас, ким кам «икки» оларга. Гоҳида унга «икки» тушиб қоларди, гоҳида менга. Ана шундай қувноқ кунлар ҳам ўтиб кетди. Мактабни тугатгач, Дадабой ўқишга бориб ўтирмади. Чойхоначилик қила бошлади. Чойхонада унинг дадаси Курбон ака ишлар эди. Кўча-кўйда санкиб юрмасин деди шекилли, Дадабойни ҳам ўзига ёрдамчи қилиб олди. Чойхонада эса кўпинча Дадабой бўлади. Бошига эски дўпписини кўндириб олиб, оқ яктагини кияди-да, меҳмонларга елиб-югуриб хизмат қилади.

Шундай қилиб, Дадабойнинг чойхонасига чиқдим. Роса гурунглашдик. Барака топгур бинойидек пазанда ҳам бўлиб қолибди. Пиширган ошини еб маза қилдим. Ўзимам уни роса мактадим. Сўнг анча суҳбатлашиб кўнгил ёзиб, уйга қайтдим. Ховлига киришим билан Карим мени кўрсатиб: «Ана, пахлавоннинг ўзлари ҳам келиб қолдилар», - деди-да, кула-кула оғил томонга ўтиб кетди. Унинг қотиб-қотиб қулаётгани эшитиларди. Ҳайрон бўлдим. Кийим-бошимга қараб олдим, ҳаммаси жойида. Йиртилмаган, чанг ҳам бўлмаган. Унда нимага қулишаяпти? Эҳ, галварс Дадабой яна ҳазил қилган кўринади. Бирон жойимга сездирмасдан қозоннинг қуясини суртиб қўйгандир. Югуриб дахлизга кирдим-да, ойнага қарадим. Ҳеч қандай қуя ҳам суртилмаган. Жаҳлим чиқиб кетди. Ахир, нимага қулишаяпти улар?

Ичкари уйдан Дилбар чиқиб қолди. Тавба, у ҳам кулади-я.

- Нимага тиржаясан? - дедим Ҳайрон бўлиб.
- Сизни ойим кутиб ўтирибдилар, - деди Дилбар тагин қулиб.
- Нимага кутади?
- Билмадим. Роҳила ая ҳам шу ерда. Йиғлаб ўтирибди.

Тамом! Бу Роҳила ая бекорга йиғлаб келмаган. Бир бало бўлган. Ё девор қулаб қолган, ё анави эгриқўл Намоз чўтир бирон нарсани ўғирлаб кетган. Энди нима қилдим?!

«Роҳила ая нималар деди?» - деб Дилбарни қистай бошладим. Дилбар тушмагур аввалига «билмайман» деб турди. Чўнтагимдан битта ёнғоқ чиқариб берганимдан кейин ҳаммасини айтди-кўйди. Воқеа бундай бўлибди. Биз деворни курганимиздан сўнг хонадон соҳиблари бизни дуо қилиб юришибди. Уч кундан кейин эса кечаси девор томондан келаётган дусур-дусур овозни эшитиб қолишибди. Қамбар бобо эгнига чопонни ёпиниб девор олдига борибди. Шу пайт девор гурс этиб қулаб кетибди. Қамбар бобо йиқилиб тушибди. Ҳали қуриб улгурмаган девор чолнинг оёқларини босиб қолибди. Атроф қоп-қоронгу экан. Қулаган деворнинг нариги томонида эса гира-шира иккита қора шарпа кўринибди-ю, қочиб кетибди. Ўша икки шарпанинг ҳар бирининг тўрттадан қўли, тўрттадан оёғи бор экан. Қамбар бобо «девор орасидан жинлар чиқди, Мурод билан Намоз ўзларининг жинларини девор орасига бостириб кетган экан» дея кўрқиб кетибди. Роҳила ая чиқиб қараса,

чол кимирламай ётган эмиш. «Вой чолгинамдан айрилиб қолдим!» деб дод солибди. Кўни-қўшнилар югуриб чиқишибди. Ҳайриятки чол ўзига келибди.

Демак, Роҳила ая мени кўриб қолса, кўз ёшларини дарё қилади. Нимага жиннинг девор остига бостириб кетасан, бобондан айрилиб қолай дедик, деб миямни қоқади. Ахир, одамнинг жини бўлар экан-ку. Жин дегани одамнинг ўзидан ҳам кучли бўлар эмиш. Лекин биз уларни деворнинг остига бостириб келмаган эдик-ку?!

Энди нима бўлганда ҳам Роҳила аянинг кўзига кўринмай юрганим маъқул. У киши кечгача албатта уйига кетади. Кетишини пойлаб турай.

Кўчага чиқиб, тўп тепиб юрган кичкинтой болаларнинг ўйинини томоша қилиб ўтирдим. Бир пайт кўпол хуштак овози эшитилди. Яна чалинди. Бурилиб қарадим. Хув, нарирокда янтоқ ғарамининг орқасидан Намоз чўтирнинг совуқ башараси кўринди. У мени имлаб қақирди. Секин юриб олдига бордим. Лекин шу тобда унга кўзим учиб тургани йўк эди.

- Ҳа, мулла йигит, эсон-омон юрибсанми, - деди чўтир тиржайиб. Кўл бериб кўришдик.

- Қалай энди, ваъдангни унутганинг йўқми?

- Қанақа ваъда? - дедим Ҳайрон бўлиб.

- Ана холос, - деди Намоз чўтир кўшиқ айтаётган артистларга ўхшаб қулочини ёзиб, - ахир, бугун жума-ку.

Энди эсимга тушди. Намоз чўтир ҳамон тиржайиб турарди.

- Бугун тунги соат тўққизда шу ерда учрашамиз, - деди у қандайдир эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда.

Мен беихтиёр бош ирғаб маъқулладим.

Қоп-қоронғи тун. Янтоқ ғарамининг олдига бордим. Намоз чўтир хит бўлиб кутиб ўтирган экан.

- Аммангнинг арпасини ўриб қолдингми, йигит? Мунча йўк бўлиб кетдинг? Сал бўлмаса шу ерда ухлаб қолардим-ов, - деди чўтир.

- Ҳа, озгина ушланиб қолдим.

- Юр, кетдик.

- Қаёққа борамиз?

- Юравер, кейин.

Мен чўтирга эргашиб кетавердим. Осмонни кузнинг қоп-қора булутлари қоплаб олган, зим-зиё кеча одамни ютиб юбораман дейди. Ҳар жой-ҳар жойда янтоқ ғарамлари уюлган, қоронғида унчалик сезилмайди. Аммо яқинига бориб қолсангиз, баҳайбат тоғдек туюлади. Атрофда сийрак қишлоқ уйларининг деразаларидан электр чирокларнинг ёруғи кўринади. Кеча сукунати ичида итларнинг тинимсиз вовуллашлари ваҳимали эшитилади. Қоронғида ўғри билан бирга юришга кўрқиб турган бўлсам-да, унинг ризқ-насиба йиғишини бир четда туриб кузатиш иштиёқи менга тинчлик бермаётган эди.

Биз келиб тўхтаган жой қишлоқнинг чеккасидаги бир эски қулба бўлиб, бу ерда илгари Ибодулла деган аравакаш яшарди. Кейинчалик у қаёққадир кўчиб кетди, бу ерда мана шу чолдевори қолган эди. Кўпинча болалар шу атрофда қўй боқиб юрганларида ёмғир ёғиб қолса, бу қулба асқотарди. Хатто болалар йиғилишиб, катталардан яшириб сигарет чекадиган энг қулай жой ҳам ушбу қулба.

Намоз эски эшикни гичирлатиб очиб ичкарига кирди. Кетидан мен ҳам кирдим. Ичкарида шам липиллаб турибди. Чириган ёғоч майдалари, сигарета қолдиклари сочилиб ётибди. Тупроқ гурпак бўлиб кетган. Бир чириган тўнка устида қандайдир мўйловдор нотаниш киши ўтириб сигарета тутатмоқда. Юзида

тиртиги бор, кўзлари ола қарайдиган, сочлари жингалак, гавдаси хўкиздек бир бадбашара киши экан.

- Мана шу йигит бўлади мен айтган бола, - деди Намоз чўтир мени унга таништириб.

- Саломалайкум, - дедим унга кўл узатиб. Мўйловли киши хоҳламайгина кўл тутди.

- Қидириб топганимгана шу зумраша бўлдимиз? Бирор тузукроғи топилмадимиз? Қўлингдан иш келадими? Исминг нима, итвачча? - Унинг кўполлиги менга ёқмади. Лекин шу тобда бундай муомалага чидашга мажбур эдим.

- Исмин Муроджон, - дедим дадилланиб, - ўзингизники-чи?

- Ҳеҳ, итвачча, менинг отимни суриштириб нима қиласан? Ҳа, майли, Иттегмас деяқол.

«Турки-тароватинг шу бўладиган бўлса, ит ҳам, бит ҳам тегмайди сенга ўзи» дедим ичимда.

- Бўлмасам гап бундай, - деди Иттегмас, - сен энди мени таниб олдинг. Мана бу ҳамқишлоғингни ҳам яхши танийсан. Сирларимиздан ҳам воқиф бўлишинг мумкин. Мана бу пичокни ўпиб қасам ич. «Бу ердаги сирни бировга айтсам, шу пичок бошимда» дегин. - У менга пичокни тутди.

Кўрқиб кетдим. Ноилож қасам ичдим.

Биз ярим тунгача шу ерда тумшайиб ўтирдик. Иттегмас билан Намоз чўтир нималарнидир анча вақт бир-бирларига тушунтирдилар. Чўтир чўнтагидан бир қоғозни чиқариб, қандайдир чизмаларни кўрсатди. Кейин улар гапларидан мен тушунмайдиган кўпгина сўзларни ишлатишди. Хойнаҳой ўғирликнинг режасини тузишаётгандир дедим-да, уларнинг гапларига аралашмай ўтирдим. Уйқум келиб, кўзларим юмилиб кетаверди. Мункиб кетаман-да, бироздан кейин яна кўзларим юмилиб.

Эски тахталарнинг устига ўтириб олиб, деворга суянганимча ухлаб қолибман. Бир маҳал Намоз чўтирнинг силтовидан уйғониб кетдим.

- Эҳе, мулла йигит, бир ухласанг тарашадек қотар экансан-ку-а? - деди чўтир. - Боядан бери, гийк этмайсан.

- Э, ухлаб қолибман-да. Кун бўйи чарчаганман, - дедим кўзларимни ишқаб.

- Қани, имилламаринг, кетдик, - деди Иттегмас.

Биз қоронғу кўчалардан юриб кишлоқ ичига кириб борардик. Учаламиз ҳам жимгина кетаётимиз. Шу маҳалда кўчада юриш анча кўрқинчли бўларкан. Тағин иккита ўғри билан ёнма-ён кетаётганимни ўйласам, юрагимга баттар ғул-ғула тушади. Ҳаво ҳам анча салқин бўлиб қолибди. Яхшиям камзулимни кийиб чиққан эканман.

Қамбар бобонинг уйи олдига етганда тўхтадик. Ҳақиқатан ҳам чўтир иккаламиз қуриб кетган девор кулаб ётибди. Ҳовлининг ичига кулабди. Шунча қилган меҳнатимга ичим ачиди.

- Кетдик, - деди чўтир бузилган девордан ичкарига йўл бошлаб. Чўтирнинг кетидан Иттегмас, унинг кетидан мен эргашиб Қамбар бобонинг ҳовлисига кирдик. Нима қилишмоқчи булар? Бир бечораҳол Қамбар бободан ризқ-насиба олишмоқчимиз? Ахир, бу ғирт пасткашлик-ку. Бечора ўзи бир ўлимдан қолган бўлса. Ўша кунни деворни мустаҳкамроқ қуришим керак экан-да. Ана энди биров кириб, биров чиқиб кетса ҳам ҳеч ким билмайди.

- Нарвонни олиб келинглар, - деди Иттегмас. Намоз нарвоннинг қаердалигини билан экан. Қоронғида пайпаслаб ариқнинг ёнидан топиб олди. Кўтариб келиб кўшни деворга суяб қўйдик. Намоз

чўтир нарвонга чиқиб Қамбар бобонинг кўшнисини, яъни агроном Қувват аканинг ҳовлисини кузатди.

- Керакли пайтда ўзим ишора қиламан. Бўпти, мен кетдим, - деди-да, чўтир Қувват аканинг ҳовлисига тушиб кетди. Иттегмас иккаламиз деворга суянганча қолдик. Ҳамма ширин уйқуга кетган, атрофда йилт этган ёруғ кўринмайди. Энди билдим, булар Қувват аканикни мўлжал қилишган. Эҳ, девор қурган кунимизда чўтир нарвонга чиқиб шу ҳовлини кузатаётган эди-я?!

- Кўлга тушиб қолмасмикан? - сўрадим пичирлаб.

- Ҳе, нималар деяпсан, итвачча, - деди Иттегмас мўйловини бураб. - Бу ҳамқишлоғинг қишлоқи бўлса ҳам ишига пухта. Керак бўлса ухлаб ётган кишининг тишини синдириб олиб чиқади. Режасини кўриб чиқдим, жуда зўр. Кириб-чиқиб осон бўлсин деб бир сўтак билан анави деворни қуришган экан. Омадни қараки, девор қуришнинг дарагини эшитибди-ю, ўзи югуриб келибди. Баҳонада бу ҳовлини яхшилаб кузатиб, режасини тузиб олибди. Тунов кунни ўша янги қурилган деворни бузиб кетдик. Ўтишга ҳалакит бермасин дедик-да. Аввалига бир-икки итариб кўрдик, қуламади. Сўнг уч-тўрт марта яхшилаб тепкилаган эдик...

Иттегмас бу гапларни айтарди-ю, менинг бошим айланиб кетаётгандек бўларди. Ахир, бечора Қамбар бобо буларни инс-жинслар деб ўйлаб ҳушидан кетган-ку? Ҳамма балони мана шу икки касофат қилган экан-да?

Олдимизга тап этиб бир кесак тушди.

- Намоз чақираяпти. Мен борай-чи, сен атрофга кўз-қулоқ бўлиб тур, - деб Иттегмас девордан ошиб ҳовлига тушиб кетди. Мен эса бир ўзим қолиб, атрофга алангладим. Юрагимга турли ваҳималар туша бошлади. Нима қилаяман ўзи? Ўғриларга шерик бўлиб қолдим шекилли? Сирларингни ҳеч кимга айтмайман, деб қасам ҳам ичибман-а?! Бунча содда, гўл бўлмасам-а. Ҳозирок жуфтакни ростлаб қолсаммикан?! Ундай қилсам улар «сиримизни ошқор қилиб қўяди» деб шубҳаланишлари мумкин. Лекин мен ҳеч кимга чурқ этолмайман. Чунки қасам ичганман. Бу каллақесарлар ҳеч балодан қайтишмайди. Майли бугунча нима бўлса бўлар. Эртага эса Намоз чўтирнинг юзига тупураман.

Хали ўрнимдан туриб улгурмасимдан Намоз бир қопни девордан оширди.

- Ма, ушла бунни, Олатўн, - деди.

Мен қопни олдим. Анча оғир экан, секин ерга қўйдим. Ичиди нима бор экан деб пайпаслаб кўрдим. Пул, кийим-кечак борга ўхшайди. Қандайдир қаттиқ нарсалар ҳам бор экан. Намоз билан Иттегмас ҳам шоша-пиша девордан ошиб тушишди. Иттегмас қопни бир силтаб елкасига олди. Тез-тез юриб бирин-кетин кўчага чиқдик.

- Сенлар бояги келишилган жойга бориб мени кутиб туринглар, - деди Иттегмас, - мен қопни ўринлатиб тезда қайтаман.

Иттегмас елкасида қопни кўтариб, тез-тез юриб кўздан йўқолди.

- Кетдик, тезроқ юр, - қистади чўтир.

- Қаёққа?

- Оббо, бунча эзма бўлмасанг. Юр дегандан кейин индамай юравергин-да. Ўша ёққа боргандан сўнг билиб оласан.

- Менга қара, - дедим сенсираб, асабим қайнаб, - сен мени ўзингга шерик қилмоқчи бўлдингми? Ундай бўлса уқиб ол, мен сенга шерик эмасман. Ҳозирок яхшиликча уйингга йўқол. Агар гапимга

кирмасанг бор гапни эртага бутун кишлоққа ёман. Тошбўронга қолиб ўлиб кетасан. Сен ҳам, анави кўппак шеригинг ҳам ифлос одам экансанлар.

- Ҳаддингдан ошма, тирмизак, - деб Намоз чўтир ёкамга ёпишди. Бир силтаб унинг чангалидан чикдим-да, уй томон югурдим.

VI боб

Куз ҳавоси ўзингизга маълум. Тўсатдан осмонни қоплаб келган булутлар ўз хунарини кўрсатди. Кечаси ёға бошлаган ёмғир хануз тингани йўқ, шаррос қуяётир. Бунақа пайтда ташқарига чиқиш йўқ, Уйда ўтиравериб диққинафас бўлиб кетасан киши. Каримжонга ўхшаганлар бунақа пайтда маза қилиб китоб ўқиб ўтирармиш. Мен ҳам муқовасига «Эртаклар» деб ёзиб қўйилган китобни олдим-да, ўқимокқа бошладим. Э, бўлмади. Қайтанга баттар ёрилиб кетай дедим. Китобни ёш болалар ўқигани яхши. Биз эса маҳалла-қўйда эл-юртга аралашиб турмоғимиз лозим. Меҳнат билан кўпчиликнинг кўзига кўринадиган айни йигит ёшидамиз, ахир. Уйда чўзилиб ётаверсам бўлмайди. Лекин шундай ёмғир ёғиб турган маҳал қаерга ҳам чиқасан? Яхшиси чойхонага бораман. Дадабой билан гурунглашиб ўтирамин. Зериктирмайди барака топгур.

Брезент қопни ёпиниб олдим-да, югуриб кетдим. Чойхонага етиб боргунча оёқларим жикка хўл бўлди. Буни кўриб, Дадабой мени айвончадаги ўчоқнинг олдига ўтқазиб қўйди. Ўчоқда олов гувиллапти. Олов тафтига ўзимни яқин тутиб, хўл бўлган почаларимни қурита бошладим. Чойхонада одам жуда кўп экан. Ёмғирдан қочиб бу ерга кириб қолган йўловчилар ҳам бор эди. Улар чорпояга чиқишмай, узун тахтадан қилинган ўриндиққа ўтириб олиб, сўзамолларнинг гурунгига кулоқ солишяпти. Дадабой кўли қўлига тегмай чойхўрларга хизмат қилаётир. Қозонда қайнатма шўрва биқирлаб қайнамоқда. Ҳар замонда атрофдагиларнинг кўзини шамғалат қилиб қопқокни очаман-да, пишиб турган мазали қўй гўштидан бир чўқим олиб, оғзимга соламан. Ичкарида чойхўрларнинг бақириб сўзлашлари, қийқириқлари авжга чиққан. Мен ҳам уларнинг гурунгини тинглайман. Оловнинг тафтига маза қилиб исиниб олдим. Кийимларим ҳам қуриб қолди.

- Мурод, сен ҳам ичкарига кир, - деди Дадабой. Ичкарига кириб, пастдагиларнинг қаторига қўшилдим. Дадабой бир коса шўрва келтириб олдимга қўйди. Маза қилиб ичдим. Ўтирганлар Турсун бобонинг йўқолган сиғири қаердан топилгани-ю, Фулом аканинг ўғлини мактабдаги мажлисда ёмонлаганлари, қайсидир бир йили сел келиб қанча қўйларни оқизиб кетгани, хуллас турли мавзуда суҳбат қилишяпти.

Ёмғир ҳам тиниб қолди. Шуни кутиб тургандек одамлар ҳам бирин-кетин чойхонадан чиқа бошлашди. Лекин келувчилар ҳам йўқ эмас.

- Мурод, бу ёққа кел, - деди қозонхонада ивирсиётган Дадабой. - Жўра, менинг ўрнимда туратур, омборга боришим керак. Бир-икки қоп гуруч олиб келаман.

- Хўп, буёғидан хавотир олма, - дедим чойхона ўзимнинг ихтиёримда қолаётганидан хурсанд бўлиб.

Дадабой икки гилдиракли аравачасини судраганча жўнаб кетди. Чорпояда бир-икки чойхўрлар иссиқ чойни хўриллатишарди. Оқ халатни кийиб, сочиқни елкамга ташладим-да, чойхўрларнинг олдига бордим. Ўзимни чаққон чойхоначидай кўрсатиб, чойнақларини бир-икки кўриб қўйдим.

Ие, ие, акахонларим, чойни қуруқ ўзини ичаяпсизларми? Қанд-курслардан олмабсизлар-да, - дедим. Чойхўрлардан бири, Суннат ака ўн тийин бериб, қанд олиб келишимни сўради. Ликопчага тўлдириб солиб келтирдим. Қозонхонада сабзи арчиб ўтирган эдим, собиқ синфдошим Эрийгит келиб қолди. Бечора ёмғирда қолибди шекилли, ҳамма ёғи хўл. Салом-алиқдан сўнг бир чойнак чой сўради. Биламан, Дадабойдан текинга чой олиб ўрганган-да. Лекин мендан олиб бўпти. Мактабда қизганчиқ эди. Дарсларни кўчиртирмасди. Шунинг учун бармоқларимни шикиллатиб кўшиқ айта кетдим:

*Эрийгито, Эрийгит,
Чой пулини бер йигит.
Чой пулини бермасанг,
Бор, тошингни тер йигит.*

- Ие, - деди Эрийгит, - чойхона Дадабойникими, ёки сеники?

- Ҳозир меники.

- Олақол, - Эрийгит жаҳли чиқиб чақани узатди. Чойини дамлаб бердим. Лекин бошладим-да.

Чойхўрларнинг ё чойи тугади, ё гапхалталаридаги гаплари тугади, бирин-кетин чойхонани бўшатишди. Эрийгит ҳам хайр-маъзурни насия қилиб чиқиб кетди. Энди келим-кетим тугади-ёв, деб турган эдим, чойхона олдига иккита «Москвич» келиб тўхтади. Ичидан саккиз чоғли башанг кийинган киши тушди. Югуриб уларнинг истиқболига чиқдим. Ҳаммалари билан кўришиб, ичкарига бошладим. Чойхонани атир иси тутиб кетди. Қирган одам бу ерда овқат эмас, атир пишяпти деб ўйлайди. Ҳар ҳолда мартабали одамларга ўхшашади. Охирроқда қирган девқомат тепакал киши чўнтагидан ўн сўм чиқариб:

- Мана бунини олинг, йигит, чойдан қарашиб турсангиз бас, - деди. Хурсанд бўлиб пулни чўнтагимга солдим. Икки чойнак чой дамлаб келиб дастурхонга қўйдим. Жуда хушчақчақ кишилар экан. Ҳаммалари ҳам бир гапни айтиб ўн кулишади. Ҳалиги тепакал йигит машинадан қоғоз халталарга солинган нарсаларни олиб келди. Бирпасда дастурхон безалди-қолди. Ширмой нонлар, кўкатлар, бодринг-помидорлар, узум, мева-чева, ҳамма нарса бор. Ликопчаю пиёлаларни мен келтирдим. Бисмиллони айтишиб дастурхонга қўл узатишди. Тўйдан келишаётган эканми, гап фақат тўйдаги воқеалар хусусида борарди.

- Ошни маромига етказибди лекин, нима дедингиз, Аҳад ака?

- Ҳа, Мирзани айтмайсизми, ўзига келтирилган ошни еб бўлиб, қўлини ялаб ўтирган эди, яна бир товоқ ош келди. Уни ҳам пок-покиза туширди. У ёнимизга келиб ўтирган меҳмонга аталган экан. Бечора меҳмон лабини ялаб қолаверди.

Қийқирик, култи давом этди. Мен меҳмонларнинг чойини янгилаб бердим. Тепакал йигит халтадан икки шиша ароқ чиқариб дастурхонга қўйди. Аҳад ака дегани мени ёнига чорлади:

- Қани, мулла йигит, бу ёқдан келинг. Сиз ҳам биз билан ўтиринг мундай улфатчилик қилиб.

Аҳад аканинг ёнига ўтирдим. Дадабойнинг кетиб қолгани яхши бўлди-да. Йўқса шундай қизгин даврада ўтирармидим.

- Холбой, ўзинг бир соқилик қил, ука, - деди Аҳад ака. Соқи дарров пиёлаларни олиб, ароқ қуийиб чиқди. Биринчи пиёлани Аҳад акага, кейингисини менга узатди. Шу пайтгача ҳеч ароқ ичмаган эдим, хижолат тортди:

- Узр, ака, мен ичмайман, - дедим.

- Ие, бу нима деган гап, кап-катта эркак. Ушланг, акаларингиз билан бир олибсиз-да.

Мен Дадабойнинг усулини ишга солдим. Ундан ўрганган бир шеърга Холбой аканинг исмини кўшиб сайраб юбордим:

*Холбой акам хўрози,
Ўчмайди ҳеч овози.
Инсоф қилинг, акажон,
Бордир тошу тарози.*

Даврадагилар кийкириб юборишди.

- Ўлманг, йигит, сизни чойхоначи десак, кип-кизил шоир экансиз-ку, - деди Аҳад ака елкамга уриб. Холбой ака хўп бўлади деб даврадагиларга ароқ узатди. Сўнг менга ҳам бояги пиёлани тутди. Аҳад ака яхши тилаклар билдирди. Ҳаммамиз пиёлани тўкиштириб, оғзимизни ачитдик.

- Аммо укажон, шоирлигингга тан бердим, - мақтади Аҳад ака. - Ўзингизникими шу хунар, йўк, ўзингизникими шу хунар? Кел, манави акангни ҳам бир бошлаб кўй. Исми Михли.

Яхши ҳам Дадабойнинг шеърларини эсимдан чиқармаган эканман. Иш берди. Бирига Михлининг исмини кўйиб ўқидим:

*Ҳакалака-дум, ҳакала,
Михли акам пакана.
Ўзлари зўр, ишлари
Асло эмас чакана.*

Яна кийкиришди. Яна қадахлар тўлдирилди. Бошим айланиб, кўзларим сузила бошлади. Лекин минг хил сабаблар топилиб, яна қайта-қайта қадахлар жаранглади. Ҳар замонда Аҳад ака:

- Муталжон, саккиз қарра бешдан борми ҳали? Ол салласини, - деб қўяди. Даврадагиларнинг анча кайфи ошди (балки меники уларникидан ҳам баттаррокдир).

- М-менга қара, ш-шоир бола, х-ҳаётда қийинчилигинг йўкми? - деди Аҳад ака елкамга кўлини ташлаб.

- Йўк, қанақа қийинчилик бўлсин.

- Ҳ-ҳеч ким х-хафа қилмаяптими с-сени?

Шу пайт Қосим юмалок эсимга тушди. Унинг разилликларидан хўрлигим келиб кетди.

- Қилган, хафа қилган, - деб йиғлай бошладим. Тавба, ўзим йиғламайин деяпман-у, аммо ўз-ўзидан кўзимга ёш қалқиб келаверди. - Анави Қосим юмалок хафа қилган. У ҳаммани юмалатади. Суянчиқлари кўп.

- Э, унақаларнинг п-пачағини ч-чиқариш к-керак.

- Чиқараман, ҳали мен унинг пачағини чиқараман.

- Б-барақалла, йигит, м-мард экансан. К-кел, шунинг учун оламиз.

Яна неча марта қадах кўтардик, билмайман. Бир пайт меҳмонлар кетадиган бўлиб қолишди. Улар бирин-кетин чойхонадан чиқишди. Аҳад ака юзларимдан ўпа-ўпа хайрлашди.

Оёқларимда мадор йўк. Жуда уйку босаяпти. Худди оппоқ булутлар устидан энгил қадам ташлаб кетаётгандекман. Кимнидир маҳкам бўга бошладим. Бир маҳал бошим бир нарсага тарс этиб урилди. Кўзимни очиб атрофга алангладим. Қарасам, Насибаларнинг уйи ёнида турибман. Ёнимга бурилиб қарадим. Машинасига бир кўлини тираб Қосим юмалок тиржайганча турарди. Нималардир деб

валдираяпти, кўлини менга бигиз қилаяпти. Қоним қайнаб кетди. У ёғи нима бўлганини билмайман. Ойналарнинг чил-чил синганини эшитгандайман. Яна бир кўзимни очганимда юмшоқ ўриндикда ётган эканман. Кимдир тебратаётгандек эди. Ағдарилиб ётмоқчи бўлдим. Бутун танам боғлаб қўйилгандек, кимирлай олмадим. Кўлларим ачишармиди-ей.

VII б о б

Уйғондим шекилли. Димоғимга дориларнинг хушбўй ҳиди урилди. Атрофда кимлардир жанжаллашаётганга ўхшайди. Нотаниш овозларнинг шовқин-сурони эшитилади. Ким бўлди экан улар? Машиналарда келган меҳмонлар жўнаб кетишган эди-ку. Ёки Қосим юмалок... Ие, мен уни бўғаётгандим шекилли. Ё ўлдириб қўйдиммикан?! Секин кўзимни очдим. Ҳаммаёқ оппоқ. Атрофга разм солдим. Катта хонага қатор қилиб қўйилган қаравотларнинг бирида, оқ кўрпа, оқ ёстикда ётибман. Хонани ўн чоғли қаравот эгаллаган. Ҳамхоналарнинг ҳаммалари бир хил кийиниб олишган. Иккитаси бир-бирини сўкиб ёқалашшяпти. Ҳар иккаласининг учтадан тарафкаши бор экан. Улар худди хўроз уриштираётгандек «ҳа ол, ҳа ол» қилишади. Лекин тарафкашларнинг орасида бир ақлироғи бор экан. У ўртага чиқиб:

- Тўхтанглар, - деди, - аҳли дониш, бу икки мўминни уриштириш тўғрими сизнингча? Биз аввал жанжалнинг сабабини суриштирайлик. Ким айбдор бўлса, кўплашиб жазосини берайлик-да.

Тарафкашлар иккала «хўрозни» икки томонга ўтказдилар. Иккови ҳам ёқавайрон бўлган, юзлари кўкарган, сочлари тўзгиган. Ўртага чиққан киши уларни суд қила бошлади:

- Қани айтинг-чи, хурматли мушкетёрлар, бу низонинг боиси нима? Ахир сизлар бинойидек дўст эдингиз-ку.

Жанжаллашаётганларнинг бири, яъни шалпангқулоғи йиғламсираб дардини оча кетди:

- Э, анави номардга яхшилик қилганнинг боши узилсин.

- Ҳовлиқманг, жаноб. Низонинг келиб чиқиш сабабини бизга баён этинг.

- Ҳа, биз иккаламиз бу ердан тузалиб чиққач овга борамиз дедик. Фараз қилдикки, овимиз бароридан келиб, бир улкан айиқни тутиб олдик. Айиқни бирикки ой кунжара билан боқиб семиртирдик. Унинг гўшти ширин бўлади, энди сўйиб, гўштини мана шу ҳамхоналаримиз билан баҳам кўрамиз десам, бу номард ишқал чиқариб ўтирибди. «Йўк, биз айиқни бозорга олиб бориб сотамиз-да, пулини арра қиламиз» дейди.

Тарафкашлардан бири ўрнидан сакраб туриб хитоб қилди:

- Оғайнилар, бу бизни айиқ гўшtidан бенасиб этмоқчи бўлибди. Уринглар уни.

Ҳаммалари йигитга ташланишди. Йигит бечора «дод» деганича мушт ёмғири остида қолиб кетди. Бир пасда уни сулайтириб, қаравотига чўзилтиришди. Сўнг барчаси энг шимаришиб шалпангқулоқнинг атрофига жойлашишди. Йигитлардан бири:

- Қани, оғайничалиш, ўртага қўй-чи айиқ гўштини, - деди.

- Айиқ гўшти йўк, - деди шалпангқулоқ ҳайрон бўлиб.

- Нега йўк, ахир, ўзинг айтдинг-ку, айиқ овладик деб.

- Э, биз фараз қилдик.

- Ур уни, - деб бақириб юборди йиғилганлардан бири. Шу онда бечора шалпангкулоқни ҳам сулайтириб ташлашди.

Шунча йил яшаб ҳали бунақа ғаройиб туш кўрмаган эдим. Балки бу ўнгимдадир? Бармоғимни тишлаб кўрдим, оғриди. Демак, ўнгим экан. Томоғим қақраб кетди. Ўрнимдан турай десам, қимирлай олмайман. Вужудим тоғнинг остида қолгандек ўзимни оғир ҳис қилдим. Бошим ёрилиб кетай деяпти. Қаердаман ўзи, касалхонадами ёки хушёрхонада? Ҳар ҳолда хушёрхонада бўлсам керак. Лекин ўзимга алоҳида хона беришмабди-да. Мана бу бири-биридан совуқ башараларни кўриб мазам қочаяпти. Тўхта, мени бу ерга ким жойлаштириб кетди экан? Аҳад аками? Улар жўнаб кетишган эди-ку. Ёки Қосим юмаюкмикан? У билан муштлашгандай бўлдим.

Ёнимдаги каравотда қирқ ёшлар чамасидаги бир киши осмонга термулиб ётибди. Ҳар замонда кафтларини бир-бирига қарсиллатиб уриб қўяди.

- Нима қилаяпсиз?

- Пашша кўрияпман.

- Пашша йўғу?

- Мен кўрияпман-да, шунинг учун йўк.

- Биродар, бу ер қанақа жой ўзи?

- Энг ноёб инсонлар сақланадиган кўриқхона.

- Хушёрхонами?

- Йўк. Бу ерни авом халқ тилида жиннихона дейишади. Лекин сен бунга ишонма, болакай. Биз жиннилар эмас, энг бахтли одамлармиз. Ўзлари кийинтиришади, ўзлари едиришади, ўзлари доридармон беришади. Бундан ортиқ яна нима керак, болакай?

- Мен болакай эмасман.

- Жинни экансан. Сени олиб келишгандаёқ кимлигинг маълум бўлганди. Шунақаям додлайдими одам. Ҳамманинг ўтакасини ёриб юбординг-ку.

- Бўлмаган гап.

- Дўхтир укол қилиб тинчитмаганида бўлган гаплигини ўзинг билардинг.

- Барибир жинни эмасман.

- Худди шу гапинг учун ҳам жиннисан.

- Менга сув қаердалигини айтинг, томоғим қақраб кетди.

- Дахлизга чик, жўмакда оқиб ётибди.

Маза қилиб чанқоғимни қондирдим. Лекин бошим оғриб турибди. Яна жойимга ётиб олдим. «Ур-ре» деган ҳайқирикдан бир сапчиб тушдим. Қарасам, бояги жанжалкашлар яна янги ўйин бошлашибди. Баҳайбат қоматли киши бир қилтириқнинг елкасига миниб олиб ҳайқираяпти:

- Яшасин озод инсонлар жамияти, яшасин инқилоб чавандозлари, ур-ре!

Қолганлари ҳам унга қўшилишиб «ур-ре» дейишади, бутун хонани айланиб чопишади, бир-бирлари билан кураш тушиб кетадилар. Агар дўхтир кириб қолмаганида, билмадим бу томошанинг охири нима бўлар эди. Дўхтир хушбичимгина йиғит экан. Лаби устидаги ингичка мўйлаби ўзига ярашиб турибди. Кўзлари одамга кулиб қарайди. У билан бирга кирган дўхтир аёл ҳам қадди-басти келишган, мулойим аёл экан.

- Хўш, ўзимнинг кадрдонларим, - деди дўхтир йиғит, - зерикиб қолмаяпсизларми?

- Хе, дўхтир, - деди чавандозлик қилган баҳайбат киши, - зерикишга йўл бўлсин, биз ҳозир муҳим иш устида бош қотираяпмиз.

- Қанақа иш экан, билсак бўладими?

- Биз бу ерда озод инсонлар жамияти барпо этмоқчимиз.

- Йўғе, нахотки?

- Э, дўхтир, сиз бизни ким деб ўйлаяпсиз? Ахир, бу ерда оддий одамлар эмас, бутун бошли бир оломон мавжуд-ку.

Дўхтир кулиб юбормаслик учун лабини тишлади. Сўнг шундай деди:

- Агар ўша жамиятни бунёд эта олсангиз, сизни унга раҳбар қилиб қўямиз, мен эса сизнинг шахсий дўхтирингиз бўламан.

- Ие, дўхтир, жиннимисиз? Шундай жамиятга жинни одамни раҳбар қилиб бўладими! Биз сизни бош-қош этиб сайлаймиз. Ҳар ҳолда ақлингиз бор, қўлингизда игнангиз бор. Бирон киши бош кўтарса, танобини тортиб қўясиз.

- Унда озод жамиятингиздан нима наф бор?

- Кечирасиз, дўхтир, гоёларимиз ҳали унчалик пишмаган.

- Обдон пишитинг, - деди-да, дўхтир гапни кесди.

- Қани энди уколга тайёрланинглар.

Ҳамма беморлар билакларини яланғочлашди. Мен ҳам ўтирган жойимда энгимни шимардим. Беморлар турли табиатли эди. Баъзилари мард бўлиб билагини тутади. Баъзилари кўрқканидан кўрпага ўраниб олишибди. Дўхтир ширин гаплар билан кўндириб секингина укол қилиб юборади. Баъзилари эса йиғламоқдан бери бўлиб дўхтирга ялинишади. Дўхтир ҳаммани укол қилиб бўлгач, анжомларини йиғиштира бошлади.

- Дўхтир ака, нега мени укол қилмадингиз, мен ҳам жинниман-ку, - дедим ҳайрон бўлиб.

- Сизга кейинроқ, яхши йиғит, - деди дўхтир кулиб.

- Кийимларингизни ечинг-да, мана буни кийиб олинг, - деб дўхтир аёл ҳамхоналаримникига ўхшаган кийим берди. Дўхтирлар чиқиб кетишди. Янги «либос»ни кийиб олдим ва ушбу дақиқадан бошлаб ўзимни мазкур гўшанинг, яъни жайдари тил билан айтганда, «99»лар масканининг» янги аъзоси, деб ҳисобладим. Лекин барибир бу ерга қандай келиб қолганимга ҳеч ақлим етмас эди. Нахотки энди мен ҳам жинниман? Нахотки бир култур ароқни, бир мартагина юз берган кўнгилочар улфатчиликни деб бир умрга телбалар дунёсига маҳкумман? Мен энди қишлоқда қандай бош кўтариб юраман (ҳали қайтиб бораманми ўзи)? Ўртоқларим, ҳамқишлоқларим мени кўрганларида масхаралашмайдими? Кечагина «Мурод олатўн» деб атаб юрган қишлоқ аҳли эндиликда «Мурод 99» деб атаб қолмасмикан? Насиба-чи, эндигина мен билан суҳбат қилишга кўника бошлаган киз «тур-е, жинни» демайдими? Эҳ, нима бўлса бўлди. Бошга тушганни кўз кўради. Қишлоғимиздан зўр олимлар, зўр обрўли инсонлар етишиб чиққан эди. Энди битта зўр жинни етишиб чиқса нима бўпти. Қайтанга «жинни йўк» дегандан кўра «уруғликка бўлса ҳам битта бор» деган маъқул-ку!

VIII боб

Касалхонада беморлар ётавериб зерикиб кетганликларидан нолишар эди. Бу ер эса бошқача. Улар билан танишиб ҳам олдим. Табиатан ҳаммаси бир-биридан фарқ қилади. Одил дегани жуда кўп гапиради. Тутуруқсиз сўзларни қалаштириб қўшиқ айтаверади. Томошабинлардан чапак бўлавермаса овозини яна бир парда кўтаради. Кечаси уйқуси қочиб кетса, хурракни баралла қўйганлардан бирининг

тўшагига сув қуйиб қўяди. Эрталаб туриб уни масҳара қилади. Ўзи қилтириққина. Лекин фақатгина Жалил деган барзангидан кўрқади. У билан кучига таяниб бу ердагиларни бўйсиндириб олган. Бирортаси унга ёқмайдиган қилиқ кўрсатадиган бўлса, елкасига миниб олади-да, хона бўйлаб югуртиради. Ақобир дегани каравотга ўтириб олиб суянчиғини маҳкам ушлаб олади-да: «бвим-бвим, би-ип, Самарқанд-Тошкент, йўловчилар, тезроқ чиқинглар, қани кетдик», деб шофёрлик қилади. Баъзан Жалил эрмак тополмай қолса, машинанг яхши юрмаяпти, деб Ақобирнинг ўзини миниб олади. Макар деган ўрис йигит фақат ўзбекча гапирар экан. Лекин нимагадир нуқул йиғлайди. Баъзан алами кучайиб кетса керак, ўкириб юборади. Аббос деганлари эса анча-мунча босик. Худди сахнада туриб монолог ўқийтгандек салмоқлаб-салмоқлаб гапирди. Гаплари жуда бамаъни. Баъзан жинниларга таклид қилади-ю, аммо қилиқлари сунъийдек туюлади. Жинни бўлиб жиннига, соғ бўлиб соққа ўхшамайди. Унақаларни 99 эмас, 101 десак тўғри бўлади. Қисқаси, ҳамхоналаримдан нолийдиган эмас. Уларнинг ҳаммаси ўттиз, қирқ, ёшлар чамасидаги кишилар. Бу ерда энг ёшроғи, уларнинг тили билан айтганда, болакайи менман. Ҳар бир янги келганни ўзига бўйсиндириш йўлида ҳеч нарсадан қайтмайдиган Жалил барзангининг назаридан мен ҳам четда қолмадим. У мени ҳам секин-аста турткилаб кўра бошлади. Ўзимни жинниликка солиб телба-тесқари ҳаракатлар қилишга киришдим. Чунки ўзимни соппа-соғ қилиб кўрсатсам, барибир уриб жинни қилиб қўйишларини англаб етдим. Ахир, айтишган-ку «қўшинг кўр бўлса кўзингни қис» деб.

Қоҳида она қишлоғим ёдимга тушиб, хўрлигим келиб кетади. Уйимиз, дадам, ойим, укаларим, Насиба хаёлимга тушиб, уларни жуда соғинганимни ҳис қиламан. Уч кундирки бу ерда жиннилик ридосини бўйнимга осиб ўтирибман. Олисада қолган қишлоқдошларим менинг қаерда эканлигимни билмасалар ҳам керак. Қайси «саховатпеша» бўлса ҳам соғ танамни даволагани бу ерга ташлаб кетибди. Лекин нимагадир ҳали уч кундан буён бирон марта бўлсин укол қилинмади. Мени ширин сўз билан даволашмоқчи шекилли. Дўхтир йигит ҳам, у билан бирга келадиган ҳамшира ҳам фақат мулойимгина муомала қилиб чиқиб кетишади. Айниқса, ҳамшира мени жуда ўзига яқин олади. Кеча ўзининг хонасида мен билан бироз суҳбат ҳам қилди. Ўзимни жинниликка солиб, гапларига тесқари жавоб беравердим. Лекин у киши соғ эканлигимни билар экан. «Қўй бунақа беманиликни. Ўзингни жинниликка солма, - деди у киши. - Мен сенинг соппа-соғ эканлигингни биламан. Бу ерга қандай келиб қолганингдан ҳам хабардорман. Сенга қўлимдан келганича ёрдам беришим мумкин, фақат, мен билан гаплашганингда тўғри сўзла».

Сўнг ўзини «Рисолат Боқиева», деб таништирди.

- Мен бу ерга қандай келиб қолдим? - сўрадим.

- Кеча бу ерга Қосим Турдиев деган ҳамқишлоғинг ташлаб кетибди. Сен қаттиқ маст экансан. Мен юмуш билан шаҳар бош шифохонасида эдим. Келсам, сени кўрсатишди. Бу йигитни жиннихонага эмас, хушёрхонага ётқизиш керак эли, дедим. Аммо анави Қосим Турдиев ташлаб кетганини билганимдан кейин бу ердан осонликча чиқиб кетмаслигингни англадим. Бош врачимизнинг ҳам улар билан тили бир. Қосимнинг эса қанақа одам эканлигини билсанг керак.

- Сиз танийсизми уни?

Рисолат опа бир зум хаёлга чўмди. Сўнг бошидан

кечирган баъзи воқеаларни айтиб берди. Рисолат опа ҳам асли биз томонлардан экан. Отасиз ўсибди. Ҳамшираликка ўқиб юрган пайтларида Қосим юмалоқ билан танишиб қолибди. Юмалоқ бир неча йил Рисолат опанинг бошини айлантириб юрибди-да, охири ташлаб кетибди. Шундан кейин Рисолат опанинг эрмак зотига бутунлай ишончи қолмабди ва турмушга ҳам чиқмабди. Ёлғиз онаси ҳам оламдан ўтгач, шаҳарга келиб мана шу касалхонага ишга жойлашибди.

- Турдиевга нима ёмонлик қилган эдинг? - сўради Рисолат опа.

- Билмайман.

- Бечора йигит, маст бўлганингдан кейин нимани ҳам билардинг. Ароқни ўша ичкиздим сенга?

- Йўқ, улфатлар... меҳмонлар билан ичгандим.

Рисолат опа кулиб қўйди. Шундан буён бу аёл менга энг ишончли, энг яқин одамдек бўлиб қолди. Мени укол қилмасликларига ҳам мана шу аёл сабабчи эканлигини энди фаҳмадим. Демак, умид қилсам бўлади. Барибир иложини топиб Рисолат опа мени бу ердан омон-эсон чиқариб юборади.

- Станавис, - деган ҳайқирикдан хаёлим бўлиниб кетди. - Ҳамма овқатлангани ошхонага, олға! - ҳайқирди Барзанги. Бу ернинг шаронти қизиқ экан. Ошхона ҳам, ҳожатхона ҳам, ювиниш хонаси ҳам ичкарида. Даҳлизга чиқиб, унисига, бунисига кириб кетаверамиз. Даҳлизнинг охирида ташқарига чиқадиган эшик бор. Лекин уни қулфлаб қўйишади. Жиннилар чиқиб кетишмасин, дейишса керак-да. Ёруғ осмонни эса фақат панжарали дераза орқали кўриш мумкин. Даҳлизда бир-иккита назоратчи ҳам юради. Аммо бизнинг қийқирикларимизга парво қилишмайди.

Шу ердаги ошхонага ҳам Барзанги курғур пиёда бормади. Ҳар борганида кимдир от бўлиб елкасига миндириб бориши керак. Ҳозир ҳам худди ўша ҳол такрорланди.

- Қани, оғайнилар, ҳамма машинага чиқсин, - деди Барзанги. Ҳаммамиз Ақобирнинг «машинасига» миндик. Ақобир бор кучи билан «бвим-бвим»лайди. Лекин қани энди «машина» курғур жойидан силжиса. - Туре, бузук мошинанг билан қўшмозор бўл. Энди ўзинг мени миндириб борасан. - Барзанги «машинани» миниб олиб, ошхонага ҳайдаб кетди. Биз шўрликлар бўлсак, пиёда борадиган бўлдик.

Овқатланганимиздан сўнг даҳлизга чиққанимизда Рисолат опа югуриб олдимга келди.

- Муроджон, юр буёққа, отанг келди, - деди у ховлиқиб.

Бу гапни эшитиб юрагим ҳаприкиб кетди. Дадам, дадажоним! Охири мени топиб келибди-да! Қидириб топгунча ҳам роса ҳалак бўлгандир. Қанчалар соғинган эдим. Тезроқ кўришиш иштиёқида ўқдай учиб борардим. Рисолат опа мени ўзининг дорилар хиди анқиб турадиган хонасига бошлаб борди. Киришим билан дадам сапчиб ўрнидан турди. Келасолиб мени бағрига олди. Ота-бола кучоқлашиб кўришдик. Дадамнинг кўзларида ёш йилтиллагандай бўлди. Дадам ёлғиз эмас экан. Қаримжон билан қўшнимиз Мамадали ака ҳам бирга келишибди. Улар билан ҳам қўл бериб кўришганимдан сўнг Мамадали ака ўдағайлаб кетди:

- Сен бола одам бўлмадинг. Беқилик, бешаросат бир нарс бўлдинг. Қачон қарамай, ишқал чиқариб юрасан. Халитдан пиёниста бўлиб кетибсан-ку, отанг бечора қишлоқда бош кўтаролмай қолди. Биласан, у билан ёшлиқдан кадрон жўрамыз. Агар ҳозир отанг мен билан бирга келмаганида ўзим иккала қулоғингни кесиб, қўлинга тутқазардим.

Мамадали ака гапириб бўлгач, «сен ҳам бирор нарса дегин» дегандек дадамга қараб қўйди.

- Ўғлим, - деди дадам босиқлик билан, - Мамадалининг куйинганида гап кўп. Бўлиб ўтган гапларни эшитдик. Юмалоқнинг ўзи бизга ғарази бор эди. Бекор ўчакишибсан. Уйга кетамиз, кийимларингни алмаштир. Биз катта дўхтир билан гаплашиб келайликчи. Синглим, бизни катта дўхтирингизга бошланг. - Рисолат опа дадам билан Мамадали акани бош врачнинг хузурига олиб кетди. Каримжон иккаламиз эса шу ерда ёзилишиб гаплашдик.

- Кишлоқда нима гаплар? - сўрадим ундан. - Ҳамма мени жиннига чиқаришгандир?

- Йўк, бу ерда эканлигингизни ҳали кўпчилик билишмайди. Кишлоқда «Муроджон йўқолганмиш» деган шов-шув тарқаб кетди. Ўша куни маст ҳолатда кўчада кетаётганингизни одамлар кўришибди. Шундан кейин қидирмаган жойимиз қолмади. Маст ҳолатда бирон туйнукка кириб кетдимикан, деб ҳатто кўшни ҳовлилардаги товукларнинг катакларини ҳам кўриб чиқдик. Ҳаммадан ҳам Дадабойнинг ичи куйди. Омбордан гуруч олиб чойхонага борса, ҳеч ким йўк, эшик ланг очик, бир қанча ароқ шишалари думалаб ётган эмиш. Ўрнига сизни қолдирган экан-ку? «Олатўн мени аздаб кетибди» деб хафа бўлибди. Эрталаб «бир қойиб кетай» деб уйга келиб, йўқолганингизни эшитгач, типирчилаб қолди. Эрталабдан қидирув бошланиб кетди. Бечора Дадабой ўзини урмаган эшиги, кирмаган тешиги қолмади. Охири Маърифат холадан сўраган экан, (Маърифат хола - Насибанинг онаси) кўрганларини гапириб берибди. Қайтанга энг аввал ўша кишидан сўрасак бўларкан. Бутун кишлоқни ағдар-гўнтар қилибмиз-у, итидан кўркиб, ён кўшнимиз бўлса ҳам уларниқига кирмаган эканмиз. Сиз уларниқига келиб, ўша ерда машинасининг у ёқ-бу ёғини тузатиб ўтирган Юмалоққа қичқира кетибсиз. «Сен илонсан, сени пачағингни чиқараман» дебсиз. Сўнг машинасининг ойналарини синдириб унга ташланибсиз. У бўлса сизни дўппослаб, оёқ-қўлингизни боғлаб машинасига солибди-да, елдек учибди. Дадабой иккаламиз тезда Юмалоқниқига йўл олдик. Лекин уни йўлда учратдик. Машинасида келаятган экан, тўхтатдик. Дадабой унга айтадиганини айтди. Яхшиликча сўраган эди, сизни қаяққа гумдон қилганини айтмади. Дадабой «топиб бермасанг, ўзингни дорга осиб, уйингни қулини қўкка совураман» деди. Юмалоқ машинасининг эшигини қарсиллатиб ёпиб, ҳайдаб кетди. Кечқурун Насим акани машинада олиб келганида дадам, Мамадали ака, Қамбар бобо, Мели бобо ва яна бир неча киши Юмалоқни ўртага олишди. Мамадали ака уни роса сўқди. Юмалоқ сизни мана шу жиннихонага ташлаб кетганини айтди. «Лекин бари бир чиқариб ололмайсиз, ўғлингиз текширувда ҳақиқатан ҳам жинни деб топилди» деди у. Биз кўркиб кетдик. Лекин мана, кўриб турибмизки соппа-соғсиз.

- Менинг жиннихонада эканимни ҳамма эшитибди-да?

- Ойим ҳам, санобар ҳам, Дилбар ҳам билишмайди. Биз мириқиб суҳбатлашиб ўтирган эдик, эшик шитоб билан очилиб, жазаваси тутган Мамадали ака нотаниш дўхтир, дадам ва Рисолат опа бирин-кетин ичкарига киришди.

- Мана, мана, кўриб қўйинг, - деди Мамадали ака мени кўрсатиб, - жинни одам шунақа бўладими? Қанақа дўхтирсиз, соғ билан касалнинг фарқига бормасангиз?

- Ахир, мен сизга айтдим-ку, - деди дўхтир ҳам осмондан келиб, - биздаги беморлар ҳар хил формада бўлади. Тиббий кўрсатмаларда бу йигит ҳақиқатан ҳам руҳий хаста деб қайд этилган.

- Э, ука, сиз кўзингизга ишонасизми ёки қоғозга?

- Мен кўзимга ишонганим билан бари-бир ҳужжатларни ҳам рад этолмайман. Бу йигитча беморларнинг ҳаммага маълум тоифасига мансуб.

- Олиб қочманг, ука.

- Олиб қочаятганим йўк. Бемор ҳозир ўзини жуда соғлом ҳис этаётгандир. Бу биз берган дориларнинг самараси. Аммо унутмангки, кўп ўтмай унинг касали яна хуруж қилиб қолади. Бу эса кўплаб кўнгилсиз воқеаларга сабаб бўлиши мумкин. Шунинг учун биз беморни бутунлай тузатиб юбормагунимизча ҳеч қаяққа чиқармаймиз.

- Бизга ишонаверинг, ҳеч қанақа кўнгилсиз воқеа юз бермайди.

- Сизнингча шундайдир, аммо мен бош врач сифатида бунга мутлақо йўл қўёлмайман. Бунга етарлича асосим ҳам бор. Олти ой бурун бир беморимиз ўзини жуда соғлом ҳис қила бошлаган эди. Қариндошлари келиб уни олиб кетамиз, деб туриб олишди. Ноилож муддатдан илгари жавоб бериб юбордик. Бироқ яна кўп ўтмай қайтариб олиб келишди. Сабабини суриштирган эдик, айтишди. Бемор уйига боргач, уч-тўрт кун ўзини яхши ҳис қилган. Бир куни эса роса ҳунар кўрсатибди. Ўртоқлари келиб, эртага чўмилгани пляжга борамиз, сен ҳам бирга юр, дейишибди. Кечқурун бемор ўзи яшайдиган иккинчи қаватдаги уйдан ўзини пастга отибди. Қарангки, шунда ҳам тўрт мучаси соғ эмиш. «Нега ундай қилдинг?» дейишса, «эртага чўмилгани борамиз, унгача қандай сакрашни ўрганишим керак» дермиш.

- Э, ука, унақа эртақларни қўйинг. Бўладиган гапдан гапиринг, жавоб берасизми, йўқми? - деди тоқати тоқ бўлган Мамадали ака.

- Йўк.

- Ундай бўлса, сиздан руҳсат сўраб ўтирадиган анойи ҳам йўк. Муроджон, кийимларингни алмаштир, кетамиз.

- Руҳий хаста одамни бу ердан олиб чиқиб кетишга асло ҳаққингиз йўк. Биз уни даволашимиз керак.

Бу гапдан кейин чидаб туrolмадим. Тепакал, чўтир юзи, пакана бўйли дўхтир кўзимга янада хунук кўришиб кетди. Қоним қайнаб, муштим тугилди.

- Кимни жинни деяпсан? - дедим тишларимни гичирлатиб унга томон борарканман. - Мени бирор марта дори бериб даволадингми, газанда? Ҳали мен жинни бўлдимми, маҳлук? Мана бўлмаса! - Бир мушт уриб дўхтирни қулатдим. Устига миниб олиб, юзи-кўзи демай дуппослай кетдим. Дўхтир дод солиб бақирди. Мамадали ака ҳам, дадам ҳам, Рисолат опа ҳам қўлларимни ушлаб қолишга уринишарди. Лекин оқ халат кийиб олган иккита девдек йигит бақирқни эшитиб югуриб келишди-да, мени даст кўтариб олишди. Оёқ-қўлларимни маҳкам боғлашиб, каравотимга олиб келиб ётқизишди ва каравотга боғлаб қўйишди. Зардам қайнаб, тинмай сўкинар эдим. Ҳамхоналаримнинг барчаси ҳайрон бўлиб қараб туришарди.

IX боб

Жиннихонада хўроз қичқирди. Йўк, оддий хўроз эмас, иккита қўли, иккита оёғи бор. Исми ҳам бор

Одил деган. Одил кошонамизнинг «хўрози» ҳисобланади. Ҳар куни тонг ёришмасиданоқ ўрнидан туриб, иккала кўлини оғзига қарнай қилади-да, хўроз бўлиб қичқиради. Бу одатга ҳаммалари кўникишган экан. Унинг қичқирғидан сўнг бирин-кетин ўринларидан туришиб, Барзангининг қистови билан бадангарбия машқларини бажаришади. Лекин менга «хўрознинг қичқирishi» сира ёқмас эди. Биринчидан, у жуда кўпол қичқиради, иккинчидан, унинг қичқирishi айни ширин уйқу маҳалига тўғри келади. Ўрнингиздан туравермасангиз, тепангизга келиб бор овозда қичқиради. Ҳозир ҳам худди шундай бўлди. Мен унинг қичқирishiга парво қилмасдан ётавердим. У одати бўйича тепамга келди.

- Кўявер уни, - деди Барзанги, - даммини олаверсин, болакай.

Ўрнимдан турганимда хонада ҳеч ким йўқ эди. Кувончим ичимга сиймай кетди. Ҳозирок ташқарига чиқаман-да, ҳамманинг кўзини шамғалат қилиб қочиб қоламан, деб ўйладим. Атрофга аланглай-аланглай ташқарига қадам қўйдим. Жиннихонанинг ҳовлиси ҳам каттагина экан. Ҳовлида кўпгина беморлар ўзларича кўнгил ёзиб юришибди. Барзанги бошчилигидаги «Озод жамиятчилар» эса ўмбалок ошишар, аскарлардек бир сафга тизилишиб ўқдан-бу ёққа юришар эди. Бир неча кундан бери сиқилиб юрган юрагимга салқингина куз шабадаси хузур бағишлади. Очиқ ҳавода сайр эта бошладим. Шитир-шитир овоз бераётган тилларанг хазонлар кузнинг ҳам охирлаб бораётганини сездириб турарди. Ҳовлини тўлдириб, кўкка бўй чўзиб турган дарахтларнинг сўнгги япроқларини эсиб турган салқин шабада узиб олиб, оҳиста ерга қўяди. Қайдандир олмаларнинг хушбўй хиди димоққа урилиб, дилни равшан этади. Шохдан-шоҳга қўшиб юрган беш-олтита чумчуқдан ташқари бошқа қушлар ҳам кўринмайди. Дахлизнинг эшиги очиқ турганлигини кўриб, бу ердан қочиш илинжини туйган эдим. Аммо катта темир дарвоза, анави баланд-баланд деворларни кўриб ҳафсалам пир бўлди. Шундоғам маҳзун дилимга яна бир алам пардаси қопланди. Олисларда қолиб кетган она қишлоғимни, уйимизни эслаб, таърифлаб бўлмас бир соғинч ҳиссини туйдим.

- Тўхтанглар. Ана энди хув анави шохдаги олмани уриб туширинглар, - деди Барзанги «аскарларига» дарахт тепасида қолган бир-икки буришган-тиришган олмалардан бирини кўрсатиб. - Кимки уриб туширса, Озод жамиятимиз армиясининг сара аскарлари қаторига ёзиб қўяман. - Шундан кейин саккиз кишидан иборат «катта армия» оммавий равишда бечора олмага қарата кесак ота кетдилар. Лекин ҳеч бириники нишонга тўғри бормас эди. Одил тушмагур қайдандир ўқлоғдек таёқ топиб олиб, олмага қарата ирғитди. Олма бечора бу бадбахт жиннилардан хафа бўлди шекилли, «пир» этиб учганича ўзини девор оша кўчага отди.

- Тфу, ҳамманг бираксан, - деди Барзанги жаҳли чиқиб. - Оғзинга тушадиган ўлжани қочириб ўтирибсанлар. Биронтанг менинг армиямга ярамайсанлар. Агар ўлжани уриб туширганларингда маза қилиб ер эдинглар. - Барзангининг сўзларидан ўзимни тутиб туролмай қулиб юбордим. Барзанги ялт этиб менга қаради. - Ҳа, хунаса, нимага катта холангнинг йиртиқ кўйлагини кўргандек ишшасан? - Индамадим. Жиннига бирон нарса деб бўладими. - Бу ёққа кел. - Кўрқа-писа яқинига бордим. - Мана бу дарахтга чиқасан-да, хув анави олмани олиб тушасан. Қани, тез бўл. - Қимирламай туравердим. Ахир, олма

ўлғир дарахтнинг энг тепасида эди-да. Уни олиб тушишга кўзим етмади. - Чик деяпман. Ёки қорнингга мушт тушириб ичагингни ағдарайми? - Шундан сўнг «эх, нима бўлса бўлар, бир бошга бир ўлим» дедим-да, дарахтнинг совуқ танасига тирмашдим. Қаердасан олма дея шохдан-шоҳга осилиб, дарахтнинг учини кўзлаб боравердим. Терлаб кетдим. Оёқ-қўлларим толиб, олманинг яқинига бордим-у, аммо унга қўлим етмаслигини фаҳмладим. Олма қурғур ингичка шохнинг учига экан. Силтаб юборсам тушади-ю, лекин бунга барзанги кўнмайди-да. Менга у «олиб туш» деган. Шохни авайлаб ушлаб, бир амаллаб қайирдим. Зўрга олмани ҳам узиб олиб, чўнтагимга солдим.

- Биродарлар, у олмани еб қўймоқчи, уринглар уни, - деб Барзанги бақириб юборди. Бу гапдан бир сесканиб кетдим. Қалтираб турган оёқларим сирпаниб кетиб, йиқилишимга бир баҳя қолди. Дарахтнинг нозикроқ бир шохига осилиб олдим. - Ким уриб туширса, энг сара аскарим бўлади. - Кўрқиб кетиб, пастга қарадим. Ҳаммаёқ кафтдагидек кўриниб турибди. Шунчалик баянда эканманки, йиқилиб тушсам, тирик қолишим амри маҳол. Дарахт деворнинг яқинида эди. Деворнинг нариги тарафида камқатнов кўча бор экан. Қаллам ишламабди, аслида дарахтнинг ўша томонга чиқиб кетган шохига осилиб, кўчага сакрасам бўларкан. Ана унда ўлсам ҳам жиннихонада эмас, кўчада ўлган бўлардим. Ҳозир бўлса, дарахт шохидан маҳкам ушлаганимча осилиб турибман. Пастдаги «аскалар» олдин кесак ота бошлаган эдилар. Нарирокда иккита яшиққа тўлдириб солиб қўйилган қоп-қорайиб кетган олмаларни кўришгач, ўшаларни ота бошладилар. Чириган олмалар визиллаб келиб, билчиллаб юзимга, оёқларимга тегади. Зўрга чидаб турибман. Мени кутқариб қоладиган ҳеч зўғ кўринмайди. Беш-олтита бегона жиннилар томошабин бўлиб туришибди. Мириқиб қулишаяпти. Бир пайт десангиз, Одил тентак бояги ўқлоғдек таёқни олиб чунонам ирғитдики, таёқ нақ иягимга тегиб, кўзларимдан ўт чакнаб кетди. Бундан кўра ўлганимни афзал кўрди шекилли, дарахт ҳам мени қўйиб юборди. Бир муддат ҳавода муаллақ қолгандек бўлдим. Аммо гурс этиб тушдим. Билмадим, ё ерга тушдим, ё гўрга тушдим. Ҳар ҳолда «хик» этиб ўпкам оғзимга тикилиб қолганини биламан, холос.

Кўзимни очганимда яна Рисолат опанинг маъжос чехраси намоён бўлди. Мен ўз ўрнимда ётибман. Рисолат опа ёнимдаги ўриндикда ўтирибди. Нарирокда Барзанги гулдираб гимир-гимир қилиб юрибди.

- Нима қидираяпсиз? - сўради Рисолат опа Барзангидан.

- Ёшлигимни қидираяпман, - деди Барзанги қаравотларнинг остига кўз югуртираркан. Рисолат опа гижиниб қўйди.

- Бечора бола, - деди менга тикилиб Рисолат опа, - бу ерда кўп вақт қолишинг яхши оқибатга олиб келмайди. Майиб бўлиб қолишинг ҳеч гап эмас. Отанг ҳам ўшандан сўнг қайтиб келмади. Балки келган бўлса ҳам мен кўрмагандирман. Ҳар ҳолда улар сени олиб чиқиб кетишолмайди. - Рисолат опа айтган эди, ўша кунни мени қаравотга боғлаб қўйишгач, дадам, Мамадали ака ва Қаримжонни жиннихонадан қувиб чиқаришган. Улар эса «энди обкомга борамиз» деб чиқиб кетишган. Нега шу пайтгача келишмади экан? Балки у ерга киролмай туришгандир. Ахир, обкомга бир марта салом бериб чиқиш учун ҳам камида икки ҳафта навбатда туришар эмиш-ку. - Нимага дарахтга чиққан эдинг?

- Девордан ошиб тушиб қочмоқчи эдим.

- Вой бечорагина-ей, девордан ошиб бўларканми. Майиб бўласан-ку. Сени қандай қилиб бўлмасин бу ердан чиқариб юбориш керак. Менга қара, эртага азонда ҳаммадан илгари турасан. Мана бу қалит билан эшикни очиб, ҳовлига чиқасан. Эшикни ташқаридан қулфлаб кетиш эсингдан чиқмасин. Бирорта даратхнинг панасига яшириниб, қоровулнинг хожатхонага кетишини пойлаб турасан. У кетиши биланоқ зудлик билан қоровулхонага кириб қалитни оласан-да, дарвозани очиб, жуфтақни ростлайсан. Қалит столнинг тортмасида туради. Агар шу ишнинг урдасидан чиқсанг, у ёғи марра деявер. Кейин қишлоғингга кета оласанми?

- Эпларман.

- Барақалла, ана энди ошхонага ўтиб овқатлангинда, бироздан сўнг ётиб ухла. Эртага жуда барвақт туришинг керак. Ҳозир ўрнингдан тура оласанми?

- Ҳа. - Ўрнимдан тураман десам, белим гичирлаб, оёқларим қақшаб кетди. Тиззаларим шилинган шекилли, дока билан боғлаб қўйилган. Бутун танам оғриси ҳам, эртага бу даргоҳни тарк этарман деган буюк бир умид дилимга қувонч бахшида этиб турарди.

Х б о б

Кечки овқатдан сўнг яна каравотимга ёнбошлаб хаёл суриб ўтирган эдим, ёнимдаги каравотда ётган кексароқ ёшдаги киши савол ташлаб қолди:

- Нима қилаяпсан?

- Китоб ўқияпман, - дедим қўлларимни китоб варақлагандек ҳаракатлантириб.

- Китобинг йўқ-ку?!

- Ўқийётганимни билса пайдо бўлиб қолар.

У «сен ҳам анави эссизларнинг бирисан-да», дегандек юзини ўгириб олди.

- Туринглар, жаноби чавандоз келаяптилар, - деди Одил каравотнинг устида тик туриб. Ҳар гал овқатдан сўнг бир-икки кишини эшак қилиб миниб «физкультура» қиладиган Барзанги бу гал хонага жиддий қиёфада кириб-келди. Қандайдир муҳим масала устида бош қотираётгандек эди. Ҳар замонда атрофдагиларга синовчан тикилиб қўяди. Буни кўрган Одил дарров сакраб пастга тушди. Бунақанги жиддий вазиятларда у ортиқча гапириб қўйиб Барзангидан мушт еб қолишини биларди. Шунинг учун кўрққанидан қалтираб дарров тўшагига кириб кетди. Узокқа тупуриш бўйича баҳслашаётган Салим билан Ғаффор ҳам оғизларини кафтлари билан артишиб, бир чеккага бориб ўтиришди. Ҳамманинг нигоҳи Барзангида. Барзанги бўлса, ҳаммамизга яна бир-бир синчковлик билан тикилиб чикди-да, ўрнимдан турди.

- Болакай, - деди Барзанги менга қараб, - сен қол. Донишманд (у Аббосни шундай атарди) сен ҳам қол. Йиғлоқи (Макарни шундай деб атайди) сен ҳам қол. Бошқалар хонадан чиқиб турсин. Менинг буларга айтадиган эртагим бор, қани, тез бўлинглар. - Барзангининг ҳайбатидан кўрққанлигидан «қолсин» дейилганлардан ташқари ҳамма ҳамхоналаримиз даҳлизга чиқиб кетишди. Хонада Аббос, Макар, Барзанги тўрталамиз қолдик. «Бу безори қанака эртақ айтаркан» дея лол бўлиб турибмиз. Барзанги каравотга вазмин ўтирди-да: «Яқинроқ келинглар», - деди. Биз Барзангига яқинроқ бориб ўтирдик. -- Биласизларми, қадим замонда бир пошло бўлган экан. У мамлакатнинг аҳволини кўриш мақсадида қишлоқларига тез-тез сафар уюштириб тураркан. - Шундай деб Барзанги бизга бир-бир қараб олди. Биз эса «шу оддий эртақни бошқалардан яшириб бизга

сўйламоқчими» дея хайрон бўлиб бир-биримизга қараб олдик.

- Бу эртақни сўйламоқдан муддао не? - сўради Аббос юрак ютиб.

- Бу айтмоқчи бўлган гапимнинг бошланиши, гапнинг индаллосини эшитинглар. Хабарларинг бор, биз Озод жамият бунёд этмоқчимиз. Бунинг учун нима қилишимиз керак? Ўз атрофимизга садоқатли, ишончли ва мард кишиларни тўплашимиз лозим. Ҳозирча ана шундай инсонлар сифатида мен учалангизни танладим. Агар сизлар менинг айтганларимни сидқидилдан бажарсаларингиз, Озод инсонлар жамияти тўла барпо бўлгач, сизларни ўзимнинг ўнг қўлим қилиб оламан.

- Хўш, биздан талаб қилинадиган хизмат нима? - сўради Аббос.

- Гапимни бўлма, қулоқ сол. Қандай бўлмасин бу ердан ҳеч кимга сездирмасдан қочиб қолмоғимиз керак. Биз қишлоқларни кезамиз. Кўнгли тоза одамларни кўпроқ қишлоқлардан топиш мумкин. Бу иш бир кишининг қўлидан келмайди. Шунинг учун тўрталамиз ёнма-ён бўлайлик. Кўнгли тоза одамларни ўз сафимизга қўшамиз. Қора ниятли, бадфеъл кишиларни эса жазолаймиз. Аммо менинг йўригимдан четга чиқмайсизлар. Қоринни ўйламанглар, бир амаллаб бурда номинизни топармиз.

Эшик очилиб, Ғаффор дегани мўралади.

- Ёп эшикни, мажлис кетаяпти, - деди Барзанги. - Энди сизлар тезроқ бу ердан чиқиб кетиш йўлини ўйланглар. Барзанги бироз ерга қараб тургач, сўнг нигоҳини менга қадади. - Болакай, боягина дўхтир опа билан нима ҳақда гаплашаётган эдиларинг? У киши «сени бу ердан чиқариб юбораман» деди шекилли?

- Йўқ, унақа демадилар, - дедим кўрқиб кетиб.

- Мугомбирлик қилма, - Барзанги янада баттарроқ тикилди. - Энди бизнинг тақдиримиз бир. Нима бўлсак бирга бўламиз. Ёки бизлардан ҳазар қиласанми?

Мана энди англадим. Боя биз Рисолат опа билан гаплашиб турганимизда Барзанги тимирскalaniб юрган эди. Демак, гап пойлаган экан-да. Биз бўлсак, бу жиннининг фаҳми илмайди, деб бемалол гаплашибмиз. Бу бўлса, ҳамма гапни эшитган. Бу ердан қочиш ҳамда тарафқашлар тўплаш режаси ҳам шундан кейин туғилган. Энди ҳеч нарсани яширининг фойдаси йўқ. Ҳаммасини айтишим керак. Йўқса бу мени ё ўлдиради, ё майиб қилади. Қолаверса, булар билан бирга қочсам зиён қилмасман. Ахир, ўзи айтди-ку, сахийларни ўз сафимизга қўшиб, ёвузларни жазолаймиз, деб. Демак, буларни ўз қишлоғимга бошлаб бориб, Қосим юмалок, Намоз чўтирнинг жазосини бериб, бир хумордан чиксам бўлади.

- Хўш, қачон чиқиб кетмоқчисан? - сўради Барзанги қатъий оҳангда.

- Эртага, тонг отмасданок.

- Қандай қилиб чиқиб кетасан?

Мен уларга Рисолат опа кўрсатган барча йўл-йўриқларни тушунтирдим. Биз гапни бир-жойга қўйиб, тонг қоронғусида қочишга келишиб олдик-да, жой-жойимизга ўтдик. Даҳлизда кутиб турганларга кириш учун ижозат берилди.

Х И Б О Б

Кўзларимни ишқалаб ўрнимдан турдим-да, шоша-пиша кийиндим. Ахир, биз азонда бу даргоҳдан қочиб кетишимиз керак-ку! Сал бўлмаса унутай дебман. Яхшиям Макар турткилаб уйғотди. Фира-шира ёруғда

икки-уч кишининг ивирсиётгани кўринади. Улардан бири оҳиста юриб олдимга келди. Барзанги экан. Энгашиб юзини юзимга яқинроқ келтирди-да, кўрсаткич бармоғини оғзига ундов қилди. Биров эшитиб қўямасин дегандек секин гапирди:

- Манави исқиртларнинг кийимларини туғиб ол, аскотиб қолади. Биз тайёрмиз. Тезроқ бўл, ҳадемай тонг ёришиб қолади.

Ёнимдаги каравотда ётган икки кишининг кийимларини олиб, чойшабга тугдим. Бирин-кетин дахлизга чиқдик. Товуш чиқармасдан юриб ташқари эшик олдига келдик. Чўнтагимдан калитни олиб эшикни очдим. Секин мўраладим. Ховли ўртасига ўрнатилган иккита чирок ёниб турибди. Ховли ёп-ёруғ. Дарвоза ёнидаги қоровулхонанинг чироғи ҳали ёнмабди. Демак, қоровул ухлаб ётибди. Ташқарига чиқиб, югуришиб ўзимизни девор ёнидаги катта-катта дарахтлар панасига олдик. Барзанги атрофга кўз югуртириб чиққач, «кетдик» деди. Биз унинг кетидан эргашдик. Тез-тез юриб қоровулхонанинг олдига бордик. Барзанги эшикни тортиб кўрди. Ичкаридан кулфланган. Кейин эшикни тақиллатди.

- Ким у? - деган уйқусираган овоз келди ичкаридан.

- Мен, врачман, - жевоб қилди Барзанги.

- Мустафомисиз? - деди қоровул «и» га урғу бериб.

- Худди шундоқ, акамулло.

Қоровул эшикни очди. Шу заҳоти Барзанги кирасолиб қоровулни бўғиб олди. Қоровул бечора кутилмаган бу тажовуздан юраги ёрилиб, кўзлари косасидан чиқиб кетай деди. Лекин бечора қилтириққина киши экан, Барзангининг қўлида беҳуда типирчиларди. «Даминг чиқмасин» деб Барзанги унинг қорнига мушт туширди. Қоровул букчайиб қолди. Сўнг Барзанги унинг яна қаеригадир мушт солди. Бечора бу зарбага дош беролмай чўзилиб қолди. Уни ўрнига ётқиздик. Барзанги дарров хоңа ўртасида турган столнинг тортмасини тортди. Тортмада бир неча калит турган экан. У калитларнинг барини олди. Шошиб қоровулхонадан чиқдик. Дарвозадан эмас, дарвоза ёнидаги темир эшикдан чиқмоқчи бўлдик. Барзанги калитларни бирма-бир эшик кулфига солиб кўрди. Биттаси тўғри келиб, эшик очилди. Шоша-пиша кўчага отилдик. Кўча ёлғизоёқ бўлгани учун чироклар ҳам ўрнатилмаган, қоп-қоронғу эди. Бир-биримизнинг кетимиздан эргашиб, ҳатто ўзимизнинг шарпамиздан ҳам кўрқиб бораяпмиз. Лекин омон-эсон жиннихонадан чиқиб олганимиздан хурсанд эдик. «99»лар диёри»дан кутулишимга Рисолат опа беминнат кўмак берди. У кишини эсладим-у, таққа тўхтадим.

- Ҳа? - хайрон бўлди Барзанги.

Тўхтанглар, Рисолат опага бир оғиз раҳмат айтиб чиқмабман-ку! - дедим. Барзангининг жаҳли чиқиб кетди.

- Ҳе миянг чирисин, жинни. Шундай пайтда раҳматга бало борми. Нима, бир оғиз раҳматни деб қўлга тушиб расво бўлмоқчимисан? Ваҳшийлар палатасига тушиб қолишдан кўркмайсанми, зумраша. Раҳматингни насия қилиб тур, кейинроқ имкон топиб айтиб кетарсан.

Барзангининг гапида жон бор. Ноилоҳ уларнинг ортидан эргашдим.

Катта кўчага яқинлашиб қолдик шекилли, баланд симёғочга ўрнатилган оппоқ ёғду таратаётган чироклар кўрина бошлади. Машиналар моторларининг гуриллагани ҳам эшитилади. Нарироқда бир шарпа кўринди.

- Тўхтанглар, - шивирлади Барзанги. Биз тўхтаб, катта дарахт панасида шарпанинг ўтиб кетишини кутиб турдик. Икита пиёниста экан, оёқларини зўрға босишайпти. Бир-бирини суяб кўчани кесиб ўтиб кетишди.

- Биродарлар, биз кимни маҳв этишга кетаяпмиз ўзи? - деди орамизда кимдир. Ҳаммамиз савол соҳибига ўгирилдик. Ё тавба, кўзларини жавдиратиб Одил турибди-ку. Барзанги унга кўзлари косасидан чиққудек бўлиб тикилди:

- Сен қайси гўрдан чиқдинг?

- Сизлар билан бирга чиққан эдим.

- Падарингга лаънат, нимага думга ўхшаб эргашиб юрибсан, пишириб қўйибдимми? Бор, йўқол.

Барзангининг важоҳатини кўриб Одил тиз чўкиб ялинишга тушди:

- Жон акажонларим, сизлар кетиб мен қолайинми?

Мени ташлаб кетманглар. Қаерда бўлса ҳам сизлар билан бирга бўлишни истайман. Жон Оқсоқол, мени ҳам ўз жамиятингизга қўшинг. Садоқат билан хизмат қиламан. Кеча барча гапларингизни эшитдим.

- Қай гўрдан эшитақолдинг?

- Сиз ҳаммани хонадан чиқариб юборганингизда мен жойимда кўрпага ўраниб ётган эдим. Агар бу ишим оғир гуноҳ бўлса, майли, кулоқларимни кесиб ташланг. Аммо мени ташлаб кетманг. Мен сизнинг Озод жамиятингизга қўшилишни истайман.

Барзанги «Хўп» дегандек бош ирғаб, бизни бошлаб кетди.

ХИБОБ

Кузнинг ҳам шarti кетиб, парти қолди. Осмонда сузиб юрган оқ булутлар гўё «кишни олиб келаяпман, тайёргарлигингни кўр» деётгандек бўлади. Қуёш булут пардаси ортига яширинар, гоҳ-гоҳ мўралаб-мўралаб кўярди. Ҳаво ҳам ажибгина совуған, юзимизни, қўлларимизни чимчилаб-чимчилаб олади. Муздай шабадада титраб-қакшаб турган дарахтлар сўнгги япроқларини ҳам ер бағрига тўшабди. Кушларнинг одатдаги «чуғур-чуғури» ҳам деярли эшитилмайди.

Йўл юриб чарчадик. Бир улкан чинор дарахти остида тўхтаб, тугунларимизни ечдик. Чойшабларни белимизга ўраб, тугунга солган кийимларимизни кийиб олдик. Жиннихонада ёнимдаги каравотда ётадиган қариянинг чопони бор эди. Яхшиям ўшани эринмасдан тугунга солган эканман, мана, ҳозир аскотиб қолди. Биргина Одилнинг усти юпун эди. Бечора совуқда қаптираб, бизга жавдираб турарди.

- Ҳа, сенинг пўстин-мўстининг йўқми? - сўради Барзанги. Одил «йўқ» дегандек бош кимирлатди. - Ҳе, сўтак, сафарга чиқар экансан, тўрвахалтангни кўтариб чиқмайсанми.

- Э, кўяверинг, дўппи омон бўлса бош топилади, - деди Одил Барзангини юмшатиб. Одилга раҳмим келиб кетди. Мен икки кишининг кийимларини тугунга тикқан эдим-ку. Ўзимдан ортган битта шим билан бир камзулни унга бердим. Бечора телба севиниб кетди. Дарров кийиб олиб, қувонганидан қўлларимни ўпмоқчи бўлди.

Шундан кейин биз шудгор оралаб кетдик. Шудгор ёмғирга тўйинган эмасми, кадам қўйсак, батмон-батмон лой илашади. Оёқ кийими масаласини ўйламаган эканмиз. Ҳаммамизда енгилгина шиппак. Лой шиппагимизнинг ичига ҳам кириб кетаяпти. Нимага энди асфальт йўлдан кетавермадик деб ўйлаб қоламан. Ёки биронта кишлокқа шу йўлдан борса яқинроқ тушармикан? Нима бўлса Барзанги билди.

Унга биронта савол бериш, ортиқча гапириш мумкин эмас. Жимгина орқасидан эргашиб кетавериш керак. Агар ботқоққа бошласа ҳам тап тортмасдан юришга мажбурмиз. Ҳарқалай бошлиқ-бошлиқ-да.

Шудгордан чикқач катта ариққа дуч келдик. Ундан нариёғи чакалакзор экан. Бир амаллаб ариқдан ўтиб, Барзангининг кетидан буталар ичига кириб кетдик. Гоҳо қовжирок янтоқлар оёқларимизни, гоҳо бута тиканаклари кўлларимизни тирнаб кетади. Шу аҳволда анча вақт юрдик. Чакалакзор охирлаб қолганида бир чақиримча нарида қишлоқ кўринди.

- Тўхтанглар, - деди Барзанги, - шу ерда бироз дам оламыз.

Ҳаммамиз бирваракайига уф тортиб олдик. Қовжираган намхуш майсалар устига чўзилишиб, бутун танимизга ором бердиқ. Осмонга тикилиб ётиб булутларни кузатаман. Олча гулидек қорларини қизганган булутлар қайгадир шошиб сузиб кетмоқда. Қаёққа кетишгаётган экан? Балки бизнинг Нурбулоқ томонларга кетаётгандир. Оҳ, она қишлоғим! Қанчалар соғиндим-а! Уйимизни-чи! Ойижоним ҳозир нима қилаётган эканлар-а? Ҳамишагидек ип йиғираётганмикан? Менинг жиннихонага тушганлигимни эшитиб роса йиғлаётган бўлсалар керак. Дадам-чи? Мени жиннихонадан чиқаришларини сўраб обқомга киришга уриниб юргандир. Ие, тагин мени чиқариш учун обқомдан буйруқ олиб келса-я! Мана бу жиннилар билан қочиб кетганимни эшитиб роса хуноби ошса керак. Қочмасдан кутиб турсам бўлармиди. Йўғ-е, Рисолат опа «сени бош врачнинг топшириғисиз ҳеч ким чиқариб юборолмайди» деди-ку. Қочиб хато қилмадим. Қайтанга мана бу бечораларга ҳам фойдам тегди. Тўрт деворнинг орасида ётавериш хўп эзлишган экан. Энди булар билан бирга қишлоқларни кезаман. Шу баҳонада кўп жойларни кўриб қоламан. Барзанги тузмоқчи бўлаётган «Озод инсонлар жамияти» га баҳоли қудрат кўмак бераман. Тўғрироғи, «озод жамият» учун чинакам аъзолар тўплаб бергач қишлоғимга кетаман. Қишлоғимизда ҳамма мени ҳайрат билан кутиб олишса керак. Уйимизга тўпланганларнинг барчасига бошдан ўтказганларимни сўзлаб бераман. Газеталарга мақолалар ёзиб турадиган синфдошим Абдулла саргузаштларимдан илҳомланиб, мен ҳақимда очерк ёзиб юборса ҳам ажаб эмас. Ёзмаса, Дадабойга озгина шивирлаб қўйсам, албатта ёздиреди. Насиба ҳам менинг соғ-омон келганимни эшитиб, хурсанд бўлса керак. Ёки «э, бунинг эси паст-ку» деб гаплашишга ҳазар қилармикан? Ундай деса, секин Болта бобонинг жўхоризорига чақириб олиб, ўзи билан дадил гаплашаман. «Мана, мени кўриб қўй, соппа-соғман» дейман. Мишага айтсам, уни чақириб беради. «Миша ким?» дейсизми? Э, айтиш эсимдан чиқибди. Миша Насим Зоҳидовнинг хизматкори. Йўқ, Зоҳидов уни ёллаб олган эмас. Миша бизнинг қишлоғимизга шаҳардан келиб қолган. У қишлоғимизга келган куни биринчи бўлиб Дадабой иккаламиз учратганмиз. Ўзи ўрис бўлса ҳам, ўзбекчада тугилмай гапиради. Сочи, кошу киприқлари малла, кўзи кўк, буй-баста биз билан тенг. У биз билан кўришиб: «Акалар, бу қишлоқда ҳеч кимга мардикор керак эмасми?» - деб сўради. Хали мардикор келадиган пайт эмас. Ҳар йили ёзда Нуротадан келадиган мардикорлар қишлоқ оралашади. Лекин бу ёш бола, шериги ҳам йўқ. Қолаверса, унинг ўрис бўла туриб «мардикорчилик қиламан» дейиши бизни таажжублантирди. Йўқ, Миша унақа «келдию-кетди» мардикорлардан эмас экан. Таажжубланганимизни кўргач, у бор гапни

бизга тушунтирди. Бечоранинг ота-онаси ўлиб кетишибди. Ғирт етимча бўлиб қолган бола кўчама-кўча кезиб, қилмаган иши қолмабди. Ҳатто чўнтак ҳам кесибди. Кўлга тушиб роса қалтақланибди. Шундан сўнг нажот истаб қишлоққа йўл олибди. Дуч келган автобуслардан бирига ўтирибди. Узоқ йўл юриб, автобуснинг сўнгги бекатига тушиб, бекат яқинидаги чойхонага кирибди. Бу ерда бизни учратган.

- Менга уйдан жой берадиган одам керак, - деди Миша. - Нимаки хизмат бўлса қиламан. Кўча-қуйда оч-юпун қолиб кетмасам бўлгани.

Дадабой Насим Зоҳидовнинг уйини кўрсатиб:

- Ўша уйга борсанг, сенга албатта иш топилади, - деди.

Ўшанда айни баҳор, деҳқончилик ишлари қизиб кетган эди. Барча қишлоқликлар сингари Зоҳидовнинг ҳам каттагина томорқаси бор, экин-тикин қилиш керак. Иккита қизи ва кичкинтой ўғлидан бошқа дастёри йўқ. Улар деҳқончилик ишларига ярамайди. Шунинг учун Зоҳидов ҳар йили томорқасида ишлаш учун қишлоқдаги бир-икки бекорчи йигитларга оғиз очарди. Йигитлар айтилган ишни қилиб, келишилган ҳаққини олиб кетишарди. Бир-икки сафар мен билан Дадабойни ҳам ишлатди. Хувв, бирда билмасдан хотинига хуштак чалганимдан кейин мени кўргани кўзи бўлмади қолгани. Томорқадаги ишларига кўмак беришни кимдан сўрашни билмай юрган Зоҳидовниқига Дадабой шунинг учун Мишани йўллади. Миша ўша ерга борди. Зоҳидов уни яхши қабул қилди. Аҳволини билганидан кейин унга уйдан жой берди. Уй эгаси билан Миша ўртасидаги муносабат яхши. Мана, бир ярим йилдан ошироқ вақт ўтибди, Миша шу хонадоннинг бир вақилидай ҳалол меҳнат қилиб кетаётир. Кексалар Мишани «Насимнинг ўғли» деб чақиршади. Кўпинча у билан дарвозамиз ёнидаги ёғоч ўриндиқда у ёқ-бу ёқдан суҳбатлашиб ўтирамыз. Миша жуда яхши йигит. Насибани чақириб бер, десам у албатта чақириб беради.

- Аскарлар, - деди Барзанги, - сенлар шу ердан жилмасдан кутиб турунглар. Мен қишлоқ оралаб келай. Топилса биронта хонадонга кўноқ бўламыз.

- Топилмаса-чи? - сўради Одил.

- Унда бирорта худо урганниқига чақирилмаган меҳмон бўламыз. Барзанги шудгор оралаб қишлоққа кетди. Кеч кириб, боя оқариб турган булутлар ҳам қорамтир тус олди. Мен кутгандек қор эмас, муздай ёмғир томчилай бошлади.

- Болақай, - деди Одил ёнимга келиб ёнбошларкан, - совқотмаяпсанми? Камзулимни берайми?

- Агар иссиқлаб кетаётган бўлсангиз, майли, берақолинг, - дедим.

- Камзулимни берсам, чопонингни менга берасанми?

Тфу, жинни. Айтдим-а, нимага ҳолимни сўраб қолди деб. Совуқ жонидан ўтиб қолибди-да. Юзимни ўгириб олдим. Ёнимда Аббос ётган экан. У ҳам хаёл сураётганмикан?

- Аббос ака, - дедим секингина, - биз яхши йўлга кетаяпмизми ўзи?

У юзидан дўпписини олиб, менга ўгирилди.

- Яхши йўлга бўлмай бало-қазога бўлармиди.

- Унда нимага бунчалар яширинамиз?

- Ахир, биз Озод инсонлар жамиятини барпо этмоқчимиз. Ҳозирги даврда бу жуда қалтис масала. У шундай бир жамият бўладики, унда ҳамма ўзи истаб меҳнат қилади. Ўзига етарли даражада истеъмол қилади. Ҳеч ким ер талашмайди, шон-шухрат, мансаб талашмайди. Ҳеч кимга қарам бўлмайди. Бу ҳақда

гапирсам гап кўп. Лекин батафсилроқ гапирсам, сен тушунмайсан ва бошқаларга ўхшаб сен ҳам мени жинни дейишдан нарига ўтолмайсан. Биз атрофимизга кўплаб оққўнгил инсонларни тўплаб олгунимизга қадар бу гапларни махфий сақламоғимиз даркор. Зеро буни асрлар мобайнида аждодларимиз орзу қилиб келганлар. Агар биз шу иш юзасидан озгина учкун чақнатиб кетолсак ҳам катта натижага эришган бўламыз. Келгуси авлод бу учкунни асрлар оша кўлдан кўлга ўтказадилар. Шундай бир давр келадики, бу учкун авлодлар ақли такомилли ила куёш янглиғ ёғду таратгусидир. Бунга имоним комил.

- Оғайнилар, биз томонга отликлар келишяпти. - деди Одил бақириб. Сақраб ўрнимиздан турдик. Отликлар эмас, ўн беш ёшлар чамасидаги бир бола эшак миниб келаётган эди.

- Ётинлар, - буюрди Аббос. Ҳаммамиз ётиб олдик. - Мен команда беришим билан бирданига отликни кўлга олмасизлар. У душманларнинг айғоқчисига ўхшайди. - Биз буталар орасида пойлаб турдик. Бола бечора бизни кўрмаган экан. Яқинимизга келиши билан «Олға» деган буйруқ бўлди. Тўрталамиз бирданига отилиб чиқиб, эшакка ёпишдик. Кутилмаган бу хужумдан эшак хуркиб кетиб, ханграб юборди. Бола бечора «вой дод» деганча эшакдан гурс этиб йиқилиб тушди. Макар иккаламиз эшакнинг бўйнидаги ипидан маҳкам ушлаб олдик. Одил боланинг қорнига миниб олиб, сўроқ қилаяпти:

- Кимнинг айғоқчисисан? - Бола «кимнинг ўғлисан» деб эшитди шекилли, «Отамнинг» деб юборди. Унинг ранги-кути ўчиб кетган, дод солиб йиғларди. - Отанг қайси тўдага қарашли?

- Бимамайман.

- Айтасан.

Боланинг бардоши тугаб, бир зарб берган эди, Одил икки-уч қадам нарига учиб кетди. Бола ўрнидан турди-ю, бор кучини оёққа бериб қочиб қолди. Аббос нарига ўтириб олиб, ҳаммасини кузатиб турарди. Бола қочиб кетгач, қаҳ-қаҳ отиб қўлди:

- Яшавор, айғоқчи, жонинг бор экан-ку.

Биз эшакни кўйиб юбормоқчи бўлган эдик, Одил жаҳл билан ипни олди-да, эшакни жийданинг кундасига боғлаб қўйди.

Атрофга қоронғулик тушди. Томчилаб турган ёмғир ҳам энди баралла қуя бошлади. Кун бўйи овқатланмаганимиздан совуқ ич-ичимдан қалтирашга мажбур этарди. Шудгор оралаб лойга ботиб, халлослаганча Барзанги келди. Одил уни қарши олиб, қойилмақом иш қилгандек гапира кетди:

- Оқсоқол, оқсоқол, биз томонга душман айғоқчи юборибди. Уни тутиб олиб калтакладик. Ўзи қочиб кетди-ю, аммо мана буни ўлжа олдик. - У Барзангига эшакни кўрсатди. Барзанги қувона қолмади. Қайтанга Одилга шундай ўкрайдики, бечора Одил ўзини йўқотиб қўйди деди.

- Ҳали боя бир боланинг бақирғи эшитилди, сен экансан-да унга азоб берган. Айтган эдим-ку, тинч юргин деб. Ҳе, ўлжанг бошингни есин.

Одил тиз чўкиб ялинишга ўтди:

- У бола эмас, айғоқчи эди, ўзи тан олди. Уни фақат мен эмас, мана булар ҳам калтаклашди. Мана бу йиғлоқи айғоқчининг киндигидан чимчилади. Бўйининга ол.

- Ёлгон гапирма, - деди Макар кўзлари чақчайиб.

- Тил тортмай ўлай. Агар ёмон иш қилган бўлсам, бир қошиқ конимдан кечинг, оқсоқол.

- Бўпти, бўпти, ўрнингдан тур. Агар яна шунақа галва чиқарадиган бўлсанг, кекирдагингни юлиб

оламан. Душман келса ўз билганингча иш тутмай, менга хабар беришинг керак. Энди йигитлар, гап бундай. Ҳозир қишлоққа бориб, бир қарияникида тунаб қоламиз. У ерда ҳамманг оғзингга эҳтиёт бўласан. Иложи борица гапирмасликка ҳаракат қилинлар. Келишиб олайлик, бундан кейин ҳар ким ўз исми билан эмас, лақаби билан чақирилади. Сенинг лақабинг маълум - Донишманд, - деди Аббосга. - Сени қандай атаймиз? - сўради Макардан. - Илгари ким бўлиб ишлар эдинг?

- Такси ҳайдардим.

- Демак лақабинг - Шофёр. Сени Ғалва деб атаймиз, - деди Одилга, - ҳамиша ғалва чиқариб юрасан-ку.

- Жуда соз-да, - деди Одил жилпанглаб, - ишқилиб ғалча демасангиз бўлгани, Оқсоқол.

Барзанги менга қаради:

- Сени Болақай деймиз. Мени эса, майли, ҳамишагидек Оқсоқол дея қолинглар, келишдикми? Кетдик.

Чакалақзордан чиқиб, шудгорга тушдик. Лойга тўлиб ивиб кетган шиппагимиз билан яна лой кечиб бораёпмиз. Оқсоқол бўлса бояги эшакни миниб олган. Яхшиям шу эшакни ўлжа олганимиз. Бўлмаса Оқсоқол бирортамизни миниб оларди-да. Ғалва жағи тинмай уни мақтаб кетаяпти:

- Оқсоқол, Оқсоқолжон, қаранг-а, шундай от сизга насиб этган экан. Қандай ярашиб турибди-я. Шундай ярашиб турибдики, хўп ярашиб турибди-да. Сиздай одамнинг пиёда юриши ақлга сиғмайдиган ҳол. Сизга отда юриш шунақаям ярашади-ей.

Донишманд Ғалвани секин ўзига тортиб сўради:

- Илгари ким бўлиб ишлар эдинг?

- Каминани сўрасангиз, заводда ишлаганман.

Бош инженерлик даражасигача кўтарилганман.

- Агар жинни бўлиб қолмаганингда, шу лаганбардорлигинг орқасидан министрликкача кўтарилардинг. Сенга ўхшаганларнинг қуни туғадиган замон-ку ҳозир.

Бу гап Ғалвага ёқмади. Юзини шартга ўгириб, Оқсоқолни мақташда давом этиб кетаверди. Оқсоқол бўлса, унинг хушомадларига парво ҳам қилмасди.

Қишлоққа етганимиздан кейин Оқсоқол эшакдан тушди-да, уни орқага ҳайдаб юборди. Бир-биримизга эргашиб, атрофга олазарак қараб, бир ҳовлига кириб бордик. Ҳовли унчалик катта эмас, дарвозаси ҳам йўқ экан. Бир бурчагида бостирма бўлиб, у ерда бир ориқ сигир кавш қайтариб ётибди. Ҳовли ўртарағига жойлашган уйнинг томи шиферланмаган, битта эшиги бор. Эшик тепасидаги электр чироқ атрофга хира ёруғлик бериб турибди. Оқсоқол эшикни тақиллатди. Эшик инграб очилиб, ичкаридан бир чол чикди. Биз салом бердик. Чол челақлаб қуяётган ёмғир остида дийдираб турганимизни кўриб: «Чаққон-чаққон киришлар ичкарига», - деди. Ўзимизни ичкарига олдик. Даҳлизнинг учта деворида учта эшик, демак, уйнинг учта хонаси бор. Биз чап томондаги хонага кирдик. Уйнинг ташқи томонига ўхшаб ичкарисини ҳам жуда кўримсиз, шифтидаги ёғочлар қорайиб кетган, деворлари оқланмаган. Қатор қилиб эски кигизлар тўшаб қўйилибди. Хона салқин экан. Биз ҳўл бўлиб кетган кийимларимизни ечиб, хона ўртасига тўшалган пўстак устига ўтирдик. Чолнинг невараси дастурхон келтириб ёзди. Чол ўзига фотиҳа қилиб, кафтларини юзига тортди. Биз ҳам тақрорладик. Сўнг ҳол-аҳвол сўралиб, нон синдирилди. Чолнинг кўнглида кири йўққа ўхшайди. Ўзи пастга ўтириб олиб, бизга чой узатаяпти. Берган саволларига бош қимирлатиб қўя

қоламиниз. Биз учун ҳам Оқсоқол жавоб беради. Бироздан кейин чолнинг невараси ҳар биримизга бир косадан мастава келтирди. Шунақаям қорним оч эдики, маставага нонни бўктириб, паққос туширдим. Овқат устидан ичилган бир пиёла иссиқ кўк чой танимга роҳат берди. Чол бир нарса эсига тушгандек дарров ўрнидан турди. Эшикка қараб:

- Муқаррам, таппилардан олиб келиб печкани ёқиб юбор, - деди. Салдан кейин пачка ҳам гуриллади.

Биз Оқсоқол билан чолнинг суҳбатига қулоқ тутиб ўтирардик. Эшик очилиб, салом бериб икки киши кириб келишди. Ўрнимиздан туриб улар билан кўришдик. Ўтирганимиздан сўнг кафтлар юзларга тортилди, ўзаро ҳол-аҳвол сўраш бўлди.

- Бу менинг ўғлим Сардор, - деди чол кўринишидан ўзига ўхшаб кетадиган озғингина, қорачадан келган, ўттиз беш ёшлар чамасидаги кишини кўрсатиб. - Трактирчи, колхозда ишлайди. Бу эса Мустафоқул бригадир.

- Ўзларингиз ким бўласизлар, меҳмон? - сўради Мустафоқул.

- Биз геологлармиз, - деди Оқсоқол, - кидирув ишлари билан Зармитанга кетаяпмиз. Экспедициямизнинг бир қисм аъзолари шу яқин атрофда кидирув ишларини олиб боришяпти. Биз улар билан учрашиб кетишимиз керак эди. Кеч кириб қолди, бунинг устига ёмғир ҳам шаррос куйди. Адашиб қолдик.

Мустафоқулнинг бу гапга ишонмагани шундоққина кўриниб турибди. Бизга синчиклаб-синчиклаб қарайди. Кўзлари одамни тешиб юборай дейди. Анча вақт суҳбатлашувдан кейин мезбонлар кўзғалишди. Чолнинг невараси уч-тўртта кўрпа киритиб берди. Биз пўстакларни қаторасига тўшаб, ёстиқларни кўйдигу, тўшакка чўзилдик. Кўп ўтмай хуррак овозлари баралла янграй бошлади. Тўрда Оқсоқол ётибди, пойгак эса менга насиб этган. Эндигина кўзларимни юмган ҳам эдимки, даҳлиздан гўнғир-гўнғир овоз келди. Бошим эшикка яқин бўлганлиги учун даҳлиздагиларнинг гаплари яхшигина эшитиларди. Фақат мен ухламаганманми десам, Оқсоқол ҳам уйғок экан. У ҳам даҳлиздагиларнинг овозини эшитибди.

Эмаклаб келди-да, эшикка қулоқ тутди. Мен ҳам диққат қилдим. У ерда чол, Сардор, Мустафоқул тортишишяпти.

- Ахир, айтдим-ку, булар ҳеч қанақанги геологлар эмас, ўша жиннилар. Пешинда радиодан эълон қилишди. Кеча кечаси шаҳардаги жиннихонадан бешта жинни қочиб кетибди. Қоровулни сулайтириб кетишган эмиш. Бутун област бўйича кидирув эълон қилинибди. Одамларнинг айтишига қараганда улар бизнинг қишлоққа келишибди. Боягина Саттор аканинг ўғлини уриб, эшагини тортиб олганлар ҳам ўшалар бўлса керак.

- Булар ҳеч қанақа эшак миниб келишмади-ку, - деди чол.

- Балки еб кўйишгандир.

- Қўйсанг-чи, эшакни ҳам еб бўладими.

- Жиннилар ҳалол-ҳаромни фарқлаб ўтирадим. Айтдим-ку, бу бешаласи ўша жиннилар. Ана, кийимлари ҳам алламбало экан-ку. Яхшиси ҳозирок бориб Чори мелисага хабар берайлик. Буларни ушлаб, жиннихонага қайтарсин. Булар ҳаёт учун ҳавфли.

- Э, кўйсанг-чи, болам, булар ҳечам бировга ёмонлик қиладиган одамларга ўхшамайди. Ўзинг кўрдингку, мўмин йигитлар экан. Бир кеча ётиб, эрталаб кетишаркан. Қўй ўша мелисангни, тагин бу бечораларнинг уволига қолиб юрмайлик.

- Ўзингм жа ваҳимачисан-да, Мустафо, - деди Сардор, - кўрдик-ку, ҳечам ёмон одамлар эмас. Қолаверса, бизнинг бу ғариб кулбамизга ҳали бирон марта мелиса зоти иш билан қадам босган эмас. Қўй, ўша сўхтаси совуқлар бундан кейин ҳам қадам босишмасин.

- Ҳа, майли, сизларни безовта қилмайин. Лекин эрталаб бу меҳмонларни кўчада Чори билан кутиб турамиз. Катта йўлга чиқишлари билан қўлга оламиз. Ўшанда биламиз буларнинг кимлигини, - шундай деб Мустафоқул чиқиб кетди.

- Лаънати ичи қора, - деди Оқсоқол тишларини ғижирлатиб. Қаҳрамонлик кўрсатишга уринаётган Мустафоқулнинг қилиғи менинг ҳам нафратимни кўзгатди. Асабим қайнаб, уни қарғаб ётардим.

(Давоми кейинги сонда)

Матназар АБДУЛҲАКИМ

МИНГ ИЛДИЗЛИ

ДАРАҲТИНГИРМАН

ПАРГОР

Ҳақиқатни ўйлар ҳар киши,
Ва... ваҳдатни истайди ҳар кас.
Биз - айлана чизгувчи қалам,
Ҳақиқат - марказ.

Оз қолди деб мутлақ дийдорга
Ҳар лаҳза минг шайланадирмиз.
Кўзёш қилиб тўкиб вужудни,
Гирён-гирён айланадирмиз.

Тун-қун югурамыз гиргиттон,
Бир лаҳза тин олмай еламыз.
Адашамиз - олис кетамиз,
Йўл топамиз - яқин келамиз.

Ўз ўрнида барқарор марказ,
Тўғри юрсак, хато юрсак ҳам.
Пинагини бузмайди асло
Бўлгунча то адо юрсак ҳам.

Гоҳ кундузлар сўқирлардирмиз,
Гоҳ тун кўзга бахш этар нур шаб.
Талпинамыз битга нуқтага
Ўн саккиз минг оламни қуршаб.

Бу дунёнинг томошалари,
Бу дунёнинг қизикларимиз.
Бир марказни орзу қилгувчи
Минг паргорнинг чизикларимиз.

Ҳақ дегани даҳр уммонига
Бахт бахш этиб ташланган ёқут.
Ва биз ундан қочаётирган
Халқа-халқа тўлқинми, ёху.

Ана шундай хаёллар билан
Кўзларимдан юлдузлар оққан...
Марказга тушгайман айлана,
Етгаймизми экан биз ҳаққа?..

Ватанни сотаман. Олинглар.
Қуёш тилло танга. Ой - чақа.
Лекин... булар камлик қилади,
Бўла билмас ҳатто чойчақа.

Ватанни сотаман. Олинглар.
Сотаман ҳайқириб, сотаман жўшиб.
Баҳосини келишсак бўлгани,
Жонимни бераман ватанга кўшиб.

Қачон сен додимга етасан,
Бир учқун бахш этиб кўзингдан.

Бораман. Ўзингдан кетасан.
Ўзингни топмайман ўзингдан.

Мўъжизалар бари сенсиз жўн,
Уволлар бўлади фарёд ҳам, оҳ ҳам.
Кел, биргина нафас ерга қўн,
Маъбудам, фариштам, илоҳам.

Назарга мени бир дам ил сен,
Бўлмай турсин олам бир нафас қафас.
Бир нафас осмонни ер қил сен,
Ерни осмон этгил бир нафас!

Қайдасан?.. Юрагим саргардон,
Ғойиб дийдоринга тўяман.
Шундай топайинки мен сени,
Ўзимни йўқотиб қўяйин.

Шундай йўқотайки ўзимни,
Кўзинга ёш тўлиб, бўлиб лол,
Қўймай мени ғойиб бўлишга
Тоғиб ол... тоғиб ол... тоғиб ол...

Қутлуғ дийдоринга етолмас
Музтариб бир қарахтингдирман.
Сен келсанг шод, кетсанг кетолмас
Минг илдизли дарахтингдирман.

Барқлар уриб айтиб бўлганман
Сенга сўлмас сўзларни, гулим.
Сўлиб гуллаб, гуллаб сўлганман,
Қолгунича бир ҳовуч кулим.

Сева бериб жим неча замон,
Сева бериб неча шовуллаб,
Тура бердим, гарчи сен томон
Тортқиласа ҳамки довуллар.

Яшил алангам кўп эланди
Бироқ кетдинг йўлингга қараб...
Кулларимга менинг беланди
Ва булбуллар топдилар шараф.

Чаҳ-чахлашар жабрингдан тинмай,
Тафтларидан ловуллаб кулнинг.
Оловидан эминлар ёнмай
Сен фаҳмсиз, раҳмсиз гулнинг.

Юрагимда минг-минг тугунлар,
Хаёлларинг билан барин еч.
... тонг уйғониб, айни бу қунлар
Булбулларни кўрганмисан ҳеч?!..

Матназар АБДУЛҲАКИМ. Минг илдизли дарахтингдан

Салима УМАРОВА

АЗАДОРЛИК МУДДАТИ ҚАНЧА?

Давр шиддат билан ўзгариб бормоқда. Бугун калта юбка кийган, ярим яланғоч аёлларни кўра-кўра ўрганиб қолган кўзларимиз бошдан товонигача ўраниб олган (ҳижоб кийган) аёлларга ҳам кўникиб қолгандай.

Турли хил тўй-тадбирлар ўтмоқдаки, бунда ҳам турфа хил қарашларимиз намоён.

Энг муҳими, қай ерга бормаилик, қай тадбирда иштирок этмайлик, ўзаро баҳсу мунозараларга, фикру қарашларга дуч келамиз. Замонанинг бодрокдай қайнаб чиқаётган «диндор»ларию «авом» улус ичида фикрий тўқнашувлар, мафкура зиддиятлари бораётир бугун.

Бирови тўй тадбири ва Ислом дини масаласида баҳсу мунозара юритса, бошқаси аза маросимларию унга диннинг муносабати борасида фикр-қарашини баён этади. Энг характерлиси, бундай кезларда ҳам икки томон ҳам зўрлаб ўз фикрини ўтказиш учун ҳаракат қилаверади.

Маълумки, бу яралмиш дунёда умрнинг ибтидо-си бор, интиҳоси ҳам. Ким учундир умр интиҳоси бўлган кун оралиқдаги кишилар учун азадорлик кунларидир.

Ана шундай кунларнинг бирида юқоридагидай баҳсу мунозара ҳақида сўзу суҳбат бошланиб кетди.

- «Йиғлаш мумкин эмас» эмиш. «Уч кундан ортиқ аза тутилмас» эмиш, - деди даврадагилардан бири.

- Биздан олдин ҳам кўп отинойилар ўтишган. Бунақа гаплар йўқ эди-ку! - Яна бир аёл суҳбатга қўр ташлади.

Давранинг «отинойи»си мавзуга хулоса ясади:

- Йўқ, китобларда бунақа гаплар йўқ. Ўзлари ўйлаб чиқаришган гаплар бари.

Хўш, юрак дўстим, аслида, ҳақиқий аҳвол қандай? Вазиятга қайси томондан туриб ёндошмоғимиз лозим? Сираси, ушбуда саволларга жавоб бериш учун юқоридаги «давранинг» эътирозли фикрлари атрофида баҳоли қудрат мушоҳада юритишни лозим топдик. (Албатта, битикларга суянган ҳолда).

Йўқ, азиз аёллар, бундай гаплар китобларда бор. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-

Бухорийнинг «Ҳадис» тўплами 1-қисми 348-349, 350-бетларини такрор-такрор ўқиб, такрор-такрор ушбу жумлаларга дуч келишимиз мумкин.

«Майит ўз аҳлининг йиғисидан (қабрда) азоблангайдир».

«Ўлик унга аза тутувчиларнинг дод солиб йиғлагани сабабли қабрда азоблангайдир».

«Қайси майитга ким аза тутиб, дод солиб йиғлагайдир, ўша майит дод солиб йиғлангани туфайли азобда қолгусидир».

Бу гапларнинг бариси пайғамбаримиз Муҳаммад мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам сўзларидан кўчирмалар.

Ҳатто расули акрамнинг ўзлари қизлари Умму Гулсум ва неваралари (қизлари Зайнабнинг ўғли) ўлганда юз-кўзларидан қуйилиб келаётган ёшни ҳисобга олмаганда умуман овоз чиқармаганлар. Фақат такрор-такрор «инна

ли-л-лаҳи ва инна илайҳи рожиъун» (Биз Оллоҳнинг бандаларимиз ва ҳаммамиз унинг даргоҳига қайтиб боргаймиз), деганлар.

Албатта, булар мазкур китобдан ўқиганимиз ибратли каломлар-

нинг юздан, балки мингдан бири, холос.

Не тонгки, айна шу йиғлаш борасида «Пайғамбар қиссаси ва ҳадислар» китобидан ҳам қуйидаги жумлаларни топиб ўқишимиз мумкин.

«Мен мусибатда соч юлиб, ёқа йиртиб, бақриб йиғлашдан безорман» (73-бет).

«Майит қабрда (додлаб) йиғи сабабидан озорланади» (116-бет).

Ана энди «йиғлаш» масаласида ўзингиз хулоса чиқараверинг.

Хўш, Ислом дини аза тутиш масаласида нима, дер экан? Бу борада юқорида айтилган гапларнинг қай бири тўғри, деб топиларкан?

Худди шу савол атрофида фикр юритар эканмиз, яна шу ал-Бухорийнинг «Ҳадис» китобига мурожаат қиламиз. Унинг 346-, 347-бетларига шундай жумлалар мавжуд. **«Расуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам «Оллоҳга ва охират кунига ишонган аёлнинг уч кундан ортиқ аза тутмоғи макруҳдир, эри ўлсагина 4 ойу 10 кун мотамда бўлгайдир» демишлар».**

Мана энди барибир бир нарсани яхши билиб олдик. Узоқ аза тутмаслик ҳам, ўлимда

КҮНГИЛ ҲУКМИ НЕДУР?

Салима УМАРОВА. Кўнгили ҳукми недуру?

дод солиб йиғламаслик ҳам китобларда бор экан, айтилган экан.

Энди «олдингилар» айтган-айтмаганлиги масаласига келсак, дину иймон қаторон қилинган, Ислом ақидалари ҳам, Қуръони карим ҳам таъқиқ ва таъйиқ остида ушланиб келган Қизил империя даврида бу борада ким ҳам муфассал маълумотга эга бўлгану ким бугундай уларнинг тўла таржималарини ўқиб, баҳра олган? Ҳатто бу китобларни ўқиганлар ҳам айнан маъносини тушунмай ўқиган бўлишлари мумкин-ку! Шу боис «олдингилар» айтмаган бўлиши ҳам эҳтимолдир.

Бизнинг бугунги мотаму азадорлигимиз масаласига келсак, англаб олдикки, тадбир халқона урф-одатларимиздан бири бўлиб, умуман унинг динга алоқаси йўқ экан. Шу боис ҳам бу матомдорлик ҳар жойда ҳар хил кузатилади. Кўп ҳолларда бир жойнинг удуми бошқа жойниқига сира тўғри келмайди.

Энди энг муҳим бўлиб, олдимизда ечилмаган бир масала қолди. Хўш, Инсониятни маънан баркамолликка бошловчи, Яратганнинг ризолигига элтувчи дину Исломга итоат этамизми? Ёки ҳар биримиз ўз урф-одатларимиз йўлидан бораверамизми?

Бу ерда эса албатта, Конституциямизда таъкидлаб ўтилган виждон эркинлигига амал қилмоғимиз даркор. Шу аснода «бодроқдай чиқиб», неча йиллик кўникмаларни бирданига «чоғиб» ташлашга ҳаракат қилаётган «янги диндор»ларга айтадиган бир гапимиз бор. Зотан бу гапни ҳам Аллоҳнинг расули Ҳақ пайгамбаримизнинг ўзлари айтиб кетганлар. **«Динда зўрлаш йўқдир. Ибодат ва амалларда ўрғача бўлишлар. Бу хушxabарни билишларки, ҳеч бирингизнинг амалингиз жаннатга киргиза олмайди... Илло Аллоҳ таолонинг раҳмат ва мағфирати... кўп бўлган тақдирдагина жаннат насиб бўлур».**

Демакки, Аллоҳга ишониб, барча масалаларда, айниқса, азадорлик масаласида ҳам кўнглимизга қараб иш тутмоғимиз лозим. Аслидаям, юрагингда мотам рангидан бошқа ранг қолмаган бир пайтда атир сепиб, атлас киймоқ юракка сиғадими?!

Ана шундай қайғули киши, албатта азасини тутмоғи керак, деб ўйлайман.

Лекин элчилик, шундай аёлларимиз ҳам борки, «иккитанинг қошида обрў деб йиғлайдилар. Тирикликнинг обрўи, деб йиғлашади улар, ўлганга қайғуриб эмас! Улар ана шундай деб азага киришади ёки бировни киритишади.

Зўрма-зўраки азага кирганларнинг кўпини кўрганмизки, устидаги либосига малол келиб қарайди. «Уф, қачон ташлар эканмиз, шуни», деган малол сўзларни бот-бот айтади. Ўзи сезиб-сезмай киши дилига озор беради.

Аслида, бу малол келиб кийилган азадорлик либоси туфайли етаётган озор маййитга дод солиб йиғлаган киши берган озордан кам бўлмаса керак!

Бас, шундай экан, бу борда юқоридан айтганимиздай ҳар бир кишида кўнгилик ҳукми

бўлмоғи лозим. Хоҳласа, 3 кун аза тутсин, хоҳласа 40 кун, хоҳласа бир йил аза тутсин, лекин ўша маййитни чин дилдан қадрлаб, руҳини аяб-авайлаб ардоқлаб тута билса тутсин.

ҲИЖОБ НИМАДУР?

Шу аснода икки оғиз сўз ҳижоб ҳақида. Албатта, буям виждон эркинлиги - ҳар ким кўнгилик хоҳишига қараб иш тутлади. Лекин...

Ҳижоб деганда кейинги пайтларда бир ҳижобга кирган жувон кўз олдимга келаверадиган бўлиб қолди. Тилла тақинчоқлар билан савдо қилади у. (Аслида ҳалол савдода айб йўқ. Биз бу учун айблаётганимиз йўқ уни.)

Бир куни тиллафуруш дугонаси хузурида у билан дучлашиб қолдик. Ҳамкасбим зарурат юзасидан сотаётган узукка баҳолашаётган эди. «Дугона» ҳарқалай мол эгасини яхшидан танигани боис бўлса керак, андиша қилди. «Шунча кетади» деб юрагидаги нархни (ҳалол нархни эмас) айтолмади.

Ҳижобга кирган жувон эса ҳали бозорда бошқа тилла сотувчилар берган баҳодан 4 минг сўм кам суммани айтди. «Бундан ортиғига сотиб бўлмайди», деди у ишонч билан.

«Дугона» мол эгасига юзланди. «Бу киши динга кирган. Мен айтсам ишонмаслигингиз мумкин эди» деди қув нигоҳидаги айёрликни жилмайиш остига яшириб.

Мана Сизга битта ҳижобга кирган аёлнинг қалб рангию асл қиёфаси.

Аслида ҳижоб дегани нима ўзи? Очиғи, мен уни шундай тушунаман. Ҳар қандай номақбул иш, номақбул ҳаракат пардаланиш - ҳижоб! Аниқроғи, Қалбнинг поклиги-тозаллигини кафолатловчи илоҳий бир ёпинчиқ у. Ваҳоланки, ёлгон сўзлай билсак, имонсизликдан тап тортмасак, виждонимиз қийналмаса, бу эл кўзи учун, ниқоб учун ўралган ридонинг нима керағи бор? Бу амалимизнинг савобидан гуноҳи кўп эмасми?

- Аслида мусулмоннинг мусулмонлиги қалб поклигидаю ҳар қандай ишу амал, ўйу фикрату Аллоҳ назаридалигига ишониб, тўғри ва ҳалол йўл тутишида эмасми?

Йўқ, ҳамма ҳижобга кирганлар ҳам ўша жувонга ўхшайди, деган хулосадан йироқмиз, албатта.

Ундан кейин ҳаммамиз ҳам бандамиз, хато-камчиликлардан холи эмасмиз. Лекин...

Келинг, азизлар, бирор бир ишу амалимизни эл кўзи учун қилмайлик. Қўлимиздан келса, самимият билан юракдан чиқариб қилайлик. Бўлмаса, бундай амалнинг фойдасидан кўра зиёни кўпроқ эканлигини унутмай, тек ўтираверайлик. Зеро, Расули Худо Пайгамбаримизнинг ўзлари ҳам алоҳида таъкидлаб айтганларидек, «кишиларга ёқаман» деб қилинадиган гап, сўз, иш ва киши кўзига қилинган ибодат - бу ширқдир».

Ширк эса бандалар томонидан қилинадиган ва Яратган ҳеч қачон кечирмайдиган гуноҳи кабираларнинг энг оғири ҳисобланади.

ОЛЛОЁР

ЯНА СИЗДАН ОЛИС БУЛАРМАН

* * *

Яноғидан ўпиб мастман,
 дудок тутганда не бўлгум?!
 Эсам жонсиз - тирилгумдур,
 ва гар бўлсам тирик - ўлгум!
 Кўзи жоду, шакархандсен,
 пари ҳайлига фарзандсен,
 Ва ё Лайлига монандсен,
 ё Мажнундан менинг улгум?
 Сани бир кўрган одамзод
 бирор Ширинни қилмас ёд.
 Сочинг - сунбул, қаъдинг - шамшод,
 тишинг - дур, лабларинг - гулгун.
 Кўнгилга ишқ қўйиб танда,
 ёдингни қилмагай канда,
 Тилимдан номинг узганда
 юракни ҳам қўшиб юлгум.
 Унут, деб ул қароқўзни,
 манга ҳайф айламанг сўзни.
 Ҳар оқил: сақлагил ўзни,
 деса ҳушёр, келар кулгум.
 Висолинг зори Оллоёр,
 йўлингга кўз тикиб хунбор,
 Эсам беёр - эдим бемор,
 эсам беор - ҳамон бўлгум.

* * *

Кўзларингиз таманноси,
 Не муддао, не маъноси?
 Қоқманг киприкни ногоҳон,
 Ҳажрида кўнглим ёноси.

Ошиққа ўт атосидир,
 Киприклар ўқ отосидир.
 Жабру жафо атосидир,
 Сеҳр ила жоду аноси.

Кўз дам сари ашққа тўлур,
 Дил дам сари рашққа тўлур,
 Тил «оҳ» дея машққа тўлур
 Ўзгага боққан асноси.

Юракка доғ солар битмас,
 Жафодан асло камситмас,
 Дилимдан қайғуси кетмас,
 Тилимдан ҳеч тасанноси.

Икки чашми чироғингиз,
 Мани қилмас сўроғингиз.
 Ўлгунимча фироғингиз
 Оллоёрнингдир ошноси.

КўНГЛИМ

Қиш даласи каби шип-шийдам
 Ўз сиридан айрилган кўнглим.
 Сиздек севар ёр-нуридийдам
 Кўз қиридан айрилган кўнглим.

Зулфингиздек холи паришон.
 Ёр суймаклик хорлик ила шон,
 Ул биридан топганда нишон,
 Бул биридан айрилган кўнглим.

Ўтиб кетди ул телба бўрон,
 Тиниб қолди безавқ, бесурон,
 Ўз ишқидан, бамисли Қуръон
 Тафсиридан айрилган кўнглим.

Балки мен ҳақ, балки сиз ҳақдир.
 Жойим, балки, етти дўзахдир?
 Кимга десин зорини тақдир
 Тахриридан, айрилган кўнглим?

Яшаяпман тоқатим тишда.
 Узилди қил илинжим-ришта.
 Билмасман, шайтонми фаришта
 Хамиридан айрилган кўнглим.

Оллоёр йўк, яксондир, ердир.
 Қонқусгани аламли шеърдир.
 Холи забун, забардир, зердир
 Замиридан айрилган кўнглим.

* * *

Тушимни сувга айтсам,
 сувлар туғёнга тушди.
 Қирғоқларни қитиклаб,
 «Уйғон, уйғон»га тушди.

Сизники куйдиришлар,
 бизники ўнгсиз тушлар,
 Кўз ёш ичра куйишлар
 кўнгил қуйғонга тушди.

Асли не муддаоси,
 йўк аҳдига вафоси,
 Кўрсам кўзга сафоси,
 жафоси жонга тушди.

Не ишқ экан балолик,
 кўзда ёшим жалолик,
 Парига мубталолик
 қайси инсонга тушди?

Йўк сиз каби ҳаёли,
 мен-чи ҳаёдан ҳоли,
 Васл қайда? Мисоли
 Шом ишқи тонгга тушди.

ОЛЛОЁР. Яна сиздан олис буларман

Сизни демам бағри тош,
эй, қоракўз, қаламқош,
Ким ниҳолга отса тош
бориб богбонга тушди.
Ҳеч раҳмингиз келмасми?
Оллоёрлар ўлмасми?
Ёниб адо бўлмасми
гар чўғ хирмонга тушди?

МАШРАБОНА

Эй, аҳди ёлғон, ваъда бузорим,
Доим уятдан лолаузорим.
Навбатдаги эҳсон ҳеч бизга етмас,
Ҳеч сизга етмас нолау зорим.

Кўйида мендек минглари қақшар,
Изи қиёмат то рўзи маҳшар.
Кўзлари жоду, киприги лашкар,
Жумла жаҳонга гафго тузорим.

Дилдаги оҳим, тилдаги нолам,
Кўздаги жолам, сизга ҳаволам.
Келмоқда дерлар расвои олам
Гар кўчангизга тушса гузорим.

Соғинса йиғлаб, дил ҳар дамидан,
Оҳларга очди қон қаламидан.
Фироқ ғамидан, ҳажр аламидан
Қолмас асар ҳеч бўлса юз орим.

Тотмадик бир он нон-тузингиздан,
Рух топади жон ҳар сўзингиздан.
Бизда йўқ имкон, ёр кўзингиздан
Мушкили бисёр кўнгил узорим.

Бесару бепой, бенафу бекор,
Берафу берой, беюзу беор,
Кечаю кундуз ожизу ночор
Ғам кўчасида ўтди бозорим.

Бизга мурувват бўлди орингиз,
Шўришу гурбат касбу корингиз.
Қилманг ажаблар, Оллоёрингиз
Ишқини қумсаб ёнса мозорим.

* * *

Лайли юзидан улгулар
бир сизда бор, бир ойда бор.
Тиник қумушдек қулгулар
бир сизда бор, бир сойда бор.
Тўқнашиб қолганда эй, Сиз,
нечун ҳижолатлар ейсиз?
Гаплашайлик десам, дейсиз:
- Не фойда бор? Не фойда бор?!
Мен Сизга ром, Сиз-чи рамон,
Холим забун, рангим самон.
Ёр, бир яхшига бир ёмон
Ҳар кимда бор, ҳар жойда бор.
Холингизда уволимиз
На писанд, на парвойда бор.
Тинчимдан қилдингиз жудо.
Йўқми сизда хайри худо.
Мендек яна бир жонфидо
Ёр, қайда бор? Ёр, қайда бор?
Бизга тинмай бўлди раво,
Сиздан жафо, биздан вафо.
Жаннатда йўқ кайфу-сафо
Кўлингиз тутган чойда бор.
Сизни деса тили боллик,
Оллоёрга ёрдири лоллик.
Ғам юкидан қадди доллик
Бир менда бор, бир ёйда бор.

Жоним ёқар нафасларинг
наҳот совуқ симдан келар?!
Олис бўлиб ҳолим сўраш,
Сендан бошқа кимдан келар?!

Жисмим қулоққа айланар,
Юрак учмоққа шайланар,
Илинж гумонга бойланар,
Овозларинг - чиндан келар!

Сўз тополмай бисотимдан,
асар қолмас саботимдан.
Васлинг келар фақат симдан,
финокларинг зимдан келар.

Кўлим тутгандай анқони,
унутгум росту рўени,
Шу онда шоҳман, дунёни
сув босса тизимдан келар.

Бунча қийин дилни чоғлаш?!
Бунча осон дилни доғлаш...
Юлдузни юлдузга чоғлаш
Ишқдек мунажжимдан келар.

Солиб ўт ичу-тошима,
Зормисан ҳол сўрошима?
Ҳали не савдо бошима
муҳаббат - ганжимдан келар?!

Тандадир жон омонатим,
йилдек ўтар ҳар соатим,
Кетар кўнгилдан токатим,
роҳатим ранжимдан келар.

Сенсиз шаъмдаини ўчгайман,
Адам мулкига кўчгайман,
Ҳар лаҳза, онни қучгайман -
Биз учрашар кундан келар!

Муҳаббатсизлар ҳайлига
Кулгу бўларман, майлига!
Етолмай сендек Лайлига
Оллоёр Мажнундан келар.

* * *

Неча кун ўзни кўрсатмай,
кўзимни рўзая солдинг.
Манга ташлаб жабр борин,
меҳрни ўзгая солдинг.

Сулаймон нисбати сенда,
ададсиз девларинг - ҳижрон,
Жонимни девлара ташлаб,
аларни кўзая солдинг.

Неча ойлар бурун, эй, ёр,
алингдан бир ичиб соғар,
Ҳамон ўзимга келмасман,
не тарёк бўзая солдинг?

Йўғу борин гумон дерлар,
баёнда ғунчатак оғзинг,
Холим шарҳин этар бўлсам,
ани хомузая солдинг.

Не гулгун чехра дерлар,
кўрсалар мардум юзинг олин,
Алар билмаски ушшоқ
қонини ул ғозая солдинг.

Шоми хижрон чекан оҳим
етибми, ул гўзал айтмиш:
- Сабрсиз Оллоёр, оҳни
намунча юзая солдинг?!

Салима УМАРОВА. Кўнгил ҳукми недур?

Жовли ХУШБОҚОВ

СЕВГИ ДЕГАНЛАРИ ЁЛҒОН ЭКАН...

Бадиа

*Кўкданми, гойибдан садолар келур,
Олис диёрлардан нидолар келур.
Гоҳ ҳайқириқ, гоҳо видолар келур,
Гоҳ саркаш, гоҳ сарин саболар келур.
Навоийдан ўтли наволар келур.
Ўлдирсанг ҳам ўзинг ўлдир, муҳаббат!
Азим Суюн*

- Ота-онам Сариосиёда, оғайниларим-нинг кўпчилиги Узун туманида яшайди, - дея суҳбат оловига ўтин қалади бир йигит. - Ўзим икки-уч йилдан буён Термизда хусусий ошхонада сомса пишираман. Худога шукр, чўнтагим қаппайган, хоҳласам - «Нексия» сотиб олишим мумкин. Истасам... Сизга ёлғон, менга чин, бир воқеани айтиб берай. Бу қиз деганини йўлдан уришдан осони йўқ экан. Бешинчи даҳада амакимникида турар эдим. Бир чиройли қиз крандан сув олаётган экан. Сигаретни бурқситиб тутатиб турган эдим. Негадир унга ҳавасим келди, эҳтимол нақш олмадай юзлари ақлимни шошириб қўйгандир, бирор рассом мўйқаламда эринмасдан чизган деб ўйлайсиз. Шунчалик ҳам гўзал бўладими? Оғзим очилиб анграйиб қолибман. Мен галварс нима дейишимни билмай, гапим оғзимдан тушиб кетаёзди. « - Сатилингизни кўтаришиб юборайми», - дебман тикилиб туравериб охири баҳона тополмай. « - Йўғэ, раҳмат» - деди кулимсираб - Ёпирым-эй, шундай чиройли табассум қилар эканки жойимдан қимирлай олмай, тахта бўлиб қолдим-ов... Чамамда бир ойлар зингилаб ўтиб кетди. Уч-тўрт марта гурунглашган бўлдик. Бир куни дабдурустан: - «Сизни жонимдан ортиқ кўраман», деб қолса бўладими? Худди ёз пайти момақаддиқроқ гумбурлагандай бўлиб туолди менга. «Ахир, менинг учта болам, сулувгина аёлим бор. Сени бошимга ураманми?» демоқчи ҳам бўлдим. Аммо, қизнинг қатъий гапи шашгимни қайтарди.

- Кейин нима бўлди?

- Нима бўлар эди? Мен ҳам севаман, дедим тил учуда. У чиппа-чин ишонди қўйди. Бу хушрўй қиз билан Термизда уч-тўрт йил бирга яшадим. Шанба, якшанба кунлари

Сариосиёга - кўз очиб кўрган хотинимникига бориб келаман. Худди ҳеч нарса кўрмаган, билмагандек. Ахир, хотиним қаердан пайқасин, Термизда бир жонон билан кайфу-сафо қилиб юрганимни?

- Охири нима билан тугади севги достонинг? - деди ёнимда ўтирган сувчи йигит шаҳарликка афтини бужмайтириб.

- Э, сиз сўраманг, мен гапирмай. Бу қиз билан боя айтганимдай уч-тўрт йил бирга турмуш кечиргандан сўнг ундан қандай бўлмасин қутулиш йўллари изладим ва охири топдим. Аввало, унга бутунлай совуқ муомала қила бошладим. Илгариги ўлдим-қўйдим, сенсиз менга бу дунё - зимистон, деган гаплардан асар қолмади. Бир куни танишларимдан бирини атайлаб уйимизга киритиб юбордимда бир пасдан кейин бориб кўзимни чирт юмиб борэ, деб ёлғон гапирдим: «Нима бу йигит сенинг ўйнашингми?»

Бу тасодифий ҳолдан саросимага тушиб қолди. Ҳатто менга шафқат қилинг, дея ялиниб-ёлворди. Унга қип-қизил туҳмат қилаётганимни кўриб турардим, аммо ундан қутулиш учун бундан бошқа йўл қолмаган эди-да.

...

Келинчакнинг бўзгида нимадир тикилгандек синиқ овози аранг қулоққа чалинди.

- Муҳаббатнинг борлигига ишонмайман!

Бир неча ойлардан буён унинг томоғидан аранг овқат эмас, гўё захар-заққум ўтаётгандек кайфияти тушкун. Эҳтимол, пана-панада, балки ҳеч кимга билдирмасдан йиғлаб-сиқтаб юрадиган Муқаддас юрагидан отилиб чиққан шу сўзларни бундан беш йил аввал айтганида, ҳаёти бутундай ўзгариб

кетармиди... Атиги беш йил аввал эса...

- Шу йигитга - Акбарга нон синдирилмаса, бу дунёдан умрбод тоқ ўтаман!

Ҳали ўн саккизга кирмаган қиз ота-онасини ана шу қасамёди билан сийлаганди.

Биласизми, ўшанда катта шаҳарни кўрмаган қишлоқ қизлари Муқаддаснинг юриш-туришига ўзгача ҳавас, суқ билан қарашар эди. «Қизириқ туманининг қизларини бир жойга жамласангиз ундан сулув, унданда сулувроғини тополмайсиз», дейишарди йигитлар бир-бирларига.

Йигит эса катта шаҳарда ўқир, ҳар келганда ярашмаган бир тарзда қиз билан киноларга борар, кечалари ариқ бўйида ўтириб олиб тонг бўзаргунча гап сотишар эди.

- Куёви Муқаддасни Тошкентга олиб кетган эмиш!

- Муқаддаснинг севгани келгуси йили институтни битирар эмиш.

Қишлоқ одамлари орасида у ҳақда ана шундай бош адоғи йўқ ширин-ширин гаплар ўрмалаб қолди. Сўнгра эса... Тўй ўтгач улар катта шаҳарда яшай бошладилар. Кейинги беш йил улар учун тотли, ҳаяжонли, эсда қоладиган воқеаларга бой бўлди. Шоирлар айтадигандек севги сеҳридан маст эдилар.

...Ҳаммаси бирданига юз бергандек қарахт бўлган Муқаддас аввалига ҳеч нарсага тушунмади. Балки шаҳар кўрмаган, умри гўзанинг ичида чопиқ билан ўтган қиз бола бундай нарсаларни ўйлаб ҳам кўрмагандир? Шу сабабли уларнинг севгиси омонат эканлигига нималар сабабчи бўлганлигини тушунолмади.

Воқеанинг давоми эса келинчак кутганидан мутлақо бошқачароқ тарзда, шиддат билан кечаётган эди.

Куёв институтнинг дипломини қўлга олгач, амалдор оғайнилариининг кўмагида ўзи айтганидек ёғлироқ жойлардан бировига ўрнашиб олди. Кейин-кейин эса бошқа шаҳарларга бир ой-ўн беш кун ном-нишонсиз-изсиз кетиб қоладиган қилиқ чиқарди. Аёли эса эрим тижорат ишлари билан шуғулланиб юрибди, деб беғам ўтираверди.

Табиийки, Муқаддас бутун ҳаётини бахшида этган, қайноқ қалб билан севган бу йигитнинг чўнтаги тобора қаппайиб бораётган эди. Нима қилсин, бир вақтлар севган хотинини деб беш кунлик дунёда ўйнаб кулишни бугунлай эсдан чиқариб юборсинми? Муқаддаснинг эрини ана шундай тизгинсиз ўйлар безовта қилар, лекин аниқ бир тўхтама келмаган эди. Тобора бадавлат бўлиб борган сари унинг кўнглидаги ниятлари бирин-кетин бўй кўрсата бошлади. «Мерсидес, олсамчи? Йўқ, ҳозирча «Лада» олақолай... Тез кунда яп-янги «Жигули» сотиб олди. Сўнгра эса ана шу машинасида қизларни миндириб юрадиган одат чиқарди. Айрим кечалари уларнинг биронтасининг уйида

ётиб қолаверди. Сиз нима дейсиз? Эҳтимол, йигитни айблаш билан бирга қизни ҳам оқлаб бўлмас? Чунки, Пифагор шундай деган: «Оқила рафиқам! Агар эринг ёнингда бўлишини истасанг, шунинг пайига тушгинки, токи у ҳеч қаерда, сенинг ҳузурингдаги роҳат-фароғат ва мулойимликка дуч келмасин».

Вақт тез ўтиб борарди. бир вақтлар бир-бирини кўролмаса туролмайдиган ошиқумаъшуқалар ўртасидаги муҳаббат иплари унчалик мустаҳкам эмаслиги аён бўлиб қолди.

Туш пайти дабдурустдан арзимаган нарсани баҳона қилиб севгилисини дўппослай бошлади.

- Нима қил дейсиз? - Кўзлари ёшга тўлган Муқаддас эрига жавдираб қаради.

- Кет, кўзимга кўринма! Уйда қорангни кўрмайин.

Аёл газаб, алам ўтида қовурилаётган эди. Ахир, шу эмасми у юрган йўлларни тавоб қилган, сенсиз ҳаётим ҳаром, дея қасамлар ичган шу эмасмиди? Инсон шунчалар тез ўзгариб, беқарор бўлиб қолар эканда? Келинчак ҳаммасини кўриб-билиб турар, бироқ бир вақтлар муҳаббат туфайли қовушган севгилисини ҳаром-ҳариш йўллар билан келган мол-дунё, бойлик қутуртираётганини унчалик тушуниб етмаган эди. У ўйлаган эдики, «орамиздаги севги ойнасини чил-чил қиладиган куч дунёда йўқ!» Бироқ...

Келинчак ҳаётда ҳамма нарса ҳам содда қишлоқ қизи ўйлаганчалик бегубор, оддий ва тотли эмаслигини англамаган эди.

- Мана бир йил бўлаяптики ўғилларимни тирик етим қилиб уйда сўппайиб ўтирибман, - деди Муқаддас. - Баъзан зерикканимда мен каби алданган, севгисига садоқатли бўлмаганлар ҳақидаги киноларни кўраман. Китоблар, шеърлар ўқийман.

Муқаддас гурунгни якунлаб шундай деди: кейинги ойларида туманимизда ажралишлар, севгига енгил-елпи муносабатда бўлаётганлар тобора камайиб бораётгандек. Эҳтимол, мактаблардаги ўқув муассасаларидаги, корхона ваташкилотлардаги ёшлар ўртасида тарғибот-ташвиқот, тарбиявий ишлар кучайиб бораётганлиги бунга ижобий таъсир қиладигандир. Ахир туманимизда Хўжаёр Муҳаммадиев, Ҳабибулло Холиқов, Эшнӣёз Турсунов, Шомурод Норбўтаев, Маматали Умиров сингари серғайрат одамлар ибратли ишларни олиб боришяпти. Улар доимо ёшларга фойдали маслаҳатларни, кўмаги билан қанот бўлмоқдалар.

У кўзларига ёш олди. Қани эди ҳеч бир оила кўрғонига дарз кетмаса, дея шивирлагандек ҳам бўлди.

Аёл аламли гапларини тўкиб солиб, ўзини анча енгил ҳис этгандек бўлди.

Бу ёшларнинг иккаласи болалигиданок бирга ўсишган, бирга ўйнашган. Ҳатто ота-оналари: бўйи чўзилиб қолса бошларини қовуштириб қўя қоламиз, дейишганди. Орадан анча йиллар бир зумда зувилаб ўтди. Йигит билан қиз эса... Вақти келиб бир-бирига унаштирилишини қалбдан ҳис этиб, англаган ҳолда ўсдилар. Ҳатто қизни кўрган дугоналари ҳазиллашиб: поччамизни қаранг, мўйлови қоп-қора бўлиб қолибди, дейишар, бунга эса ҳуркак ва иболи қиз истар-истамас «иби, уятинг борми, кўй-э» деб қўярди энтикиб.

Гапнинг рости, улар бир-бирига кўнгилик қўйишмаганди. Йигит билан қиз бўйи етгандан сўнг турмуш қуриш-ҳаёт талаби, дея ниҳоятда совуққон қарашар эди.

Тўйдан сўнг эса... Қишлоқ ёшлари эмасми, турмушнинг кечасию-кундузи ором бермайдиган бир дунё ташвиш юмушларига ўралашиб анча йил ўтганини англамадилар. Тўғриси, бир-бирларига суяниб қолишган, нима иш бўлса ўзаро маслаҳатлашиб ҳал этишар, ҳатто уларнинг иноқлигини кўриб айрим одамлар ҳайратдан ёқасига туфлаб қўйишар эди: «Севмасдан ҳам аҳил яшаса бўлар эканку?...»

Йиллар бир пасда ўтиб кетди. Бироқ, улар овунадиган, ўғлим, қизим, дея суядиган тирноққа маҳтал бўлишди.

Аёли бир куни юрак ютиб сўз очди.

- Энди бундай юрманг, сизни тўлиқ бахтли қилмадим, мен розиман уйланинг.

Унинг бадани музлаб кетгандек бўлди. У хотинига термулиб туриб секингина деди:

- Бу гап иккинчи оғзингдан чиқса, мени хафа қиласан, сенсиз яшаш ҳаром.

Хотини ҳеч қачон бу ҳақда оғиз очмади. Кўп йиллардан сўнг бир болани фарзандликка олишди. Уни уйли-жойли қилдилар.

Севгисига садоқатли эр-хотиннинг ёши олтмишни қоралаган. Ҳозирги пайтда иккови ҳам Бандихон туманида яшайптилар. Улар ҳаётни бир-бирисиз ҳатто тасаввур қила олмадилар. Буниманинг белгиси? Севгининг қудратими, ундай десам ҳатто ёшлиқда бир-бирларига кўнгилик қўймаганликларига нима дейсиз.

Уларнинг ҳаёт дафтарини варақлар эканман, боягина гапириб берганим Муқаддас ва унинг бойвачча эрининг муҳаббати тақдирига доир аламли ва тотли воқеалар ёдимга тушади. Бир-бирини таққослардим. Бироқ... Муҳаббат тафтида исинган, унинг айрилиқ дардида ёнган ва қул бўлаёзган икки ёш қалбнинг эндиликда муз каби совуқ бўлиб қолганлигини ўйладим. Ўйлай-ўйлай шундай фикрлар тутқич бермади. Нега ёш оилаларнинг бир қисми омонат? Ажралишлар шаҳарда тугул айрим қишлоқларда ҳам

кўплигининг илдизлари нималарда экан? Ҳаёт ўткинчи карвон, дея юзаки муносабат билдириб уни фақат айш-ишрат билан ўтказаетган баъзи пулдорлар босар-тусарини билмай қолмаяпдимикин?

Қизик, нега бундай калта ўйлайдиганлар юқоридаги каби инсонлардан ўрнак олишни унутиб қўйишмоқда?

ҚАРИЯНИ СЕВГАН ҚИЗ

Муқаддаснинг бўғзидан отилиб чиққан аламли сўзларни яна эсладим.

- Муҳаббатнинг борлигига мутлақо ишонмайман!

Нима ҳам деяр эдингиз? Ўз фикри, нуқтаи-назарини билдириш - ҳар кимнинг ихтиёрида. Лекин, бир неча йил аввал юз берган воқеани Қизириқ туманида ҳамон эслашади. Назар чўпоннинг ёши олтмишни қоралаб қолган эди. Ўғиллари уйли-жойли бўлиб кетишган, бир этак неваралари ҳам бор. Бунинг устига ҳаммиша қўйнинг ортидан таёқ кўтариб юрганидан доимо кир-чир бўлар эди. Беқасам чопони, сур телпаги уни ёшига нисбатан улугроқ кўрсатиб турарди. Аммо, умр бўйи қўй гўшги еб, қуйруқ мой ичиб юрганиданми, икки бети помидордай қип-қизил бўлиб турарди. Ўзига яраша қуввати ҳам йўқ эмас. Элик-олтмиш килолик қўйларни кўз очиб юмгунча эшакка ўнгариб олар, мабодо бу совлиқ кўтарам (касал) бўлиб қолса, икки дақиқа ичида сўйиб, ичак-чавоғини ажратиб ташлар эди. Аслида қуёш беаёв олов пуркайдиган саратонда ҳам, совуғи баданга игнадек санчиладиган қиш кунларида ҳам дала-дашда ухлаб қоладиган, қишлоқ чўпонларининг кўли темирдай қаттиқлиги, ўзи чидамлилиги, чаққоқлигига қойил қоласан, киши.

Гапнинг очигини айтганда, ана шу чўпон чўлигининг уйида чой ичиб юрар, баъзан уйига кетиб қолмай шу ерда ётиб қолар эди. Қизик, қишлоқчилик эмасми, элнинг оғзига элак тутиб бўлармиди, Назар бобо чўлигининг қизини, қиз бўлса, ҳа эндигина гулдай очилаётган қиз бўлса Назар бобони яхши кўриб қолган эмиш, деган гаплар ҳаммаёққа овоза бўлиб кетди. Бу шов-шувларга биров ишонди, яна биров бурнини жийириб: «афсонангни қўй, ҳали гўшанга кўрмаган, невараси тенги қиз оппоқ соқолли чолга-я...»

- Нима жин урди сенга, бобонг қатори чолку?

Ҳали ўн саккиз-ўн тўққиз ёш атрофидаги қиз ачиниш билан айтилган бу сўзларга кулиб қўя қолди.

- Нима, чўпони тушқур қизимизни муллага иссиқ-совуқ қилдириб ўзига мойил қилиб олдимикин?

Бундай ҳолни кўрган қизнинг ота-оналари ҳам саросимага тушиб қолдилар. Ҳатто бир куни чўлиқ бобо туман газетаси таҳририятига

келиб муҳаррирдан қари ошиқ чўпон ҳақида фельетон ёзишни талаб қилди. Бу гаплардан боши қотиб, айрим ахлоқий мақолаларга мавзу, далил излаб юрган журналистлар қизнинг отаси туман прокурорига ҳам арз қилганини эшитиб қолишди.

- Бобо, севги деганлари бу мутлақо шахсий иш, муҳаббат деганлари ёш танламас экан-да.

Шундан кейин қизни ҳам прокуратурага чақиришди. Аммо, унинг хоҳишига ҳеч ким тўсиқ, бўлмади.

- Нима қилай, мен шу бобони яхши кўриб қолганман. Айтинг, нима қилай - ўзимни ўлдирайми?

Кейинчалик қиз билан гурунглашган кишилар кечиккан муҳаббатнинг туб иддизларини билишни истаб, анча вақт гап қовлаб юришди. Айтишларича, қизнинг онаси қазо қилган экан. Шу боисдан бир оғиз ширин сўзнинг гадоси бўлган. Қишлоқда айрим тенгдош йигитлар билан гурунглашганда улар тилёғламалиги, ёки бошқа нуқсонлари сабаб қизга маъқул бўлмаган.

Чопон кийиб юрадиган чўпон бобо бўлса... Гап ёшдами? Характеридаги ширин сўзлиги, кўнгли очиқлиги, ниҳоятда соддалиги ва боошқа фазилатлари ёкиб қолибди. Шу-шу улар қарийб йигирма йиллардан бери бирга апоқ-чапоқ бўлиб иноқ яшайдилар. Болачақалари бор, ҳеч кимдан нолишмайди.

Биз ҳикоя қилганимиз Назар бобо билан қизнинг севгиси ҳақида гап кетганда улур рус адиби Лев Толстойнинг куйидаги сўзларини эсладим: «эркак ва аёл муҳаббати - бу ихтиёрий келишувдир». Шу сўзларнинг мағзини кўплар яхши чақиб кўришмаган. Акс ҳолда: «бобоси тенги одамгая? Ишонмайман!» дея ҳайратланиб юришмасмиди балки...

АДАШГАНЛАР ФОЖЕАСИ

Тўқсонинчи йилларнинг бошларида Шеробод туманидаги қишлоқлардан бирида Муҳаббат исмли узукнинг кўзидай чиройли бир қиз бир эди. Йигитлар уни кўрганда оғзидан сўлаги оқиб: «Бир қултум сув билан ичиб юборсам, армоним йўқ» дейишарди.

Барчанинг суқи кирадиган даражадаги шу сулув қиз бир синфдошини дунёдаги жамики йигитлардан аъло деб билар эди. Қишлоқчилик эмасми, ҳатто бир-бирларига суйкалиб ўтиришганини кўрган синфдошлари: «Дунёда булардан кўра бахтли ошиқ-маъшуқалар бўлмаса керак» деб ҳавас ва ҳасад билан термулиб ўтиришар, қараб куйишарди уларга.

Шуниси ҳам борки, йигитнинг отаси сувчилик қилар, ўғлига ҳозир урф бўлган қимматбаҳо кийимларни олиб бермаганди. Шу сабабли ўн саккиз ёшли ўсмир мактабда беқасам чопон ва дўппи кийиб юрар эди.

Кейинчалик улар ҳақида: палончининг қизи писмадончининг ўғли билан севиишибди, деган гап-сўзлар қишлоқдан ташқарига ҳам мўралаб кетди. Аммо, йигит ўнинчини битиргандан сўнг қизга тезда совчи юбориш учун отасининг қўли калталиқ қилди. Сўнгра йигит армияга кетиб қолди. Бир қовун пишиги ўтгач, ҳалиги ошиқ қиз-Муҳаббатга бадавлатроқ одамнинг ўғлидан совчи келди. Аввалига қизни кўндириш қийин бўлди. «Мен синфдошимни севаман!».

Қизнинг ота-онаси бўлса бошқа йигитнинг исмини айтиб оёқ тираб туриб олишди. «Фақат шунга унаштирамиз! Бўмаса...»

Ота рози - худо рози, дейдилар. Қиз ноилож қолди. Қишлоқ таомилига кўра қалин анча дуруст бўлди. Бўлажак келинниқига бир неча юз минг сўмлик нарсалар-юзлаб метр газламалар, ўн бош қўй, шифонер, чиройли қалин гиламлар, сандиқлар юборилди.

Мол-дунёга муккасидан кетган қизнинг янгалари бўлса, бўлажак келинга юборилган сепни ўртага олишар экан ҳайратдан оғизларини очиб қолишди.

Ноилож қолган Муҳаббат ҳам аввалига бўҳчага бир умр кийса бўладиган талай кийимлар газламаларга бепарво қарагандек бўлди. Кейин бўлса нимагадир индамай уйга кириб кетди. Армиядаги йигит севган қизи бошқага унаштирилганлигини эшитиб уйига шундай мазмундаги хат ёзди: «Ҳали борсам қизиням, куёвниям сўяман!»

Йигит армия хизматидан қайтгач аввалига сира кўниқолмай, икки ўт орасида қолди. Икки йилдан сўнг эса тақдирга тан бериб уйланди. Қизик, бундан икки йил аввал худди Лайли билан Мажнун каби бир-бирига қайноқ меҳр ила талпинган, гўё айрилиқдаги ҳаётни тасаввур ҳам қилолмаган бу ёшларнинг бири бошқа оиланинг келини, иккинчиси эса ўзга бир оилага куёв бўлди.

Ажабланмай бўладими? Уларнинг севгиси қоғоз гуллари каби сунъиймиди ёки телбаларча ҳаваснинг қасримикин? Балки, бу севгидан мол-дунёни ортиқ қўйиш оқибатидир? Агар қизнинг муҳаббати сохта бўлмаса, соф муҳаббатдан юз ўтириб, доимо «Волга»дан тушмайдиган ишининг тайини йўқ, лекин бадавлат оиланинг фарзандига кўнги қўярмиди?

Аламли севги қиссасини ҳикоя қилган Муҳаббат гапини туталар экан, охири уф тортди. Негадир бу «ух»да унинг дардлари қоришгандек, аламлари тутунга айлангандек, шу тутун бўғзида қолиб кетиб нафас олишига ҳалал бераётгандек туюлди менга. Кўзидан куйилаётган томчилар юзини ювар, бунчалик ёш селлари қаердан ҳосил бўлаяптию, нега афсус-надомат ўтида қоврилаётган келинчак юраги тезда дарддан ҳалос бўлмаётганлигини англаёлмай турдим.

«Аҳмоқ бўлмасам жувонмарг ўлгурнинг ялтур-юлтур кийимларига учаманми. Мен бевафолик қилган синфдошим оиласи билан бинойидек яшаяпти. Ҳозир қишлоқда улардан бадавлатроқ одам йўқ-фермер. Мен калтабин уни камбағалнинг боласи, деб ноз қилибман. Ҳаракат қилса ҳамма ҳам бой бўлиб кетаверар эканку?»

Муҳаббат бойвачча эри - гулдай хотинини хору-зор қилиб ҳайдаб юборган йигит тўғрисида фельетон ёзишимни ўтиниб сўради.

Аммо, шуниси ҳам борки, ўша фельетон ёзилган тақдирда ҳам фақат бойвачча куёв ҳақида эмас, Муҳаббатнинг хатоси бошқаларга сабоқ бўлиши учун бахтни бойликка алмаштирганлар хусусида ҳам мулоҳаза юритиш зарур эмасми?

АЙБНИ ЎЗИМИЗДАН ҲАМ ИЗЛАЙЛИК, БИРОДАРЛАР

Яшириб нима қилдик, ёшлар ҳаётда баъзан янглишадилар. Айниқса, қишлоқларда. Севмасдан ҳам оила кураётганлар сони оз эмас. Лекин, бу борада муаммолар қалашиб ётганлиги учун фақат ёшларни айблаш ҳам тўғри эмас. Уларнинг севиб-севилиб турмуш қуришларида ўзларига боғлиқ бўлмаган муаммолар кам деб бўлмайди.

Йигит ва қизларнинг бундай туйғулардан бенасиб бўлмаслигига халақит берадиган тўсиқлар ҳам уйилиб ётганлигидан кўз юмиб бўладими? Айрим туманларда клублар, кутубхоналар, маданият саройлари, истироҳат боғлари, бахт уйлари қаровсиз аҳволда.

Тўғри, ҳамма жойда ҳам аҳвол бирдек эмас. Айрим туманларда ижобий ўзгаришлар ҳам бор. Бу борада Музработ туманида ибратли ишлар қилинаётганлигини таъкидлаш керак. Айниқса Рамазон Маматмуродов, Эргаш Султонов, Чори Маматқулов, Қаюм Воҳидов, Исмаи Панжиев, Холбеги Ҳамроевнинг жонқуярлиги туфайли аҳолига хизмат кўрсатиш, ёшлар тарбияси анча яхшиланди. Дам олиш масканларида ёшларнинг хордиқ чиқаришлари учун қулай шароитлар яратилган.

Бироқ, баъзи туманларда кутубхоналар, бадий ҳаваскорлик тўғрақлари йил сайин камайиб бораётир. Кўпчилик хўжаликлардаги маданият ва истироҳат боғларини худди ўғри уриб кетгандек шиқ-шийдон. Йил давомида тузукроқ тадбир ўтказилганини эслай олмайсиз. Газета-журналлар, китоб ўқийдиганлар сони ниҳоятда камайиб қолган. Хуллас, кўпчилик қишлоқларда ёшларнинг дам олиши, сайр қилиши, маданий тадбирлар ўтказиши учун шароит йўқлиги уларнинг кўнгилли хордиқ чиқаришларига имкон бермаяпти.

Шуни унутмаслик керакки, қишлоқ ёшларининг кўпчилиги табиатан уятчан, уларнинг айримлари ойда-йилда бир марта кўрсатиладиган кинога ҳам қимгинибгина борадилар. Маданият ва истироҳат боғларида қўл ушлашишиб сайр қилиб юриш эса Шарқ қизлари урф-одатига мос эмас, деган фикрда бундай ошкора йўллардан воз кечадилар. Хўш, қишлоқ қизлари бир-бирлари билан гурунглашгиси, янада очикроқ гаплашгиси келмайдими? Бунинг учун нима қилишсин? Қаерга боришсин? Бундай масканлар борми? Сурхондарёдаги айрим туман ва хўжаликларнинг раҳбарлари ёшларнинг дам олиши, ҳеч бўлмаса бир ҳафтада биттагина қизиқарли тадбир ўтказиши учун нега қайғурмайдилар?

Ҳали булар ҳолва. Ечимини кутаётган шундай муаммолар ҳам борки, уларни ҳал қилиш тобора чўзилиб бораётир. Бу қалин масаласи. Ҳалиям жанубий вилоятларда қалин деган бир офат ёшларнинг эркин қовушишига тўсиқлик қилиб, кўпларининг ҳаётига хавф солиб келаётир.

Мисол учун, йигит билан қиз кўнгили кўйишди, дейлик. Албатта, фотиҳа куни нон синдирилади. Шу куни йигитнинг ота-онасига қиз тарафдан бир талай шартлар қўйилар экан. Қизириқ туманидаги «Истара», Шеробод туманидаги Н.Муродов номли, Бандихон туманидаги «Дўстлик» номли хўжаликлари қиз билан йигитнинг фотиҳа ўқиш тўйида қатнашганимда бунинг гувоҳи бўлганман. Бу тўйларга хонадан соҳиблари билан таниш бўлганлигим учун тасодифан бориб қолган эдим. Қудалар қуйидаги шартларни кўндаланг қўйишди. Ўн бош семиз қўй. (Тахминан ҳар бири олти-саккиз минг сўмлик). Йигирма минг сўм пул. Бир қалин гилам. (Тўрт минг сўм туради). Икки сандиқ (буни қиз тараф ҳал қилишга келишилди. Нархи олти минг сўмдан ортиқ). Уч той пахта (саккиз минг сўм туради). Битта шифонер (беш минг сўм туради - қизнинг ота-онаси харид қиладиган бўлди). Қизни узатиш куни бир халта элик килолик гуруч билан элик кило ун қуданикига албатта олиб келиниши шарт. Бўхча.

Охирги сўз изоҳгалаб бўлиши мумкин. Бўхча куёв томонидан қиз тарафга юбориладиган бир неча юз метрлик сарполар. Унда турли қимматбаҳо материаллар, рўмоллар, қўйлақлар, ҳар хил тақинчоқлар бўлиши шарт. Бўхчадаги молларнинг ўзи қарийб саксон минг, тўқсон минг сўмликни ташкил этишини ҳисобга оладиган бўлсак куёв тарафнинг қандай аҳволга тушишини ўзингиз тасаввур қилиб кўраверинг.

Энди тўй куни бўладиган ҳаражатларни қаранг. (Ҳар ким ҳар хил чиқим қилишини ҳам ҳисобга олиш керак албатта. Бироқ, энг камтарин тўйларда ҳам қуйидаги ҳолга дуч

келмасдан иложингиз йўқ. Тўй куни олти-етти яшиқ ароқ ичиб юборилади. Икки-уч минг сўмга тўйни видеога тушириш келишилади. Отарчи артистларга ўн беш-ийигирма минг сўм санаб берилади. Энг камида иккита-учта ҳўкиз ва қўйлардан беш-олтитаси сўйиб юборилади.

Ажабланарли жойи шундаки, бундай даҳмазалар ҳеч ким томонидан ўйлаб чиқарилмаган. Аммо, неча-неча йиллардан буён ихтиёрсиз равишда қарийб урф-одатга айланиб қолган. Мабодо буларнинг биронтасини қилмай қолсангиз-маҳаллада гап сўз кўпайиб кетади. «Фалончи қиз кимдан кам? Тўйи расво бўлиб ўтди. Отаси тузукроқ «вечер» қилиб беришни ёлчитмади. Сепига яхши нарсаларни юбормабди. Тагин улар севишиб, културний тўй қилишаётган эмишлар».

Бундай таъналарни эшитгач, ўйланиб қолдим. Юз минглаб сўм пулнинг бошига етадиган қалин ҳаражатлари ва бошқа расм-русумларнинг севгига нима даҳли бор экан? Севишдим, демак оддийгина қилиб тўй ўтказаверишсинда, дея ўйладим шу куни фотиҳа тўйида қатнашар эканман. Яна ўйладимки, мана шундай ортиқча даҳмазалар ҳам айрим қўли калта оилаларнинг фарзандлари муҳаббатига раҳна солмаяптимикин?

Демак, айрим жамоат ташкилотлари бу борада фаоллик кўрсатиши зарур. Вилоятдаги қишлоқ фуқаролар йиғинлари, хотин-қизлар кенгашлари «Маънавият ва маърифат», «Камолот» жамғармалари бу долзарб масалалар билан жиддийроқ шугулланишлари зарур. Тан олиш керакка, она ватанимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотлар туфайли халқимизнинг турмуш даражаси тобора яхшиланаёттир. Замонавий бойлар, пулдорлар ҳам кўпайиб бораётганлиги рост. Аммо, ортиқча исрофгарчиликлар, дабдабалар, бундай эскича урф-одатларда ҳам меъёр бўлгани дуруст эмасмикан?

Вилоят халқ суди раиси Нормамат Сагторов билан гурунглашганимда муҳаббат туфайли оила қурган, аммо арзимаган баҳона сабабли ажралишган аёл ҳақида сўзлади. Аёл ҳам

юқоридаги муаммоларни албатта ёзишим кераклигини, тенгдошлари бу оғриқли масалаларга муносабат билдириши лозимлигини қайта-қайта тайинлади.

Собиқ севишганларнинг баъзилари бугун алимент ундириш пайида зир югуриб юришганини кўрганимда жойлардаги муаммоларни ҳал этишга ҳаммамиз ҳам масъул эканлигимизни яна бир карра англагандек бўлдим.

Гапнинг рости, айрим севишганларнинг мурод-мақсадларига етишмасликларига ўзлари бир жиҳатдан айбдордирлар. Бунини халқ судида мен билан суҳбатлашган йигит шундай изоҳлайди.

- Фақат қизнинг чиройига, бўй-бастига учиб ҳато қилган эканман. Менинг ота-онам майли бир-бирларингизни яхши кўрар экансизлар, баҳтли бўлинглар, деб қишлоғимиздаги бир қизга уйлантириб қўйди. Ҳаёт фақат қизнинг гўзал юзига термулиб ўтиришдан иборат эмаслигини кеч англадим. Чунки, бу қиз уйга келгач на кир ювишни ёлчитди, на нон пиширишни. Палов тайёрла, десам кўпинча шавла қилиб юборади. Чучвара ёки сомса қил, десам қўлимдан келмайди, деб бурнини жийиради. Тандирда нон ёпишни икки йилдан буён кекса энам ўз гарданига олганлар. Ахир рўзгор отлиқ зил-замбил юкни севишган ёш елкасида баб-баравар кўтарган маъқул эмасми? Лекин, бу билан фақат қизлар айбдор, демоқчи эмасман. Йигитларнинг ҳам ўз аравасини тортиб кетолмайдиганлари кўп.

Муқаддас билан узоқ гурунглашдик. У кўз ёшлари юзини юваётганига ҳам парво қилмай негадир ичидаги дард-аламларни тўкиб солишни тўхтатмас эди. Гурунг сўнггида эса қатъий деди:

- Муҳаббатнинг борлигига мутлақо ишонмайман!

Ўйланиб қолдим. Севги деганлари ёлгон экан, дея аюҳаннос солаётганлар билки ҳақдир. Муҳаббат деган туйғу аслида ҳар бир қалбда ўзгача кечиби, юракда ўз муҳрини қолдиргач, ошиқлар булбулдай сайраб кетса не ажаб.

Анвар ЖАВЛОНОВ

КИЧИКЛАР ФАЛСАФАСИ

Хикоя

Вақт ўтмоқда,
Нонуштаси ўўқ,
Тушлиғи ўўқдир унинг,
У - давомли ҳаракат уйқусига.
Р. ПАРФИ

I

Кампир ўғлининг ҳолига ачинади. Эртаю кеч ишласа. Жужабирдай жон. Бир одамнинг кетмон билан тонгани нимага ҳам етарди. Набиралари ҳам бир этак - еттита, ҳаммаси қиз. Ўғил бўлса ҳам бошқа гап эди. Отага қарашарди. Келин эса яна оғироёқ.

Кампир мошок теришга киришди. Мошок мул экан. Комбайнлар ўт орасидаги буғдойни чала ўриб, ярмини ерга тўкиб кетган.

Кампир шошарди. Ишқилиб, кун кўтарилмай бир қопча териб олса бас. Бригадир-ку, кўрсаям кўрмаганга олар, лекин миришаблар чаток.

Кўрққан нарсанг юз бермай қолмайди.

Ердан чиқлими, кўкдан тушди ми - ўттиз ёшлардаги, мўйловли, елкасида икки кичик юлдузи бор миришаб пайдо бўлди-қолди. У дўк урди:

- Кампир, бу нима ўғирлик, давлат мулкини талон-тарож қилаясиз-ку!

Кампир ялинди:

- Ўғлим, чумчуқлар ҳам векорга еб ётибди-ку. Ерга тўкилганини олаётган бўлсам.

- Идорага борамиз, кампир, партком кутиб утирибди сизга ўшаганларни тўтиб боришимизни. Шу ёшингизда... Сизни ўғлингиз боксин!

- Ўғлим бир кичик одам бўлса... - эътироз билдиришга уринди кўрқиб кетган кампир қалтираб.

- Болагинам, жон болагинам бир, марта кечирақол!
- Ўғлингизни, «кичик» одамни ҳам чақирамиз! - удағайлади миришаб. - Қани, оқдимга тушинг-чи!

II

Катта одам дарахт соясига дам олмақда. Хуррак овози ағрофга таралади. Дастурхон ёзилган. Катта чумоли четда туриб кузатмоқда. Кичик чумоличалар эса Катта одамдан қолган майла нон ушоқларини нинга ташимоқда.

Катта чумоли тасолифан йулдан оғган чумоличаларга илдам бориб йул кўрсатади.

Катта одам соя дарахтнинг иккинчи ёғига ўтганини сезиб, эриниегина кўзини очди. Кичик одам далада, буғдой сўғориш билан банд. У ҳали тушлик қилгани йўқ. Катта одам тўшакни сояга сурди. Дастурхон устидаги кичик чумоличалар ҳамон ушоқ, дон ташиб билан овера. Ахир, уларнинг қилаётган иши - егулик гамлаш. Бошқа нарсаларни ўйлаш учун Катта чумоли бор.

Кичик одам қорни очиққанини сезиб, дарахт соясига ётган Катта одамга қараб кўйди. Катта одам ўша-ўша, қирқилган тўнғақдай гужанак бўлиб ётарди.

Кичик одам бошбармоғи тешигидан чиқиб турган этигини судраганича дарахт тагига келди-да,

дастурхондаги қотган нон бўлагини темир косадаги сувга ботириб, оғзига солди.

Кичик одам далага боқди. Тизза бўйи буғдойлар шамолда аста чайқалади. Насиб этса, хирмон тўла дон бўлади. Бола-чақасининг қорни нонга туяли.

Катта одам аранг кўзларини очаркан, жеркиб берди:

- Ҳалеб дам олавермай, сал ишла!

Кичик одам шошиб далага борди. У бир бош буғдойни қафти орасига олди-да, укалаб, «чуф» деганди, пояси учиб кетди. Сунг Кичик одам қафтидаги донларни оғзига солиб узок чайнаганди, ёнғок ширасига ўхшаш оқиш сўт ажралаб чиқди. Кунгли равшан торғди Кичик одамнинг.

Катта одам бўйнига урмалаган кичик чумолини ушлаб олиб, дастурхонга улоқтирди. Чумолича Катта чумоли олдига келиб тушди. Катта чумоли чумоличани тумшуги билан бир туртиб, дон ташиётган чумоличалар сафига кўшиб кўйди.

Кичик одам тинмай ишлайверди, ишлайверди. Катта одам эса қуёш уфққа бош қўйганда уйга етиб олиб, бир товоқ палов еди, устидан аччиқ кўк чойни майдалади. Бу пайт Катта чумоли ва кичик чумоличалар ҳам дастурхонни тозалаб, ўз инларига кириб кетишган эди.

III

- Қуз келди. Совуқ шамол эсди.

Кичик одам донни куракда совурарди. Катта одам икки қўлини белига тираганча фармон берарди:

- Тезроқ, тезроқ, кўрмаясанми, ҳавола булут пайдо бўлди.

Кичик одам тинмади. Совурди, қоплади. Катта одам машинага донларни ортиб жунаб кетди. Кичик одам икки қоп ғаллага сўяниб қолаверди.

Катта чумоли кичик чумолиларга хирмон тағила қолган донларни инга ташиниш буюрди. Барча донлар ташилди. Катта чумоли энг охирида мустаҳкам нинга кирди-да, ин оғзини тупроқ билан беркитди.

IV

Кампирни совхоз парткомининг ҳашаматли идорасига келтиришди. Кичик одамни ҳам чақирдишди. Ўғил барча айбни ўз бўйнига олди. Биринчи сафар деб аста-секин тўлаш шарти билан катта жарима солишди. Она-бола уйга намозшом кириб келишди. Икковлон ёғоч қароват четига чўккалашди.

Малори қуриган Кичик одам тақир китибга ёнбошладию, уйкуга кетди. Ҳар қандай машаққатли даврни ўткинчи деб қараш унинг фалсафаси эди.

Низора УСМОНОВА

ЖАҲОНАФРУЗ

НУРЛАРНИ

СУЙДИМ

ИККИ ОРАЛИК

Гуноҳдан-да сўйлайди кимдир
Ким ўргатар савоб йўлларин.
Менинг кафтим хўп гадир-будир,
Муаллақдир очик кўлларим.

Шу ҳаётни атадим жаннат,
Жаҳонафрўз нурларни суйдим.
Шунда кўрдим дўзах - хиёнат,
Разолатдан жирканиш туйдим.

Қиблага ҳам бош қўймадим ҳеч,
Расулни ҳам олмадим тилга
Онам айтар «Оллоҳ» де ҳар кеч,
Мен-чи, ҳамон солмадим дилга.

Рух касрида қийналади тан,
Икки ораликда банди жон.
Ахир ёлғон сўзлай олмасман,
Бироқ дил поклигига ишон.

Гуноҳларим шунчалар бисёр,
Савобдан-да очмасман оғиз.
Қил кўприқдан ўтмоғим душвор,
Нахот минглар аро мен ёлғиз?

Рух рақсидан учса хушларим,
Битикларга чанг солса шубҳам.
Сароб билиб кўрган тушларим,
Кўнглим учун яшасам, ўтсам...

Охиратга бўлсам нишона,
Изтиробда тўксам ҳам-ки ёш,
Кўрар бўлсам бори пешона,
Қийноқларга берурман бардош.

Дўзахларда қовурилсин жон,
Ўтда ёниб бўлай мен абас.
Майли қийма-қийма бўлсин тан,
Дилни поклик тарк этмаса бас!

ҚИСМАТ

Мовий бахтдан кўнгил толган чоғларда,
Атрофга боқаман - ложувард осмон...
Хаёлларим учиб олтин боғлардан,
Кўчаман, юрагим бошлаган томон.

Йўлимда учрайди: елкаси чўкиб,
Ҳоли забунлиқдан адоқ бўлганлар.

Талкомликдан бағри эзилиб, ўксиб,
Суврати қолгану жони ўлганлар.

Сочлари тўзғиган нокас бахтсизлик,
Ҳарис кўзларини тикар сузилиб.
Йўқликнинг қирқ ямоқ қаболаридан,
Чўзилган кўллари кетар узилиб.

Толеи пастларнинг титроқларидан,
Қўрқувда қорачиқ оқиб-да кетар.
Бечора хасталар ингроқларидан,
Бир оғир ўқ учиб юракка етар.

Кўраман, йўқсиллар ичра кўп қувноқ,
Парқуга ўранган бахтлиларни ҳам.
Уларнинг манглайи порлоқ ва оппоқ,
Ўзгача кўрингай шодларга олам.

Омад хўп қизганчиқ, бахт эса қизик,
Одамдан одамни танлар алҳазар.
Кимга саодатдан ёзилар ёзик,
Кимнинг пешонаси паст келар азал.

Бир ёнда борлиққа тўйиб, ялтираб,
Кувончлар, бахтлардан ёнади юзлар.
Бир ёнда хорлик ва зорлик қалтираб,
Судралиб оҳ чеккан ҳолсизлар бўзлар.

Бу недир тақдирми, паст-баланд қисмат,
Ва ёки олисдан келган каромат?
Туғилмоқ бир, яшаш турфа аломат,
Қайдан олсин инсон бахтга кафолат?

* * *

Бу сокин ҳамда мудроқ,
Узлатда васеъ боргоҳ.
Қалбга бергувчи титроқ,
Азал осойиш даргоҳ.

Дилдан тошган азоблар,
Ўтмиш қанча киборлар.
Бағир оҳ уриб зорлар
Нури макон мозорлар.

Ҳар покиза бу маҳфил,
Бир маъводир, эй кўнгил.
Ҳар маъвода бир тафсил,
Ўзга олам - сир кўнгил.

Не жонлар сукун топган,
 Маскан тўла дилзорлар.
 Майсалар кўрпа ёпган,
 Тўри равон мозорлар.

Кетган жонларни кўмсаб,
 Баъзан оҳлар чекурмиз.
 Изтиробда қалб ўртаб,
 Хатдан кечиб нетурмиз.

Пойингизда хокисор,
 Салобатлик чинорлар.
 Ерни депсима зинҳор,
 Хури макон мозорлар.

Аждодларни ёд айлаб,
 Зиёрат этай бу дам.
 Рухларини шод айлаб,
 Аста босгайман қадам.

Кани ул жаннати чин,
 Кани дўзах - озорлар.
 Бас, жами аҳли мўмин,
 Борар манзил мозорлар.

* * *

Кўзим юмдим, кўзим ўнгида,
 Гавдаланди онам тимсоли.
 Узун бир боғ йўли сўнгида,
 Оқ кийинган пари мисоли.
 Аста келиб жилмайди онам,
 Унинг пойин ўпди остонам.
 Оқ нурлардан ёришди хонам,
 Овоз келди: соғмисан болам?
 Кўринмайсан бормисан омон?
 Кўзларим тўрт йўлингда ҳамон.
 Ғарибхонам ташриф айлабон,
 Қачон кўнглим этгайсан осмон?
 Ишларимни этдим баҳона,
 Чарчадим деб чекдим оху зор.
 Тил ненидир сўзлади ёна,
 Дилим ёлғонлардан қилди ор.

Бошгинамни силади онам,
 Тор бўлиб ҳам кетди бу олам,
 - Келолмайсан ишларинг ташлаб,
 Сени кутдим кўзларим ёшлаб.
 Қўй, қийналма, аҳволинг аён,
 Нечун дилинг айладим вайрон?
 Сезадирман, вақтинг хўп тиғиз,
 Аммо ишонганим сен ёлғиз.

Келмасанг ҳам майли, ўтар кун,
 Сенсиз, холсиз, судралиб узун.
 Тун қўйнида кўнглининг охи,
 Бўзлаганда тутиб бор олам
 Соғинганда ҳеч курса гоҳи,
 Тушларимга кириб тур болам!

*Нигора УСМОНОВА 1968 йилда
 Янгийўл шаҳрида тугилган. 1991 йилда
 ТошДунинг ўзбек филологияси куллиятини
 тугатган. Шеърлари жумҳурият вақтли
 нашларида босилган. «Ёшлик»да илк бор
 чиқиши.*

Шоира ДОНИЁРОВА

Бугунги адабиётшунослик илмий-назарий муаммоларни янгича талқин қилмоқда. Жумладан, бадий қаҳрамон масаласига ёндошиш ҳам ўзгарди. Бадий асар қаҳрамонлари бугунги кунда турли қолип ва андазалардан холи бўлиб, бутун мураккаблиги билан намоён бўлаётир.

Ҳозирги давр насрида инсоннинг ўзига хос хислатлари, табиий ҳолатлар ёрқинлиги аниқ кўринаётти. Буни биз Шукур Холмирзаевнинг сўнгги йилларда яратилган қатор асарларида кўрамиз. Унинг асарларидаги қаҳрамонлар ҳаётийлиги билан ажралиб туради. Бу қаҳрамонларнинг кўпчилиги жамиятда рўй берадиган воқеа-ҳодисаларга бефарк

ҚАҲРАМОННИНГ МАЪНАВИЙ ОЛАМИ

қарамайдиган, маънавий жиҳатдан пок, фаол дунёқарашга эга бўлган замондошларимиз. Улар тимсолида жамият ва табиатта муҳаббат қўйган одамларнинг орзу-умидлари умумлашади, руҳий кечинмалари очилади. Бундай ҳикоялар сирасига «Жарга учган одам», «Кўк денгиз», «Кўктой», «Учинчи ҳамроҳ», «Ўлдирса-мард ўлдирсин», «Озодлик», қабиларни кўрсатиш мумкин.

Шукур Холмирзаевнинг «Озодлик» ҳикояси давр қаҳрамонининг маънавий оламини очишда ёзувчининггина эмас, балки 90-йиллар ўзбек ҳикоячилигининг ҳам ўзига хос ютуғидир. Бу асарда ёзувчининг қаҳрамон руҳиятини тадқиқ қилиши, характер яратишдаги табиийликни таъминлаши ўзига хос кўринишдадир.

Ҳикоянинг бош қаҳрамони - Мансур. Бу образда инсоний туйғулари шакланган, миллий қадриятларни тушуниб етган давр кишисининг бадий тажассуми берилади. Мансур мураккаб кечинмалар эгаси бўлиш билан бирга содда, ишонувчан, айти пайтда меҳнатсевар киши ҳамдир. Ёзувчи асарда заминга муҳаббат қўйган, табиат ва унинг жонзодларини асрашни ўзининг бурчи деб тушунган замондошимизнинг бой руҳий

кечинмаларини ғоят таъсирли чизади, давр кишисининг ижтимоий қарашлари, табиат ва жамиятга муносабатини ҳаққоний тафсил орқали очишга эришади. Ҳикоядаги каклик тимсоли ана шундай тафсил вазифасини бажарган. Какликнинг тутқунлиги, ўз тутқунлигини англаб етмай, дўстларини ҳам тутқунлик гирдобига чақиришида катта ижтимоий мазмун мавжуд. Каклик тимсолида ўзбек халқи тақдирини, узоқ йиллар давомида тутқунлик гирдобига қолиб келганлигини ҳам ҳис этамиз. Бизнингча, асар қаҳрамони Мансурнинг какликка «Хоинбека» деб ном қўйишида ёзувчининг ғоявий мақсади ўз ифодасини тошган. Зероки, бу образ ўз миллати, дини, қадриятлари, ҳатто орият ва виждонини унутиб, хоинлик йўлига кирган баъзи бир шахсларнинг маънавий қиёфасини акс эттирган.

Ҳикояда воқеаларнинг ҳамда қаҳрамонлар руҳий оламининг зиддиятли ривожланиши жараёнида Мансурнинг маънавий олами тўлақонли очилган. Аслида, у «турумшик», яъни одам ўлдиришда айбланиб, қамалиб чиққан. Бир қарашда, қаҳрамон тақдиридаги бу қора доғ туфайли у маънавиятдан узоқда турган шахсдек туюлади. Кўпчилик ҳолларда қамалган кишиларни биз қалби нопок, деб тушунамиз, ёмонлик ҳақида сўз кетганда, улар кўз ўнгимизда намоён бўлади.

Ҳикояда Мансур ўзини илми, одамшаванда, диёнатли шахс сифатида чоғлайдиган айрим шахсларга қарши қўйилган. Буни биз қаҳрамонларнинг табиатга муносабати масаласида идрок этамиз. Қаҳрамон маънавий дунёсининг бошқаларникидан фарқланишида ёзувчи яна каклик тафсилдан фойдаланади. Мусиқа ўқитувчиси Шотўра ҳаётдаги ўрнига кўра, нафосатга, маънавиятга яқин шахс. Лекин у каклик овига чиқар экан, бегуноҳ қушни таёқ билан уриб, қанотини синдиради, тиши билан ваҳшийларча бошини узиб ташлайди. Ёзувчи бундай бадий «манзара»ни чизиш билан қаҳрамоннинг маънавий дунёсини баҳолайди: Хўш, Мансур одам ўлдиргани учун айбланган эди, Шотўра эса бегуноҳ какликни ўлдирди. Демак, улар ўртасида қарийб фарқ йўқ. Лекин ёзувчи ўз эътиборини бошқа масалага қаратади. У инсон моҳиятини унинг табиатга муносабати орқали белгилашга интилади.

Шукур Холмирзаев барча асарларида яхшиликнинг ёмонлик устидан ғолиблигини кўрсатишни ўз ижодий ақидасига айлантирган ёзувчилардандир. Буни биз «Озодлик» ҳикоясининг мантиқий якунида ҳам яққол сезимиз. Агар ҳикоянинг бошида каклик образи ижтимоий адолатсизлик,

тутқунлик рамзи сифатида кўринган бўлса, ёзувчи қафасдаги какликни озодликка чиқариш билан ўқувчида давр тараққиёти, инсон онгининг янгиланиши ҳақидаги турлича ижтимоий фикрларни уйғотади.

Шукур Холмирзаевнинг маҳорати шундаки, Мансурнинг руҳий олами ва тақдирини каклик тимсолида ёрқинроқ ва теранроқ очишга эришган. Мансур адолатсизлик туфайли жабрланган, қафасга тушган шахс эди. У озодликка чиққач, ҳаётда яхшилик ва ёмонликнинг моҳиятини тушуниб етади. Инсоннинг жамият ва табиатдаги ўрнини ҳис қилади. Шу сабабдан ҳам ҳаётдаги сингари табиатдан ҳам адолатсизликнинг йўқолишини истайди. Биз буни қафасдаги какликни табиат қучоғига қайтариш воқеасида кўрамиз.

Ёзувчи «Озодлик»нинг жанрини гарчанд ҳикоя деб белгилаган бўлса-да, унда кўтарилган муаммонинг муҳимлиги, қаҳрамонлар маънавияти ва руҳий кечинмаларининг фалсафий йўналишда тасвирланиши, воқеалар силсиласининг кенглигида қисса жанрига хослигини кўрамиз.

«Озодлик» ҳикояси чоп этилиши билан адабий жамоатчиликда катта қизиқиш уйғотди. Баҳслар қўзғади. Асарга эътирозлар ҳам бўлди. Какликнинг озодликка чиққач, тулкига ем қилиб юборилишини бошқача талқин қилиб, бошқача ўйлайдиганлар ҳам бўлиши мумкин. Бу қайтага ёзувчининг муваффақиятидан дарак беради. Бадий асарда қўлланилган деталларнинг кўп маънолик хусусиятига эга бўлиши адибнинг маҳоратидан шоҳидлик беради. Бадийликнинг ана шу қонунияти нуқтаи назаридан озодликка чиққан какликнинг тулкига ем бўлишини бизнинг истиқлолимизга шубҳа билан қараш деб тушуниш ёзувчи ғоявий ниятини ҳис эта олмаслик натижасидир.

Ҳикояда каклик бизнинг жамиятимизда яшайдиган маълум бир гуруҳларнинг ҳам тақдирини бадий умумлаштириш даражасига кўтара олган.

Нега каклик «Хоинбека» номи билан аталади? Бундай номланишида ёзувчининг катта мантиқий қарашлари ифодаланганки, дўстларига, халқига хоинлик қилган кишининг тақдири фожиали эканлиги какликнинг тулкига ем бўлиш воқеаси исботласа, иккинчидан, истиқдолга эришувимиз халқимизнинг эндиги ҳаёти жуда текис кечади, деб ўйлаш нотўғрилигини англаштига қаратилган. «Озодлик» ҳикояси адабиёт майдонига ёзувчининг қаҳрамон яратиш маҳоратини, услубини яна бир бор намоиш этиб кириб келди.

Йўлдош СУЛАЙМОН

АЛ-ФАРҒОНИЙ МУҲАББАТИ

Драматик дoston

ИККИНЧИ КЎРИНИШ*

Яна ўша саҳна. Фақат ўртага тикылган қоронғу хужра, унинг тепасидан чиқарилган кузатув асбоби кўзга ташланади.

Аҳмад:

Кўряпсанми бунн, Робия, қара!

Робия:

Кўзга ташланипти ҳар битта зарра!

Аҳмад:

Бугун чошгоҳларда тутилади Кун,
Очилади қанча муаммоюки -
Жавоблар топаман саволларимга!

Робия:

Фақат Сиз таскинсиз кўнгли яримга!

Аҳмад: *(тикилиб)*

Оқариб турибсан ҳамон кўркувдан?

Робия:

Улар қуриқ чиқар ҳар қандай сувдан.

Аҳмад:

Ўт чиқишин ўйлаб ҳалқнинг ичидан,
Ҳоким сўзларимдан беҳад чўчиди.
Кўрбошини сўқди, кўзим олдида,
Бошни баланд кўтар, эй, нури-дийдам!

Робия:

Умидларим чикди бутунлай пучга,
Меҳру муҳаббатим айланди ўчга.

Аҳмад:

Баробар эмасдир, қара, беш бармоқ,
Тўғри эмас шундай хаёнга бормоқ.
Кўрдинг, Шайхулислом бизнинг тарафда,
Кўрбоши кетади ҳали қараб тур...

Робия:

Ростин айтсам Аҳмад ака гоҳида -
Кўрқамон шул зотнинг ҳам нигоҳидан!
Алдамайди мени руҳим ҳеч қачон!

Аҳмад:

Шундай десанг чиқар таннимдаги жон!
Тақдир алангаси куйдирди мени.

Робия:

Яшашдан бугунлай тўйдирди мени!

Аҳмад:

Яна нега ғамга ботиб боряпсан,
Юракка яна ўқ отиб боряпсан?!

Робия:

Тонг нури тушганда эриган тундай,
Кеча ўтиб кетган аламли кундай -
Қани, йироқлашса ғаму андуҳим,
Қани эди бунга ишонса руҳим!

Аҳмад:

Юрагинг, идрокинг, ақлинг бир бўлсин,
Яшаш ишгиёки, майли, сир бўлсин.

* Давоми. Боши ўтган сонда

Робия:
Дилга тушса эди озгина шуъла,
Тўйгунча айтардим ишқий ашуъла!

Аҳмад:
Уйнинг мўрисидан тушиб турган нур
Яшамокқа чорлаб турувчи сурур.
Умид қилмоқ яшаш эканин билдим.

Робия:
Аҳмад ака, бўлди. Сиздан енгилдим.
Сизни Ой кутяпти, кутяпти куёш!

Аҳмад:
Мени ҳам йиғлатар кўзингдаги ёш.

Робия: *(кўзларини артиб, табассум қилади)*
Ростдан ўтиб кетди бари гамларим,
Сизни қизганиди кўзим намлари.
(У Аҳмаддан сўрайди)

Нега кундулари кўринмайди ой?

Аҳмад: *(Аҳмад яйраб кетади)*
Куёш Ой чиққан вақтида ва ё ботаётганда,
Ҳолатларин биласанми - туради улар қандай?
Ғарбда кўриб турганларинг нега кўринмас Шарқда,
Ҳаммаси очиқ-ойдин айтилган илмий шарҳда!
(Робия настандан чиқиб келаятган катта саллалли кишига қарайди)

Робия:
Ана, кимдир келяпти

Аҳмад:
Ие, шайхулислом-ку!
Яхё ибн Мансур,
(Робия ўзини бир четга олади)

Шайхулислом Яхё ибн Мансур:
Илми ҳикмат топади сендан абдий вафо!
(У Робияга қарайди)

Кўрбоши тополмаган кечаги ўша қизми?
Кўркманлар ҳар инсоннинг ахир ўзида изми!

Аҳмад:
Ҳазратим қулуғ Сизга, қайтиб берди худойим.

Робия: *(отпоқ румоли ичидан)*
Узоқ яшанг, ҳазратим, бахтимизга илойим!

Шайхулислом Яхё ибн Мансур:
Куннинг тутилгани яқинлашяпти.
Ўйлар гирдобиди диққат ошяпти.
Айтадиган сўзим ўша кечага...
Ҳадемай одамлар чиқар кўчага.
Куннинг куйишини билганлар ичра,
Ўша данғир-дунғир қилганлар ичра -
Бу ҳолни гуноҳга йўйганлар бўлар,
Эҳтимол жонидан тўйганлар булар,
Битта сўздан ёнғин чиқиши мумкин,
Одамлар бир-бирин чўқиши мумкин!
Шунга эҳтиёт бўл, хушёр бўл, ўғлим,
Ваҳима ичида келдим бўғилиб!

Аҳмад:
Беюзликдан кимдир бетини юлар.
Ноҳақлик бўлмаса индамас улар.

Шайхулислом Яхё ибн Мансур:
Ишон, ўғлим, аммо беларво бўлма,
Муроду мақсадга етишлар ўлмай.
Бу қизнинг кўринмай тургани маъқул,
Асли хилватроқда юргани маъқул.
Қалбининг тушмасин яна туюкка,

Олиб кетгин уни узоқ-узоққа!
Дарвоқе, ўқишга кетмоқчи эдинг,
“Байтул ҳикма” гача етмоқчи эдинг.

Аҳмад:
Бу аҳдимдан ҳали қайтганимча йўқ,
Аммо буни унга айтганимча йўқ.
(Робия севилади)

Робия:
Худойимга яна ялбораман мен,
Қаерга борсангиз бороламан мен!

Шайхулислом Яхё ибн Мансур:
Худди йигитлардай мард экан бу қиз,
Тезроқ жўна, хатто қолдирмагин из.
Бировга сездирма жўнаганингни
Қадрла ва қизгон ҳар бир онингни!
... Кун куйганда кимки, бу ёққа чиқса,
Сени ҳурмат қилса, сўзингни уқса:
Ҳаммасини масжид томонга қайтар
Намоз ўқиш керак бундай пайтда.
Қизни эса...

Аҳмад:
Ҳазрат, тушундим Сизни!

Робия:
Йўлимиз ҳам йўқдир бу йўлдан ўзга!
Шайхулислом Яхё ибн Мансур *(тамошабинга қарайди):*

Бундай гўзал қизни кўрмаган олам,
Бай-бай таърифига ожиздир калом.
Қоҳирада, Басрада уни кўрсалар,
Бўйи тенг тиллога қизгонмай олар.
Бағдод саройига ярашар, аммо
Мўъжиза кўргандай қарашар аммо -
Ҳалифа кул бўлиб қолар бу қизга,
Менинг хаёлларим бутунлай ўзга!
Аҳмадни орадан кўтариш зарур,
(Шайхулислом Яхё ибн Мансур кетади.
Аҳмад кузатув хужрасининг ёнига келиб,
Робияни имлаб чақиради)

Аҳмад:
Кундуз қоронғуда туришга чида,
Кузатамиз Кунни шунинг ичидан.
Ана кўряпсанми куйиш бошланди.

Робия:
Яна нимагадир юрак ғашланди!
(Пастдан бехос темир-терсақларнинг бир-бирига данғир-дунғир урилиши авжга чиқди. Шовқин яқинлашяпти. Оломон Аҳмаднинг кузатув хужрасини ўрайди)

Биринчи овоз:
Кун куйяпти Аҳмад, куйяпти Куёш!

Иккинчи овоз:
Гуноҳимиз кўлдир, тўқайлик кўз ёш!

Учинчи овоз:
Ҳаром-ҳариж юриш касофатидан,

Тўртинчи овоз:
Яна Ўзи асрар бу офатидан!

Аҳмад:
Бир синчиклаб қараг, олам қонунининг ҳукмига:
Куёш Аждаҳо бурчининг бошига ва думига -
қин эканида, Куёш билан учрашади Ой.
Данғур-дунғир қилмай сўзга қулоқ
тутишлар, ҳой-ҳой!
Шу вақтда Ойда Куёш йўлидан узоқлашув -

енлиги бўлмайди. Унинг хулосаси шу:
Ой Кўёш оралигидан ўтар, уни беркитар,
Бу ходиса давомда учрамас ҳеч хавф-хатар!

Биринчи овоз:

Нималар деб жаврар, айтинг, ўзи бу!

Иккинчи овоз:

Аллақандай зардушт зотин сўзи бу!

Аҳмад:

Мўмин мусулмонман алҳамдиллох,
Исломийдир менга худо берган роҳ,
(Кичик саллал мулла яна олдинга чиқади)

Мулла: (масҳара қилиб)

Бизни ўқитмоқчи, хў-хў, ташаккур.

Аҳмад:

Мени англамайди кўнгил кўзи кўр!

Мулла:

Йиғлаб-сиқтаб намоз ўқиш ўрнига,
Шубҳали ишларни қиляпти нега?

Аҳмад:

Ожизсиз, ночорсиз...

Мулла:

Сабабини айт!

Аҳмад:

Майли, бахслашмоққа келиб қолди пайт.
Савобу гуноҳлар худодан экан,
Хаттоки оёққа кирмайди тикан?
Ундай бўлса, нега кимдир жаннати,
Кимдир, яна кимдир худо лаънати?!
Дўзах ким учуну беҳишт ким учун?!

Мулла:

Зурдуштий эканинг кўрсатди кучин!
Ўйласам юрагинг ич-ичи кирдир,
Яна куфр кетдинг, сўзинг куфрдир.
Исломга ёв бўлган Сенинг ўз отанг.

Аҳмад:

Бошқачароқ ўйлар экансиз, аттанг!
Билмайсизми, недир Косон исёни?!
Хақсизликка қарши курашган ёниб!
Отам шу урушда шаҳид кетганлар,
Элнинг даъватини бажо этганлар.

Мулла:

Сен-ла сўзлашишинг ўзи гуноҳдир,
Сенга жаҳаннамнинг ўтлари нақдир.

Аҳмад:

Менга сўзларингиз таъсир этмайди,
Сизда ҳеч нимага идрок етмайди.

Мулла:

Ақлим етмаса ҳам етади қўлим;
Истасам бошингда чарх урар ўлим!

(Мулла настга шошилиб тушиб кетади. Одамларнинг дангур-дунгири яна авжга чиқа-ди. Аҳмад хужрасидаги кутатувни давом эттиради)

Аҳмад:

Фурурланиб айтди куфр сўзини,
Қаранг, салкам Оллоҳ тугар ўзини!
Доғ туширар мулла дейилган номга,
Юзлаштирай уни Шайхулисломга!

Нотаниш:

Шайхулислом дейсиз, келяпти кулгим,
Шайхулислом тулки, ниқобли тулки!
Улар дўст бўлолмас, ҳаммаси ҳам ёт,

Яҳё ибн Мансурдан бўлинг эҳтиёт!
Мулла-ку арзимас, асабийлашишга...

Робия: (кулади)

Ишингиз йўқми ё ўшандан бошқа!

Аҳмад:

Тўғри айтдинг бугун катта иш бўлди,
Ёзиб кўйганларим жуда хуш бўлди.
Нурланиб боряпти недир онгимда,
Тушдамас кўряпман барин ўнгимда!
(Энанинг овози эшитилади)

Робия:

Қандай кўрғишқини айтиб келяпти!

Аҳмад:

Анови мулла ҳам қайтиб келяпти.
Ёнида Кўрбоши борга ўхшайди.
(Робия энани кутиб олади)

Эна:

Кўрбоши-ла мулла сени сўради,
Ўша мулла бизни ёмон кўради.
Онанга қизлигида одам кўйган у,
Етишмай аламин ичга уйган у.
Энди гов бўлмоқчи сенинг йўлингга,
Хой, Аҳмад, қизимни олгин кўлингга!
Асло ишонмагин, ўғлим, уларга,
Ем бўлиб кетмасин оч бўриларга!

Кўрбоши Ал-Фазор: (У келибоқ энага юзланади)

Мужмайган қари дарахт танидай,
Иштахам бўғилар, нари тур, хай-хай!
Ажинга айланган юзингдаги ғам,
Сендан ҳазар қилар хатто жаннат ҳам!

Эна:

Жаннатга кўйилмас, нахот, хунуклар?
Бундай сўз қадимни баттарроқ букар!

Кўрбоши Ал-Фазор:

Ёмонликнинг бари хунукларда жам,
Йиғлай бер томошадир охиратинг ҳам!

Эна:

Умидимнинг бари охиратдан-ку,
Бундай сўздан ҳозир ўламан чўкиб...
Ёшлигимда гўзал бўлганман мен ҳам,
Қарилик гуноҳми?

Аҳмад:

Йўқ, қулоқ тутманг,
Сўзимни моможон, ҳеч-ҳеч унутманг.
Билинг у дунёга кетиш олдидан,
Худо сийловига етиш олдидан -
Аввал қайтаришар ёшлигингизга,
Сўнг жаннат эшигин очишар Сизга!

Кўрбоши ал-Фазор: (Муллага)

Эй, мулла, дамнингиз нега чикмайди.

Мулла:

Улар бетаъсирдир, сўзни уқмайди,
Ёлғон чикди мана, кампирнинг сўзи.

Кўрбоши ал-Фазор:

Қора бўлсин унинг кўрқинчли юзи.
(У Робияга қаради)

Шу ерда экан-ку ҳайрият қизи!

Эна:

Қубадан чикмайди қизимнинг изи.

Кўрбоши ал-Фазор:

Бизга ҳам жин кампир шуниси тузук.

Аҳмад: *(лаблари титраб):*

Унга фақат ўзим тақаман узук!
 Ёлғонмас Кўрбоши кечаги гаплар,
 Ҳоким ваъдасидан олмасак нафлар -
 Хозир жар солиб чикқим кўчага,
 Менга кўшилади менга учраган!
 Бошимизга ҳеч ким сололмас соя,
 Билинг, бизни Кўба этар ҳимоя!

Кўрбоши Ал-Фазор:

Майли, майли, ҳазил гапларни айтдим,
 Қани, мулла, масжид томонга қайтдик.
*(Иккаласи бирин-кетин кетади.
 Пастдан кулгулари эшитилади)*

Эна:

Буунок бу ердан жўнаб кетинглар,
 Менинг юрагимни ёруғ этинглар.
 Мени Марғилонда холанг кутяпти,
 Тез бўлинглар, қани, вақт ҳам ўтяпти.

Аҳмад:

Чиндан ҳам шошилиш керақдир, аммо
 Яна улар сезиб қолмасин, момо!
 Улар қорасидан узмайлик кўзни,
 Ҳеч гап ўтмагандай тугайлик ўзни!

Эна:

Ўнгилгинам сенинг билганинг билган,
 Маҳкам бўлмоқ керак юришу тилга.

Аҳмад: *(Энага)*

Эркақлар кийими борми бисотда,
 Қоронғуда чиқиб кетамиз отда
 Сиздан кейин уйга кетар Робия.

Эна:

Барини муҳайё этар Робия.

Робия: *(Аҳмадга қаради)*

Сиз туринг уларнинг кўзи олдида!

Аҳмад:

Майли, сен ҳам жўна, кутиб тур уйда!
*(Робия билан Эна кетади,
 Пастда гала-говур эшитилади)*

Биринчи овоз:

Ўзингта шукур худо, ўзингта шукур!

Иккинчи овоз:

Ҳеч қим энди кетмасин куфр!

Учинчи овоз:

Раҳим қилди Худойим!

Тўртинчи овоз:

Ҳа, чин бўлсин илойим!

*(Бу овозларнинг бир қисми тепаликка яқинлашади.
 Аҳмад хужрадан шодон чиқади. Кўзи Нотанишга
 тўшади)*

Аҳмад:

Хозир етиб келган сизми амаки?
(Пастга қарайди)

Нотаниш:

Кузатишдан не наф олдингиз?

Аҳмад:

Нима учун бунга сўраб қолдингиз?

Нотаниш:

Кўшлар жохилларга тушяпти лаққа,
 Сизни чиқаришди ёмон отликқа!
 Шу сўзни деганлар бўлганида жам,
 Мийиғида қулди Шайхулислом ҳам!

Аҳмад:

Гуноҳим не ўзи?

Нотаниш:

Ҳа, ҳамма бало -
 Ниятингиз эзгу, ниятингиз аъло!

Аҳмад:

Мени Зардуштийга боғлаяпсиз Сиз

Нотаниш:

Осмон илми бизда ҳаммадан чуқур,
 Ана шу хусусда ўйлайман кур-кур.
 Зардуштийлар Кўкка яқин бўлганлар,
 Ишқу муҳаббатда чақин бўлганлар
(Даврага йиғилганлар суҳбатга қўшилади)

Биринчи одам:

Зардушт ҳақида нима биласиз?

Иккинчи одам:

Ёлғон-яшиқ гапга устами ё Сиз?

Аҳмад:

Нима хаёлларга боряпсиз Сизлар.
 Амаким Ўзгандан, зиёратчилар.

Нотаниш:

Овестони билмайсизлар, кулунларим, тойларим,
 Унинг ёди билан ўтди кулфатли кун-ойларим.
 Уни илк бор ўша шохли Искандар куйдирган эди.
 Аждодларим динин депсаб, жондан тўйдирган эди.
 Лек боболар йўқотмасдан асраб ул қадрларини -
 Тилдан-тилга кўчирганлар Овесто сатрларини!
 Овестони ёд биланнинг тилларини уздилар,
 Сўз битилган қасрларни қарсиллатиб буздилар.
 Менинг валенетим ҳам бўлганлар асли мерган,
 Авесто деб курашгану Овесто деб жон берган!
 Ундан-бундан яширинча ёдлаганим эсимда,
 Унинг ўти оловланиб турар менинг ҳисимда!
 Ҳар бир сўзи, ҳар бир фасли

Зардуштий бобом нуридир,

Яроқлаган заковату даҳосининг кўридир!

Ўша дониш марду майдон Спитаман Зардуштдир,

Бу иккиси бир одамдир, битта тану бир хушдир!

(Нотаниши тўхтаб у ёқ-бу ёққа қарайди)

Ёш йигит:

Овестодан айтинг, қани, эшитийлик бувожон,

Нотаниш:

Фарвардин ойин хурдод яъни олтинчи туни,
 Ул илохий юлдузларнинг чексиз чақнаган куни -
 Фароҳим деган кишин муқаддас ўчоғига,
 Пурушаспага теккан ул кизининг кучоғига -
 Саодат, шуқух, икбол Тангри Фарроси нозил бўлди,
 Тилларанг ё сариқ туя соҳиби фозил бўлди.
 Бу дунёга доим йиғлаб келар одамзод насли,
 Доғдуганинг қорнидан кулиб тушган

Зардуштий асли!

Ўшал динда хушланмайди бўлсангиз агар маъсум,
 Муқаддас хислатдир очик-чехра, ширин табассум!
 Нажоткор Ахура - Мазда Олий тангримиздир чин,
 У яратди ўйин-кулги, шодликни бизлар учун!
 Зардушт туғилиб, думоғи кўтарилган ул онда,
 Набобат сув фаришталари учиб Еру Осмонда -
 Нажот топганларин яйраб-яйраб баён этганлар,
 Орзуқиб кутилган бахтли вақтга улар етгандар!
 - Марҳабо! - деб олам бўйлаб хушхабар

тарқатганлар,

Бумуждадан Шайтон зотлар ўзларин йўқотганлар.
Кутлуг келди ҳидоятли Зардушт пойи қадами -
У Олий Тангри Ахура - Маздамизнинг одами!
Бузғунчи, алдамчи, каззоб, иблисзот Друғванд -
Кеча-кундуз яхшиларни алдаш, авраш билан банд!
Унинг чуқур томирини Зардуштиймиз кесади,
Шундай кунлар келади-ки, хушпабада эсади!
Бошимиздан олиб ташлаб Друғванд сўроғини,
Қалбимизда ёқар ростлик ва Тангри чироғини!
Ўшанда ҳар босқинчининг кўёшлари ботади,
Ахуравий-илоҳий тонг Тўрон бўйлаб отади.
Зардушт доим қавмларини дунё ҳаловатидан,
Улуғ лаззатлари кайфу сафо саҳоватидан -
Воз кечини ёриёзат чекишни истамайди!
Эй, Тўроннинг йўлбошчиси, бугун қайдасан, қайда?!
(*Нотаниш сўздан тўхтайдди, елкасига қилчичу
ҳанжар осиб, у ёққа-бу ёққа аланг-лаб келаятган
кўрбошига кўзи тушади*)

Кўрбоши ал-Фазор: (*даврага кириб келиб*)

Ҳа, меҳмон нимани сўзлаб, яна хариллаяпсан,
Ёлгонларни тўқиб, балки, онгни заҳарлаяпсан!

Нотаниш:

Йўқ-йўқ, ундай деманг, соҳиб, кўнглингизни
тутинг тўқ,
Ҳалифага садоқатдан ўзга асло сўзим йўқ.

Кўрбоши ал-Фазор:

Биламан-биламан, сенда кўркув, ўчу алам бор!

Нотаниш:

Нега менга ишонмасдан беряпсиз яна озор?
Тутилганман арабларнинг босқинидан кейинрок...

Кўрбоши ал-Фазор:

Босқинидан дедингми?!
Сўзинг чалкашу бироқ -
Қарилгинг учун, майли, кечирдим бу сафарча!
(*Кўрбоши кетади*)

Нотаниш:

Бу манзилда ўтирмайлик, биз уларга гўё хас!
Зардушт руҳи сақлаб қолди! Энди келса аямас!

Биринчи одам:

Соҳиб кетди.

Иккинчи одам:

Ана-ана узоклашиб кетди у.

Учинчи одам:

Қани, сўзланг, давомини...

Нотаниш:

Не бошларга етди у.
Вақти келса, қолганини яна бир-бир сўзларман,
Майли энди, ҳей, йигитлар, хайрлашай
Сизлар билан!

Аҳмад:

Кўркманг, эй, амаки, кўркманг, қани орқага
қайтинг,
Йўл-йўлакай бўлса ҳамки, яна бирор сўз айтинг!

Нотаниш:

Майли, Куба йигитлари, хўп, сазонгиз ўлмасин,
Тўрон замин душманларга оёқ-ости бўлмасин.
Қани, тингланг, ўша буюк Зардушт нури-изидан,
Унинг Тангри Ахурага-Маздага дил сўзидан:
Эй, Мазда! Сен мени ташла яна жанг ўтларига,
Юз тутай қайси Ерларга, айтгин қайси Юртларга.
Душманларим кўрқадилар йўлу йўриқларимдан,

Яна мени ажратдилар дўсту уруғларимдан!
Эй, Ахура-Мазда! Сени қандй хушнуд этайин,
Юртнинг аён-ашрафлари нега бугун бетайин?!

Аҳмад:

Зардуштий қалбида йўқ эди губор,
Назаримда ундан умидимиз бор?
Аммо худонини билмаган ул зот!

Нотаниш:

Хар хил худолардан энди биз озод!
Бидъатлар китобин ёлган бўлсак ҳам,
Ёлғиз худойимни топан бўлсак ҳам -
Унутмасмиз асло-асло уларни,
Илдизни ўйламасдан яшаб бўларми?!

Аҳмад:

Тун ичида инграётган юртда қачон отар тонг,
Югурдагу мугъеларда уйғонади қачон онг?!
Эй, Мазда! Биламан! Шундай бир аждойиб кун
келар,

Бир-бирининг кўлин тугар Тўрон заминда эллар!
(*Нотаниш ўзига тикилиб турган одамларга бир-бир
кўз югуртиради, секин сўзлайди*)

Нотаниш:

Ўйгон, Тўрон ўнли, қани, эй, ўйгон,
Ё сенга тиз чўқиб яшаш аъломи!

Аҳмад:

Ҳей, ўзни эҳтиёт қилинг, амаки,
Изғишиб юрибди, билинг, амаки!

Нотаниш:

Сиз индамасангиз, индамасак биз,
Зардуштий эмасмиз, қавмимиз тўнғиз!

Аҳмад:

Не-не исёнлардан хабарингиз бор,
Қандай бостирилди, беринг, эътибор.
Тўғри, қалбимизда аламлар лим-лим,
Аммо керак ақд, керакдир илм!

Биринчи одам:

Келяпти анови майда гап мулла!

Аҳмад: (Уни кўриб)

Бу одамнинг юриш-туриши хийла!
Кўрбоши ҳам борга ўхшар орқада.

Иккинчи одам:

Улар ҳисобиди ҳар битга қадам!

(*Кўрбоши билан мулла бирин-кетин даврага яқинлашади*)

Кўрбоши ал-Фазор:

Қани, тулки, яна суҳбат қурдингми?
Қўлимдадир энди бу тулқак думи!
(*Пастдан йиғи овози келади*)

Кўрбоши ал-Фазор:

Ким ўзи у? Уни танишдай!

Мулла:

Жонимизга тегди оғриган тишдай!
(*Робиянинг Энаси оппоқ сочини ёйиб келяпти*)

Аҳмад:

Нима гап, энажон?

Кўрбоши ал-Фазор: (*тараддуд билан*)

Гапиринг тезроқ!

Эна:

Робияни излаб юрибман болам!

Аҳмад:

Ундай деманг эна, ёруғ-ку олам!

Кўрбоши ал-Фазор:

Нега йўқ, не учун ўша Робия?!

(УАҳмаднинг ёқасини ушлайди)

Бу сенинг қилмишинг, сендаги риё!

(Аҳмад уни итариб ташлайди. Қўрбоши ўрнидан туриб
пастга югуради. Аҳмад унинг орқасидан мушт ўқталади.
У ҳам орқасига газаб билан қарайди, муштини
кўрсатади)

Аҳмад:

Ёрузликнинг ожиз душманисан сен,
Бузуқликнинг сўнги пушаймонисан сен!
(У иккала қўлини мушт қилиб, асабий силтайди)
Эй, сен бўлганинча энди бўласан,
Робия йўқ бўлса, сен ҳам ўласан!

ПАРДА ЁПИЛАДИ

(Ичкаридан овоз келади)

Аҳмад:

Робия, Робия, қаерлардасан?!

Иккинчи парда Учинчи кўриниш

Саҳнанинг ўнг тарафидagi “Байтул ҳикма”, биносига
чап тарафдан туташибўлган қисмда Ал-Фарғоний яшайдиган
ва ишлайдиган ёнма-ён икки хона кўришиб туради. Бирида
ётар-турар жиҳозлари, иккинчисида ҳар хил ускуналар.
Иккала хонанинг олди кенг ҳовли. Ўртадаги янги қурилган
устурлаб асбоби кўзга ташланади. Ал-Фарғоний ёлғиз,
устурлабнинг у ёқ-бу ёғини кузатиб, дафтарига бир
нималарни ёзаяпти.

Ал-Фарғоний: (устурлабга энгашади)

Бир бўлиб айланар осмон қисмлари,
Кўшшилиб айланар ҳамма жисмлари.
Ердаги қитъалар, барча баҳралар,
Шаҳару қишлоғу тоғу саҳролар -
Айланиб туради ўзин сездирмай!
Сезмассан буни илм бағрига кирмай!
(У яна доира шаклидаги устурлабни ушлайди)
Шу доира ичра асосий -
Ҳисоблашнинг воситалари.
Мана бу жой четлари, бари -
Йипирма тўрт бўлакка тенгдир,
Ҳар бир бўлак бир хилда кенгдир.
Доира ичин тургдан уч қисмин
Эгаллаган айлана жисми -
Ичра яна кичик доира,
Кўрсаткичлар шу ерда турар -
Булар ҳисоб воситалари!
Ана шулар устурлаб бори!
Бу ютуққа осон етдикми,
Не ўйласак тайёр етдикми?!
Кечагидай ҳаммаси, худди,
Йиллар ўтди, кўп йиллар ўтди.

(Ал-Фарғоний аста-секин юриб, саҳна олдида келади)

Юнонлар алифни “сон” деб ўйлаганлар,
Бирликнинг йиғиндисин шундай сўйлаганлар.
Микдор деб англагунча биз қанча кўп йўл босдик,
Ва охири дунёдаги юксакликдан боз ўсдик!
Тараққиёт жасорат мевасидир аслида,
Фидойи инсон борки: жасоратнинг наслдан.

(У тамошабинга яқинлашади)

Илгарига кадам ташламаса фан,
Фароғат бағрига бошламаса фан -

У асло фан эмас.

Ким узлатда яшаб, тополган бахтин,
Ёлғизлик ухлатар инсоннинг шаҳдин.
Изланиб яшамоқ йўли камолат,
Ҳаётда учрайди шундайин ҳолат:
Комилликни даъво қилса гар сўзи,
Демак ўлдирапти ўзини ўзи!
“Байтул ҳикма” илмларни солди бутун тартибга,
Энди унинг меваси етади кўндан-кўнга!
Билим асли яшамоқдир, билим асли зарурат,
Бунга қарши сўз бўлса, этажакмиз уни рад!
(Ал-Фарғоний ўйга ботади)

Идрок шундай дейди, аммо дилим қоронгу,
Ич-ичимни кемириб турар қандайдир оғу!
Надандир бу, надандир, ўзгараман бир пасда,
Не учун вужудимни сезаман худди хасдай?!
(У яна осмонга қарайди, атрофга аланглайди)
Ҳозир кулиб, энди йиғлаб турибман,
Нечун яшайман, нечун юрибман -
Дунёнинг пойтахти бўлган Бағдолда,
Умрим ўтмади-ку фақат фарёда.
Умримни ямлаган ана шу кулбам
Тош бошимга бахтим қуши кўнган дам,
Янги либос кийиб фикру сўзларим,
Каттарок очилди илмий кўзларим!
Лекин, мени эзар ана шу лекин,
Қачонгача босар хижроннинг юки.
Робия ҳам нола қилаётгандир,
Дунё бизга гўё оловли тандир.
Кўкни хира ётар дунёнинг кири,
Нопок қўлидадир поклик тақдири.
Ичимни ёндирар охири йўқ “ох”,
Бу - менга ҳаёлда тикилган нигоҳ!
Холсизликдан бехос шундй толаман,
Нега гоҳ ўзимни билмай қоламан?!
Ё худо ўзимни ўзимга қайтар,
Ўтти кўзларимни кўзимга қайтар.
Қаёқлардан тушди юрагимга муз,
Умидсизлик руҳин ипларини уз.
Мени осмонларга чиқариб кўйди,
Хушларимни олди соғинчли куйдай -
Қанот чиқаришиб нозик ҳисларим,
Қуба гулзорининг ширин исларин -
Хидлашар-хидлашар мендан узокда,
Таним эса, яшар, мана, тузокда!
Мени энтиктирар висол дамлари,
Бутунлай ювилиб кетар ғамларим.
Ёшликка қайтаман ўйга қайтганда,
Оғриқ гоҳ йўқолиб боради таңдан!
Бу тушим эмасдир, аниқ ўнгимдир,
Уни эслаб, яна кўзим юмгумдир.
Нимани ўйладим яна ютиниб,
Қучонимга олиб, ўпайми уни.
Йўқ-йўқ, йўлимдан қоч, шайтонни лойин,
Чўчитиб қўймайин уни илойим!
Ҳаёлга келиши ўзи бахтимдир,
Яна юз кўрсатса, ўца навдимдир.
(Узоқдан, парда орқасидан Робия кўрина бошлайди)
Ҳиссимга урилиб оромбахш елдай -
Хали келмасингдан нафасинг келди.
(Робия кўринмай қолади)

Аллаламанг мени, эй, ширин ҳислар,
Яна алдаялсиз муаттар ислар.
(Робия энди яқиндан кўринади)
Кел, эй, Робияжон, келдинг вақтида,
Турган эдим айни висол шахдида!
Сенинг бу ташрифинг, тенгсиз тортигинг,
Керак эмас бахтнинг бундан ортиги!

Робия:

О, Аҳмадим, ёрқин юлдузим,
Яна Сиздан олмасдан изм -
Сўрамасдан кириб келяпман,
Не ўйларни суриб келяпман.
Ўзинг эмас, дилинг зорланиб,
Юрагимни эзиб, хорланиб -
Бор овоз-ла мени чорлади,
Кўксингдаги кўзинг порлади.
О, Аҳмадим, жоним Аҳмадим,
Ақлингтами ёки ёқмади -
Чалғитдимми сени илмдан,
Ақлингданмас, сўра дилингдан!
...Бу ишқни ўғирлай олмади ҳеч ким.

Ал-Фарғоний:

Битта ишоранга дунёдан кечгим!

Робия:

Асло кеча кўрманг дунёдан сира,
Сизсиз онг иурлари топади хира!
Ойга чиқиб тинглаб мен сўзингизни,
Ерга тушиб кўрдим, о, ўзингизни!

Ал-Фарғоний:

Жон кўшилди жоним, жонимга,
Яна ўзинг келдинг ёнимга!
Хуш келибсан, хуш кел, Робия,
(Кўксини кўрсатади)

Фақат сен экансан бундаги зиё!
Оймўмадек юзинг ўйчану маъсум,
Чехранга ёйилмиш гулун табассум.
Қанчалар хушқачқак эдинг Кубада,
Жимирлаб кетарди севинчдан бадан!

Робия:

Ҳаммаси-ҳаммаси ёдимда бордир,
Энди бир онига руҳим ҳам зордир.
О, Куба, Кубажон, жону ҳаҳоним.

Ал-Фарғоний:

Ўзимникимасдай гупирган қоним!
...Ўзинг нозик, ҳисинг нозик жуда ҳам.

Робия:

Ҳамиша оларман шу сўздан малҳам!

Ал-Фарғоний:

Биринчи муҳаббат, олис муҳаббат,
Сени эслаганда тиклар ўзин қад!
Офтобга йўғрилиб, офтобни сочиб,
Тунд кўнглимни яна қайтадан очиб -
Чўғланиб, нурланиб, яқинлашяпти.
Хира торган кўзим ёрқинлашяпти.
Кел эй, муҳаббатим, кел, эй, муҳаббат,
Фарғонани эслаб, кел, тиклайлик қад!

Робия:

Чопкилардик, ҳа-ҳа, ўша адирларда!
Бизни олқишларди кушлар навоси!

Ал-Фарғоний:

Қўй уларни, жоним, эслама энди,

Соғинчларим менинг руҳимни енгди.

Робия:

Севги кўнглимизга ўт ёққан дамлар,
Кубада шаркираб сув оққан дамлар -
Кўзимизда эса, йўқ эди ғамлар,
Гоҳо кечалари кўтариб шамлар -
Адир тепасига чиқиб борардик,
На бор эди шубҳа ва на бор ҳадик!

Ал-Фарғоний:

Кубани эсласам ёнар юрагим,
Олисларда қолган ўша тиргагим.
(Аста кириб келган Абу Машар Марғилоний
тўхтаб қолади)

Хувиллашдан яна ингради кўнгиб,
Оппок тонг нуридан очилгандай гул -
Сенинг ташрифингдан ёришди ёдим,
Тикланди эгилган, букилган қаддим!
Кўнглимга, хонамга сочилган зиё,
Кетма, тириклитим, кетма, Робия!

Абу Машар Марғилоний: (Оҳиста сўзлайди)

Келмай кўйган эди, келибди руҳи,
Бошқалар кўрмайди, кўриб турар у.
Устоз топишади дилдори билан,
Ҳа, кутиб олгандир жон-жони билан!
Тинглайсизми мени Робия момо,
Устоз осмон бағрин очдилар, аммо -
Юраклари эса, ич-ичдан кемтик,
Таскин бўлолмаймиз, қаролмаймиз тик!
Тез-тез ҳолларидан хабар олинг Сиз,
Тез-тез ёнлариди, момо, қолинг, Сиз!
(Ал-Фарғоний яна устурабнинг у ёқ-бу ёғини
кузатади. Абу Машар Марғилоний қўлидаги
китобга қараб-қараб қўяди)

Абу Машар Марғилоний:

“Китоби комил лил Фарғоний фи -
Устураб”нинг фанга тегар кўп нафи!
Юрагингда ишқинг тўлик бўлса гар,
Изчил меҳнат қилсанг тўсиқни енгар!
Меҳнат етигирар улуг кишини,
Келажак ёзозлар унинг ишини.
Фидойилар зарур худди куёшдай,
Устоз кўзимизни очяпти мошдай.
Бизга ҳаёжону идрок улашар,
Шундай одамларсиз яшолмас башар.
...Умидсиз дил вайрона бир уй,
Эшитилар йиғлаётган куй!

Ал-Фарғоний:

Олимпик, бу - дикқинафаслик,
Ёлгонларни билмаган ростлик.
Маишатдан бенасиб ўтиш,
Дўзах ичра кўрадиган туш!
(У сахнанинг чап тарафига қараб юради)
Машаққатсиз ўзи яшаб бўлмайди,
Жоним койимаса кўнглим тўлмайди.
Ўтганлар меҳнати вужудимизда,
Келажак авлодга не қолар биздан?!
Энг оғир йўқотиш - вақтни йўқотиш,
Орзу йўлидаги нақдни йўқотиш!
(Саҳнанинг ўнг тарафиди устоз сўзини вужудини
қулоқ қилиб тинглаётган Абу Машар Марғилоний
тамошабинга қарайди)

Абу Машар Марғилоний:

Олдинда кутмаса, сени бирор қувонч,
 Яшашнинг қизиги қолмагани шу.
 Умидсизлик эзган ҳар бир одамнинг -
 Ҳаётдан насиба олмагани шу.
 Ҳаётга талаблар қўйиш учун ҳам,
 Ошиқлик бағрида қуйиш учун ҳам -
 Сиздан билдим, устоз, ҳақдорлик керак,
 Бу ҳисни кўтара оларми юрак?!
 Етармикан бунга менинг бардошим,
 Баъзан шу хаёлда қотади бошим!

Ал-Фарғоний:

Ирода йўқ жойда орзу мажолсиз,
 Бундай одам ўлар охир ажалсиз!
 Одам ҳаётига раҳнамо виждон,
 Ҳаққ ўйлар дилига Ер-Само виждон!
 (Уосмонга қарайди)

Юракда турибди ҳали кўп дардлар,
 Осмонга ҳам қулмас, керакдир мардлар.

(Ал-Фарғоний ўнг ёнига қараб, қўлидаги китобни
 кўксига босиб, мўлтираб қараб турган Абу Машар
 Марғилонийга кўзи тушиб, суйиқиб кетди)

О, Абу Машар, о, сен Марғилон ўғли,
 Юрагининг мусаффо, кўзларинг чўгли.
 Келдингми, жигарим, кел, эй, яқинроқ!
 Сени кўрсам дилда ёнади чирок!

Абу Машар Марғилоний: (китобни узатади)

Китобдор китобни муқавалабди,
 Бирин олиб, устоз бу ёққа чопдим!
 "... Устурлаб"нинг донғи кетар дунёга,
 Номингизни кўз-кўз этар дунёга!

Ал-Фарғоний:

Дастёрликдир илму билимнинг иши,
 Енгилатмоқ керак инсон ташвишин.
 Инсонни алдаган ҳамиша пуч гап,
 Ўқилган китоблар киради кучга!
 Одамларга бўлган меҳру мухаббат,
 Ватан меҳри бўлиб кўтарайди қад!

Абу Машар Марғилоний:

Устоз, Сиз, эй, шундай ишладингиз-ки -
 Бирор он беҳуда оқмади сувга!

Ал-Фарғоний:

Ҳали ҳеч нимага эришганим йўқ,
 Етганим йўқ ҳали, ўғлим, орзуга!
 Қачон етаркинман ўша аҳдimgа,
 Илм истаб Бағдодга келган вақтимга -
 Йигирма беш йилдан ошиб кетибди,
 Қара шунча умрим шошиб кетибди.

Абу Машар Марғилоний:

Йиллар шошиб кетди дейсиз-а, ажаб,
 Дунёни шунчалар библиб қўйиб ҳам.
 Вақтни қизганасиз ўйламай ўзни,
 Қанча-қанча ишни қилиб қўйиб ҳам!
 Ёзгансиз "Самовий ҳаракатлари
 Ва умумий илми нуҷум" китобин.
 "Астрология ҳақида мукамал -
 Асар"ингиз, бари фаннинг офтоби!
 Ой Ер устида ё остида қандай?
 Ҳаракатда ўзи қайси юлдузлар,
 Қандайин ҳолатда турар кундузлар?
 Куёшнинг ва Ойнинг чиқиш ҳолати,

Тиккага келиши, яна оғиши -
 Бурчакларини ҳам аниқлаган ким?
 Ҳаммаси-ҳаммаси Фарғоний иши!
 Ҳисоблаш, ер ўлчаш, йилнинг ҳисоби,
 Дунё бўйлаб қарвон йўллари солиш,
 Араб тилидаги илмий луғатлар,
 Жисму Жуғрофия, олишу қолиш,
 Яна усқуналар яратганингиз,
 Ҳе-хе, айта берсам жуда кўп устоз!
 Наҳот Сизга бари туйилади оз?!

Ал-Фарғоний:

Яхшиликни истаб йўл юрган одам
 Зиёда куч билан ташлайди қадам.
 Бошин майда-чўйда ўйлар банд этмас,
 Дунёдан кетмоқни ҳеч писанд этмас.

Абу Машар Марғилоний:

Ўзимга аёндир ўзимнинг сирим,
 Тақдиримни енгди янги тақдирим.
 Сизга тенг келолмас ҳеч ким пирликда,
 Қўрқардим ўлмай деб мусофирликда!
 Барига сабабчи ўзингиз устоз,
 Кўзларим очилиб боряпти оз-оз!

Ал-Фарғоний:

Ўлимни хоҳлама ва қўрқма ундан,
 Шунда қутиласан дилдаги тундан!
 Ўлимдан қўрқанлар яшолмас узок,
 Ўлимнинг даҳшати умрига тузок!
 Қўрқоклар ўлимнинг қаршисида қул,
 Ўлимга ҳам эҳсон деб қараган маъқул!

Абу Машар Марғилоний:

Феълу атворингиз бутунлай ўзга,
 Наҳотки, ўлмоқлик ҳеч нима Сизга?!

Ал-Фарғоний:

Ўлим муқаррар-ку, ахир у тайин,
 Нега ўзни қийнаб, ундан қўрқайин?!
 Жасорат қўлимни ушлаб турибди,
 Орзу-ўйларимни хушлаб турибди.
 Қариллик ишени бошлагани йўқ,
 Ҳали менга назар ташлагани йўқ!

Абу Машар Марғилоний:

Эллик ёшдан ўтиш қариллик боши,
 Шунга яқинлашди менинг ҳам ёшим.

Ал-Фарғоний:

Сезиб қолган бўлсанг кексалигингни,
 Хотирадан бошқа ўйинг йўқ энди.
 Ёшим сендан анча катта бўлса-да,
 Ширин хаёл, ширин орзу бор менда.
 Қариллик шунчалар кўнгилсиз нараса,
 Уни ким ўйласа, қариб боради!
 Орзу хаёллари ариб боради.
 Ҳаёт гоҳо қисқа, гоҳо узокдир,
 Ҳаммада ҳамиша ҳар хилдир тақдир.
 Бир лаҳза ичидир ўлимнинг вақти,
 Мени ўлим эмас, кутяпти аҳдим!

Абу Машар Марғилоний:

Изингиздан юриб, изимни топдим,
 Сиздан миннатдорман, ўзимни топдим.

Ал-Фарғоний:

Кўп китоб ўқисанг, нурланар зикринг,
 Янгидан туғилар шахсингу фикринг.
 Шунчаки ўқишдан йўқдир сира наф,

Худди овқат ҳазм қилолмасдай гап.
Китоби бор одам ёлғиз қолмайди,
Хаёлин беҳуда ўйлар олмайди.
Қариликнинг дўсти, ёшликка эса -
Адашмайман, асло, раҳнамо десам!

Абу Машар Марғилоний:

Ўйу орзунгизнинг ҳали чеки йўқ,
Тоза қалбингизнинг ҳеч ҳам кеки йўқ.
Аммо Сизни устоз, кўролмаслар бор,
Ёмонлик қилмасдан туролмаслар бор.

Ал-Фарғоний:

Қара, қариликни ёмонлаб туриб,
Сўзимни насиҳат томонга буриб -
Қариликни ошқор этяпман чоғи!

Абу Машар Марғилоний:

Илму маърифатнинг энг баланд тоғи,
Энди сўзни бошқа томонга бурманг,
Гапнинг индоллоси Бағдодда турманг!
Иложин топсангиз Тўронга кетинг,
Ўзни олиб қочинг, энди тарк этинг!
Сабабини фақат сўрамай туринг,
Қаёққа боришни тез ўйлаб кўринг!

Ал-Фарғоний:

Тўрондан сўз очдинг, уни жуда соғиндим,
Ичимни куйдирди мухаббати ёнғиндай.
Лек ҳозир боролмайман, боролмайман бағринга.
Абу Машар тушунгин кўп ишларим чаладир,
“Байтул ҳикма” бўлмаса, ўлда-жўлда қолади!
Душманнинг кўпчилиги ўзимга ҳам аёндыр!

Абу Машар Марғилоний:

Дўст деб кучоқ очдингиз у ҳам пишган чаёндыр!

Ал-Фарғоний:

Яна кимда шубҳанг бор, исбот-далилинг борми?
Душманлиги очикми ё ўлғудай айёрма?

Абу Машар Марғилоний:

Яна сўзим Яхё ибн Мансурдир.

Ал-Фарғоний:

Ундай дема, унда дилу тил бирдир,
Айтганман-ку бўлган бизга тарафдор.
Уни хуш кўрмасди кўрбоши гадиор!
Робияни бехос йўқотганимда,
У дўстдай ачиниб турган ёнимда!
Қилликни қилиб қўйган кўрбоши,
Қўрққанидан менга тухмат қилган-да,
Ўртамазга тушган ана шу банда!
Моварауннаҳрдан келган Басрага,
Тўронга ҳурматин дилда асраган.
Бағдодга келибоқ мени йўқлади,
Ишларимни кўриб барин ёқлади.
Ҳақгўйлиги учун топди у кадр,
Энди у ҳалифа ҳузурдадир.
У бош маслаҳатчи Тўрон бўйича!

Абу Машар Марғилоний:

Ҳа-ҳа, айёрликда ҳаммадан учар!
Бугун қақиртирди мени ёнига,
Аста қулоқ тугинг сўз баёнига:
(Абу Машар Марғилоний ўзининг қиёфасини
жиддийлаштиради)

Жуда ҳам кўп ўзи Сизнинг хатонгиз,
Барига сабабчи ўшал отангиз.
Зардушт бўлган ул зот исломга қарши,

Муслимликка оид ҳар номга қарши -
Исён кўтарганлар бошида бўлган,
Зардушт деб курашиб, зардушт деб ўлган!
Сизни улғайтирган ана шу гўбор,
Қалбингизда эса, қасос ўти бор.

Бу касаллик Сизга йўрғада теккан,
Ич-ичдан душмансиз ҳалифаликка!

Яширин куч тўплаш ниятингиз бор,
На орингиз ва на уятингиз бор!

Сиздан йўлу йўриқ олганлар изғиб -

Юрибди ҳар ерда ёмонлик кўзгаб!

Сизнингча, ҳалифа ниқобли одам,

Фикру хаёлида маишат ҳар дам.

Сизнинг динингиз йўқ, диндан қайтгансиз,

Буларнинг барини менга айтгансиз!

(Абу Машар ўзининг бу сўзларини ўзи кўтара
олмай деворга суянади)

Ал-Фарғоний:

Нима бўлди сенга, Марғилон ўғли,

Лабингдан учяпти гўёки ўқлар!

Менга шундай тухмат қилмоқчими у,

Юрагу бағримни тилмоқчими у?!

Унинг бу гапига ишонади ким?

Бундай ёлғонларнинг сўкилар чоки!

Абу Машар Марғилоний:

Сиз билмайсиз унинг режа тузганин,

Кўрасиз сўзлатар ҳали ўзгани!

Пулга сайрайдиган кўлиаб топилар!

Ал-Фарғоний:

Ҳар қандай тухматнинг оғзи ёпилар!

Абу Машар Марғилоний:

Ҳақиқатгўй кўп деб ўйламанг, устоз!

Ал-Фарғоний:

Олтингина эмас, майда кумушлар,

Майда ҳис-туйғулар, майда юмушлар -

Ўйлашга вақт бермай доим шоштириб,

Худди чумолидай майдалаштириб -

Устингдан хоҳолаб қулиб тургандай,

Шу ўй ўтди ҳозир сени кўрганда!

Абу Машар Марғилоний:

Ё устоз сўзимга тушунмадингиз,

Илмдадир Сизнинг фикру ёдингиз!

Таъсир этмадим ҳалиги сўзим,

Уни ҳалифага айтувчи ўзим!

Уни Яхё Мансур такрорлаб турди

Сўнгра мени қайта эшитиб кўрди.

Ўзини жуда ҳам яқин тутяпти,

Мени жуда қатта инъом кутяпти.

Йўқ десам иш чаппа кетиши аниқ,

Бошимга албатта етиши аниқ.

Ҳалифа чорлашин кутиб турибман,

Ўзимни зўрма-зўр кутиб турибман!

Ал-Фарғоний:

Ножўя қарашин билганим йўқ-ку,

Мен ҳам унга ёвлик қилганим йўқ-ку?!

Айри сўз ўтмаган бўлса орадан,

Ўз-ўзидан нега айнийди одам?!

Сабаб недир менга душманлигига,

Етмадимми бўтам бунинг тагига?

Абу Машар Марғилоний:

Сиз билан ўту сув, билганларим шу,

Сизни йўқотишди унинг эс-хуши!

Ал-Фарғоний:

Қандай тушди экан юрагига доғ?

Абу Машар Марғилоний:

Ҳатто сўзларини эшитмасданоқ -

Сезилиб туради қора нияти,

Ялтираган кўзнинг йўқдир уяти!

Ал-Фарғоний:

Қутқара оламан ундан ўзимни,

Ҳаёт очиб қўйган менинг кўзимни.

Мени деб жондан ҳеч кечма аввало,

Не дейиш ўзингга бўлсин ҳавола!

Абу Машар Марғилоний:

Аммо бу ҳолатни сездирманг унга!

(Эшикнинг бесарамжон тақиллаши эшитилади)

Ал-Фарғоний:

Келди нохуш одам ё нохуш хабар!

Абу Машар Марғилоний:

Ёки ҳалофатдан келгандир чопар!

Ал-Фарғоний:

Ким бўлса ҳам келган бизни одам деб,

Шубҳала қарама атрофга ҳадеб!

(Абу Машар Марғилоний ташқарига чиқиши

билан овоз эшитилади)

Фрад Ороба:

Ҳазрат ал-Фарғоний менга кераклар,

Ул зотга интилар тоза юраклар!

Абу Машар Марғилоний:

Майли, бобо, аввал, сўрайлик изм.

(Ал-Фарғоний эшикка яқин боради)

Фрад Ороба:

Фрад Оробаман, юнонлик ўзим!

Шундай деб айтсангиз мени танирлар.

Ал-Фарғоний:

Нур юради Фрад Ороба бир-ла!

Фрад Ороба:

Нур ўрнига энди ёғиялпти муз,

Ҳалоллик олдида, аммо ёруғ юз!

Ал-Фарғоний:

Сизни кўп ўйлардим Фрад Ороба!

Фрад Ороба:

Ётару турарим бўлди хароба!

Шуни ҳам кўп кўрди менга ҳасислар,

Ўлди туйғуларим, энг эзгу ҳислар!

Ал-Фарғоний:

Одам икки марта келмас оламга,

Шу битта яшашни ботирманг ғамга!

Фрад Ороба:

Ҳазратлар ҳазрати ширин ўй суриб,

Ўлдирувчи яхши одам қидириб -

Келдим Сизнинг қутлуг даргоҳингизга!

Қарорим қатъийдир йўл йўқдир ўзга,

Жондан минг бор кечдим йўқ бунинг сири!

Ал-Фарғоний:

Марҳум ал Маъмуннинг марҳум вазири -

Ҳам дину миллатинг бошқа деганда,

Олов ёнди шунда Сиздаги танда!

Фрад Ороба:

Нафас олишим ҳам унга боғлиқдай,

Ўз йўлимни топай дедим соғлиқдай!

Ҳасад қалбни ичдан емирувчидир,

Эзгуликни эса кемирувчидир,

Ҳасаднинг, албатта, қорадир юзи,

Улар билан қандай яшадингиз ўзи?!

Ал-Фарғоний:

Доноларнинг асли доноси меҳнат,

Роҳатнинг отаси, онаси меҳнат!

Ҳузур-ҳаловатни меҳнатдан топдим,

Не-не ҳасадчининг оғзини ёлдим.

Сиз эса, Сиз эса, тамоm кетдингиз,

Ҳасадчи истагин бажо этдингиз!

Фрад Ороба:

Ўзи озга яқин, кўпдан узоқман,

Ахир олислардан келган бир зоғман!

Ўз дилимни ҳатто ўзим билмайман,

Ўйлаб ҳам кўрмайман, кўзга илмайман!

Ал-Фарғоний:

Ҳамма кўриб турар босган изингни,

Таниб олмоқ зарур аввал ўзингни!

Фрад Ороба:

Энди бутунлай сўлмоқ истаيمان,

Яхшилар қўлида ўлмоқ истаيمان!

Ал-Фарғоний:

Не тақдир хаёлни шунчалар бузган,

Наҳот истак йўқдир шу сўздан ўзга?!

Фрад Ороба:

Йўл юриб-мўл юриб, роса хоридим,

Миллату диним деб, Юнонга бордим.

Сен Фрад Ороба эс-хушингни еб,

Боскинчи арабга сотилгансан деб -

Қувиб юбордилар мени шаҳримдан,

Миллатдошим қувди ўша фаҳримдан.

Мен бормаган шаҳар, қишлоқ қолмади,

Ҳеч бири бағрига, билинг, олмади!

Йўлга тушиб қолган тошга ўхшайман,

Ўлимдан кўркмайман, ўлимга шайман!

Ал-Фарғоний:

Ёнимга келибсиз кўнгил бўлсин тўк,

Сизни қувган ўша вазир энди йўқ.

Яна иш бошлайсиз “Байтул ҳикма”да,

Қаторда қайтадан ташлаймиз қадам.

Биламан кимлардан роса тўйгансиз,

Аммо кўп китоблар ёзиб қўйгансиз -

Уларни ҳеч кимса тортиб ололмас,

Сиз оддий тош эмас, синалган олма!

Фрад Ороба:

Ёмон одамлардан қочиб юрибман,

Тоза одамларга келмаяпман дуч,

Ал-Фарғоний:

Қон тўкмас яхшилар бекордан-бекор,

Ҳали топилади Сизга лойиқ кор.

Фрад Ороба:

Ўлим зарур менга, кечдим баридан,

Тўйиб кетдим дунё ситамларидан.

Ал-Фарғоний:

Сиз ғарбдан экансиз, мен эса, шарқдан,

Битта орзу билан юрибмиз шаҳдам!

Қариндошмиз, буни унутиб бўлмас,

Шуни ҳис этган руҳ ҳеч қачон сўлмас!

Фрад Ороба:

Иккимиз ҳам асли юртдан жудомиз,

Шуни Сиз йўйяпсиз қариндошликка!

Ал-Фарғоний:

Узоқмиз-яқинмиз, нари-беримиз,
Аммо, охир битта Она-Еримиз!

Фрад Ороба:

Чиндан Ер, Куёшу Ойимиз битта.

Ал-Фарғоний:

Тарқалганмиз ўша Одам Атодан,
Ҳеч биримиз айро эмас ҳатодан.
Аммо бизни яқин этиши мумкин,
Низолар ўртадан кетиши мумкин -
Топсак қариндошлик йўлу йўригин,
Қайта кўқартирсак унинг уригин -
Ўшанда ҳамма халқ яшар тенг, хурли,
Бусиз Она-Ер ҳеч бўлолмас нурли!

Ал-Фарғоний:

Дунё гўзал яшаш азоб бўлса ҳам,
Вужудинг аламга лим-лим тўлса ҳам -
Дунё жуда гўзал, дунё шириндир,
Ўлмаслик хаёли менинг сиримдир.

Фрад Ороба:

Илмий орзуларим чала қолиб кетди,
Ноҳақликлар зуғми барин олиб кетди.
Йўлимдан чиқмади бирорта аёл,
Ҳатто хаёл бўлиб қолмади хаёл.
Нега тугилганман, яшадим нега,
Ҳеч нимани раво кўрмади эгам!
Кимларда хотину яна қул қизлар,
Ёстик кучоклаган неча гул қизлар -
Йигиси урилар ҳар он кўксимга,
Тегар айқаш-уйқаш бўлган ҳисимга.

Ал-Фарғоний:

Умри қийноқларда ўтган марҳумни,
Тирилтириб сўранг такрор яшашга,
Жон деб рози бўлар ўй келмас бошқа!
Усти бошларингиз, ҳа, серямоқдир,
Қўлни юпқа қилиб қўйгандир тақдир.
Кўнглингизни ҳеч ким этмаганми банд?

Фрад Ороба:

Этган эди, бироқ, бериб кетган панд!

Ал-Фарғоний:

Лек нигоҳингизда муҳаббат тўла,
Назари очларнинг устидан кулар.
Гапга солиб кўрган юрак нурланар,
Кўзингизда ишқий ташналик ёнар!

Фрад Ороба:

Ўлим роҳатидан мени чалғитманг,
Менинг кўнглим учун ёлғонга ўтманг.
Сизни ҳар дақиқа чалмоқчи бўлган,
Тирикчилигингиздан ғазабга тўлган
Суфеи бин Юсуф айёрлигини,
Ҳар қандай пастликка тайёрлигини -
Пинҳон бажаришни қўймаганидай,
Арабдан ўзгани суймаганидай -
Мен ҳам ўшларни энди суймайман,
Ўзимни уларга бериб қўймайман!
Кўнгли кенг инсонсиз, кечиринг, ҳазрат,
Яшашдан топмадим асло фазилат.
Аҳдим ёнингизда бир оз бўлиш эди.
Ҳақ Сизни асрагай исматида!

Ал-Фарғоний:

Инсон кўрар не бўлса қисматида!

Фрад Ороба:

Мени фақат, устоз, тушунасиз Сиз,
Аммо вақтимиз ҳам тугади эссиз!
Сизни кўрдим, устоз муродга етдим,
Мени ўлим кутар, хайр, энди кетдим!
(Фрад Ороба шошилиб чиқиб кетади)

Ал-Фарғоний:

Абу Машар чоп-чоп, тўсгин йўлини,
Бу ёққа судраб кел, ушлаб қўлини!
(Абу Машар Марғилоний Фрад Ороба изидан
югуради. Ал-Фарғоний асабийлашиб,
қўлларини бир-бирига уради)

Ал-Фарғоний:

Ноёб истеъдоднинг эгаси эдинг,
Қитмирлар қилмиши бошингни еди.
Яшаш нелигини торроқ синабсан.
Вақтни бой бергансан, энди хунобсан!
Ғамнимас, қувончни ўйла, баҳам кўр,
Қуёш ҳам оламга фақат нур тўқар.
Умрнинг жиловин қўлда тугмабсан,
Ниманидир севиб, ёниб кутмабсан,
Дунёга қарашинг шунчалар торми,
Бундай яшамоқнинг кераги борми?!
Хулқни ўз холига қўйиб бўлмайдди,
Чунки, бузилишга ҳамиша мойил.
(Абу Машар Марғилоний бўшашиб қайтиб келади)
Инсон ўз-ўзини тутмоғи керак!

Абу Машар Марғилоний:

Яналутф қилдингиз, ҳазратим, қойил!

Ал-Фарғоний:

Қани, Фрад, қуриқ қайтдинг не учун?

Абу Машар Марғилоний:

Уни судрамоққа етмади кучим!
(Уқўлидаги қогозни ал-Фарғонийга узатади)
Сарой хабарчиси ҳозир бериб кетди.

Ал-Фарғоний: (хатни олади)

Ул Фрад Ороба мени ҳароб этди.
Сездингми ҳуши ҳам йўқдир ўзида,
Қаерга борса ҳам қолма изидан!
Югур-югур, қани, югуриб боргин,
Бирор кор-хол бўлмай улгириб боргин!

(Абу Машар Марғилоний ташқарига чиқиб кетади. Ал-Фарғоний қўлидаги қогозини ўқиб, ҳушёр тортади)

Ал-Фарғоний:

Муборак Фармони олий экан бу,
Меҳнатга чорлайди мактубнинг туби.
Аррам ибн ас-Асбаъ, Ҳиссом ал-Қалбий,
Қуба чашмасидай тозадир қалби.
Басрадан ёнимга келиб турувчи
Ал-Жихоз илмлар руҳига сувчи.
Улар кўмагидан фойдаланамиз,
Ҳалифа ёқлови яхшилиқка рамз!
(Ал-Фарғоний қўшни дарбоза олдида бориб, кўнги-
роқ чалади. "Байтул ҳикма" биносидан бу томонга чиқиб
келган олимлар ал-Фарғоний атрофида тўпланадилар)

Ал-Фарғоний:

Ўзимизнинг истак-хоҳиш бўйича,
"Байтул ҳикма" мизнинг тузган ўйича -
Муборак Фармони Олийни олдик!

Йаъқуб ал-Киндий:

Яна янги заҳмат тагида қолдик.

Батлимуснинг ноёб “Алмажистий” син -
 Англашга етмайди кучиму эсим!
 Тагин “Жуғрофия” китоби ҳам бор,
 Кўрамиз белимиз синмасин бекор.

Ал-Фарғоний:

Кўнглини койитиб кўйяпсиз анча,
 Сиз учун осон-ку ахир юнонча!
 Билмайсизми уни ё арабчадай?!
 Бу ўзимиз учун зарур-ку жуда.
 Қўрқоқлик Сиз-биздан ахир наридир!
 Бу Фармони олий бизга эътибор,
 “Байтул ҳикма” тақдим этган режа бор.
 Ал-Ҳажжогги ибн Юсуф, Хусайн ибн Исҳоқ -
 Бошлар “Алмажистий” ишин бутуноқ,
 “Жуғрофия” Сизга Йаъқуб ал-Киндий,
 “Байтул ҳикма” мизнинг қарори шундай.
 Мен “Алмажистий” нинг шархин ёзарман,
 Ушалапти дилда яна битга армон!

Йаъқуб ал-Киндий:

Озайиб кетяпти меҳнат рағбати,
 Яшаяпмиз ахир қарзга ботиб!
*(Тақ-туқ овози эшитилиб, сўзламоқчи бўлиб
 турган ал-Фарғоний эшикка қарайди. Кимдир
 эшикдан бош суқиб, у ёқ-бу ёққа мўралайди)*

Ал-Фазор:

Аҳмад ал-Фарғоний шу ердадилар,
 Кечирарми кирса биздай омилар?!

Ал-Фарғоний:

Хуш келибсиз меҳмон хузуримизга!
 Мутлоқ ҳожат йўқдир узурингизга!

Ал-Фазор:

Мен Сизни танидим Аҳмад Фарғоний,
 Сиз-ла бирга ўтган энг бахтли оним!
(Ал-Фарғоний унга синчиклаб тикилади)

Ал-Фарғоний:

Қандайдир танишга ўхшайсиз чиндан,
 Бир гашлик кўзғалди аммо ичимда.

Ал-Фазор:

Шоп-шоп демай дарров шафтоли дейин,
 Юзингизни бурманг, танигандан кейин.
 Сизни кўриб билдим қариганимни,
 Танимадингиз-а, мендай ғанимни!

(Ал-Фарғоний атрофидагиларга илтижоли қарайди)

Ал-Фарғоний:

Мени манзур тутинг, биродарларим,
 Жунбушга келяпти бутун дардларим.
 Ҳоли кўйинг бизни...
(Ҳамма ўз жойига шошилади)

Ал-Фазор:

Кўрдим-а Сизни!

Ал-Фарғоний:

Осмондан тушдингми, чикдинг қаердан?

Ал-Фазор:

Сўраб келдим Сиздан Фарғоний ёрдам!

Ал-Фарғоний:

Масхара қилипсан яна мени сен!

Ал-Фазор:

Ундай деманг Аҳмад, жойида эсим.

Ал-Фарғоний:

Кўрбошини нима қиламан койиб,
 Ҳатто лаънат тошин отиш ҳам ҳайф.

Сендан ҳазар қилар энг хунук сўз ҳам,
 Сендан ҳазар қилар муз мисол кўз ҳам!

Ал-Фазор:

Сизга дилимда йўқ асло бирор гард,
 Менга ишонасиз бўлсангиз гар мард.

Ал-Фарғоний:

Ёлғонларни тўқиш сен учун осон,
 Наҳот фаришталик даввосидасан?!
 Тинглаб ёлғонларнинг голиб сасини,
 Билмайсан покликнинг пок баҳосини!

Ал-Фазор:

Хаёлингиз бошқа, сўзингиз бошқа,
 Наздимда айланиб қолибсиз тошга.
 Нега очмаяпсиз юрагингизни.
 Гўзал Робиянинг тақдири Сизни -
 Наҳотки, наҳотки, кизиктирмаса.

Ал-Фарғоний:

Юрагим ичига қўл урдинг роса!
 Одам бўлсанг агар, сен, эй, кўрбоши
 Керак бўлса сенга мана, кўз ёшим:
 Бир дақиқа одам сиёғига қайт,
 Робияжон қайда, фақат ростин айт!
 Бошим айланяпти юрагим тўлиб,
 Кулинг бўлай, сўзла, бир одам бўлиб!

Ал-Фазор:

Бутун вужудимни титроғ чўлғаган!

Ал-Фарғоний:

Сен-ку покиза ҳисни булғаган.

Ал-Фазор:

Шошилмасдан менга бир ташланг назар.

Ал-Фарғоний:

Қаролмасман! Сендан қиламан ҳазар,
 Кўзларингдан дилга муз тўкилади.

Ал-Фазор:

Ростга ишонмаган дил букилади.

Ал-Фарғоний:

Саволимга қачон берасан жавоб.

Ал-Фазор:

Сизгадир узриму Сизгадир тавоб.

Ал-Фарғоний:

Гапни бунча чўздинг, эй, бандаи сур.

Ал-Фазор:

Ул ўғри мен эмас, Яхё ибн Мансур!

Ал-Фарғоний:

Ул ўғри сен эмас, Яхё ибн Мансур?

Ал-Фазор:

Нега ишонмайсиз, кўпдир унда сир!

Ал-Фарғоний:

Нима учун энди мени изладинг,
 Айёрлар айёри, нени кўзладинг?!

Ал-Фазор:

Дунёдан яширган "оҳ-оҳ"ларим кўп,
 Сизнинг олдингизда гуноҳларим кўп!
 Тўронликни депсаб, юзим қорадир,
 Нималар ўтмади ахир орадан?!
 Ўшанда гўёки осмонда учиб,
 Тузликка тупирдим тузларин ичиб!
 Гўзал Робияни кўзлаганимда,
 Унинг изларини излаганимда -
 Ўғрига чиқарди мени ул ўғри,
 Олишиб ҳам кўрдим тўғрима-тўғри!

Мени бор-йўғимдан айирди Яхё,
Оёқ-кўлларимни қайирди Яхё!

Ал-Фарғоний:

Керак бўлиб қолдим менинг ёрдамим!

Ал-Фазор:

Сизга юк бўлмайди кулфату ғамим!

Ал-Фарғоний:

Ғапинг-ча, йўқ экан сенда ҳеч айб,
Қаршимда турибсан нега бўзрайиб?

Ал-Фазор:

Тўғри, Робияга берганман кўнги,
Ҳеч қаерда йўқдир бундай тоза гул!
Эзилдим айрилиқ ташлаган доғдан,
Вужудим хижрондан қийналган чоғда -
Мен Сизни эсладим!

Ал-Фарғоний:

Не учун, нега?

Ал-Фазор:

Буни Сиз билмайсиз, билади Эгам!
Беш кунлигим борми-йўқми билмайман,
Бу дунёни энди кўзга илмайман!
Хаёлимда фақат нариги дунё,
Кўзларимга қаранг, ёлгон борми ё?!
Сиз, ҳазрат, ҳаммадан кетдингиз ўзиб,
Бу ҳол шаксиз унинг тинчини бузиб -
Уйқусин қочирган бўлиши аниқ!

Ал-Фарғоний:

Вужудимда хижрон азоби ёниқ,
(Ал-Фарғоний ал-Фазорга газаб билан қарайди)
Энди шуни ўйлаб қолдим фаҳминг,
Эски ҳамкоринга келдим раҳминг.

Ал-Фазор:

Кўрқар менинг Сиз-ла учрашувимдан,
Ҳавотир олманг Сиз ошу сувимдан.
Мени йўқ этса ҳам розиман ҳозир!

Ал-Фарғоний:

Бир-бирингни, майли, йўқ қилсанг арзир.
Киприк қимирлатмай сўзлайсан ёлгон,
Томирингда урар ҳамон ҳаром қон.

Ал-Фазор:

Сўзим ёлгон бўлса, пес-мохов бўлай,
Сўзим ёлгон бўлса тил тортмай ўлай!
Билинг, Робияни яширган ўша,
Уни қўлдан қўлга оширган ўша.
Сўзларимни бир пас этмай туринг рад,
Ўзни эҳтиётланг, Яхёдан ҳазрат!

Ал-Фарғоний:

Ишки йўққа ахир гапириш осон,

Э, вох, Робияжон, қаерлардасан?!
Хижрон юки босар елкамдан зилдай.
Айта қол, Робия қайси манзилда?!
Кечир, мени, берган бўлсам гар озор,
Кулоқларим сенда, қара, ал-Фазор!

Ал-Фазор:

Мен ҳам севар эдим уни дилимдан,
Яхё ибн Мансур чикди йўлимдан.
Кўздан қочирмадим қора юзини,
Кўздан қочирмадим унинг изини.
Битта Робиямас, юзлаб қизларни,
Турон чечакларин, ул гул юзларни -
Пуллаган Дамашк, Ясриб, Басрада,
Аммо Робияни қайда асради -
Билолмадим шуни, уринсам-да кўп!

Ал-Фарғоний:

Гўё олмас эди қўй оғзидан чўп.
Аммо сен ал-Фазор “оппоқман” дема,
Бирдир ўша билан сен тушган кема.
Тортинмайсан ўзга ҳақин ейишдан,
Хузур қидирасан ҳамон айишдан.
Бировлар хотинин зўрлаб қучоқлаш,
Кимнидир ўзига қул қилиб боғлаш -
Бордир қайси динда, қайси имонда.
Не ўй танингдаги безовта қонда?!

Ал-Фазор:

Яхшилиқни билмас экансиз.
Ё кин уруғини Сиз ҳам эккансиз.
Сизга юпанч фақат ёлгон-яшиқми,
Бунча лоф урасиз Сиз ҳам ошиқми?!
Айира олмайсиз ёлғону чинни,
Сизнинг ҳолингизга чиндан ачиндим.

Ал-Фарғоний:

Майли, айёрликка ўзингни ростла,
Душманга ачинмас душмани асло.
Қоп-қорасан, тунсан, тундир қиёфанг,
Ўзинга қайтади ўзинга жафонг!
Тулқи бўлиб чикди бўри деганим,
Шунчалар ниқобли бўларми ғаним.
Сен, эй, Яхё Мансур, сен бир шайтонсан.
Шайхулисломмассан, иблис рух жонсан.
Бошингни янчама, эй, зоти илон,
Ер-осмон курашар энди сен билан.

ПАРДА ЁПИЛАДИ

(Давоми келгуси сонда)

Педагогика билан бадиий адабиёт тарихан ва мантиқан бир-бири билан боғлиқдир. Ҳолбуки, Марказий Осиё халқлари (туркий, форсий тилларида адабиёт тушунчаси педагогикага мантиқан яқинлиги кўпчиликка маълум. (Адабиёт - «адаб» - одоб, ахлоқ, «ёт» - кўлам, илм, фан - яъни одоб ҳақидаги фан маъносини англатади.)

Лекин узоқ давр мустамлака асоратида бўлган Марказий Осиё халқлари педагогикаси тарихи ва унинг манбаълари бўлган мумтоз адабиёт етарли ўрганилмаган. Педагогика тарихи кўлланмалари, педагогик антологияларда халқимизнинг педагогик мероси жой олмаган эди.

Факатгина, мустақиллик шарофатидан

педагогика тарихини х а м ўрганишга кенг йўл очилди. Қ и с қ а вақтда чоп этилган « Ў з б е к педагогикаси антологияси, Педагогика

тарихидан хрестоматия», «Педагогика тарихи», Педагогика тарихидан лавҳалар» каби кўлланмалар фикримизнинг далилидир. Дастлабки тадқиқотларнинг ўзи Шарқда таълим-тарбия тизими, унинг назарий асоси педагогика ривожланганидан далолат берди. Буюк мутафаккирлар Муҳаммад ал Хоразмий, Абу Наср Форобий, Абу Райхон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Абдурахмон Жомийлар мадраса мударрислари бўлганлар, талабаларга сабоқ берганлар. Уларнинг асарларида ёритилган педагогик ғоялар тажрибалар асосида тавсия этилган.

Таълим-тарбия масалаларини бадиий ифодаланишида Марказий Осиё халқларида ўзига хос икки ҳолат ажралиб турди. Биринчидан, ўрта асрларда адабиёт ривожланган, фикрни ифода этишда ҳатто, бозордаги савдо-сотикда ҳам шеърий усулда мулоқатда бўлиш одат бўлган. Албатта, инсоний фазилатлар, таълим-тарбия масалаларини бадиий талқик этилиши, улуғланиши анъана тусига кирган.

Иккинчидан, бадиий дидактика билан педагогик дидактика уйғунлиги мавжуд. Марказий Осиё халқлари мумтоз адабиётида дидактик асарларнинг устиворлиги ажралиб турди. Агар бадиий адабиётдаги панд-насихат асарларга дидактик асарлар дейилса, педагогиканинг таълим назарияси бўлимига дидактика дейилади. Иккаласи юнонча «дидактикос» сабоқ берман маъносидан келиб чиққан. Масалан, фольклор асарларидан «Ҳотамнома», Кайқовуснинг «Қобуснома», Низомулмулкнинг «Сийёсатнома», Носир Хисравнинг «Саодатнома», Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг», Аҳмад Югнакийнинг «Ҳиббат-ул ҳақойиқ», Алишер Навоийнинг «Ҳайратул аброр», «Маҳбуб-ул кулуб», Абдурахмон Жомийнинг «Баҳористон»,

«Силсилатус зихаб», А х м а д Яссавийнинг «Девони ҳикмат», А з Эмашарийнинг «Муқалимат ул-адаб», Нажмиддин Кубронинг «Фил-ал-адаб»,

ЎЗ ПЕДАГОГИКАМИЗ БОР

Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матлаҳ саъдан» Абдулла Авлонийнинг «Туркий гулистон, ёхуд ахлоқ» кабилар. Шунга ўхшаш бадиий - педагогик асарлар кейинги йилларда «Ўқитувчи» нашриётида чоп этилган ўқув кўлланмалари, дарсликлари ва педагогика тарихига доир китобларда атрофлича таҳлил этилган. Педагогика билан бадиий адабиётнинг боғлиқлиги нуқтаи назаридан биз адабиётларни тўрт туркумга бўлиб ўргандик. Биринчи - бадиий педагогик асарлар бўлиб, унда педагогиканинг назарий тарихий масалалари ҳар бир даврнинг педагогик воқелиги, педагогик жараённинг ўзига хос хусусиятлари, қонуниятлари ўзининг бадиий аксини топган. Бу туркум мумтоз адабиётдаги юкорида қайт этган дидактик асарлар сингари Бурхониддин Зарнулжийнинг «Ўқувчига таълим йўлида кўлланма», Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матлаҳ Саъдон», Муниҳ Хоразмийнинг «Саводи таълим», Акбар Отиннинг «Маснавий», Бердакнинг таълим жараёни ҳақидаги асарлари муҳим аҳамиятга эга. Педагогика

тарихила бунлай асарларни бевосита тарихий манбаъ сифатида урганса бўлади.

Иккинчи туркум - педагогик муаммони акс эттирувчи болалар адабиётига доир асарлар. Булар аввало «Калила ва Димна» туркумидаги эртаклар, Алишер Навоийнинг «Лисон-ут-тайр», Гулханийнинг «Зарбулмасал», каби йирик асарларни ўз ичига олади. Шунингдек, Абдулла Авланий, Ҳамза Ҳакимзода, Мирзакалон Исмоилий, Ғ. Ғулум, З. Диёр, Қ. Мухаммалий, Султон Жўра, Ш. Саъдулло, Х. Назир, П. Мўмин, Қ. Ҳикмат каби ёзувчи, шоирларнинг катор асарлари ҳам фикримизни қувватлайди.

Болалар адабиётида педагогик жараён, ёшларнинг ички дунёси, шаклланиш қонуниятлари, таълим-тарбиянинг мазмуни ва методлари ўз аксини топади. Ҳар бир давр болалар адабиёти ҳам адабиёт тарихининг, ҳам педагогика тарихининг соломасилар.

Учунчи туркумга ижтимоий ҳаёт таркибида педагогика тарихи масалаларини ёритувчи бадиий асарларни мисол келтириш мумкин. Чунончи, Фирдавсийнинг «Шоҳнома», Алишер Навоийнинг «Ҳамса», Мухаммад Самарқандийнинг «Шайбонийнома» каби асарлари фикримизга ёрқин мисол бўлади. Бу туркум асарларда жамият тараққиётида тарбиянинг тутган ўрни, халқ педагогикаси, оила педагогикаси, ишлаб чиқариш педагогикаси муаммолари уларнинг тарихий тараққиёти акс эттирилди.

Тўртинчи туркум - буюк мутафаккирлар, алломалар ҳақидаги тарихий-бадиий асарлардир. Жумладан, Аз Замахшарийнинг «Зафарнома», Тошкендийнинг «Темурнома», П.

Қолировнинг «Юлдузли тунлар», «Хумоюн ва Акбар», Б. Аҳмедовнинг «Амир Темур», О. Ёқубовнинг «Улугбек хазинаси», Ойбекнинг «Навоий», О. Матжоннинг «Беруний» каби асарларнинг педагогик таҳлили ўзига хос хусусиятга эга. Аввало, бу каби асарларда буюк мутафаккирларнинг ҳаёти, шаклланишининг педагогик жараёни, тарихий сиймоларнинг тарбиявий омили, уларнинг иқтидори, ғояларининг манбаъси ўз аксини топади. Иккинчидан, алломаларнинг фан ва маданиятга доир ғоялари, педагогик қарашларининг бадиий услубда ёритилиши мутафаккирлар илмий меросини ёшлар томонидан ўзлаштиришини осонлаштиради, қизиқиб ўқилади.

Мумтоз адабиётни истиқлол мафқураси асосида ўрганиш методикаси ишлаб чиқиш педагогика фанининг долзарб вазифасидир. Бизнинг тажрибамизда педагогика билан бадиий адабиёт ўзаро боғлиқлиги қонуниятидан келиб чиқиб, тарихий-манткий таҳлил, муаммоли таҳлил; тарихий-бадиий асарларнинг таълим-тарбиявий аҳамиятини аниқлаш бўйича анъанавий педагогик тадқиқот методлари самарадорлиги аниқланди.

Хулоса қилиб айтганда, педагогика тарихи билан мумтоз адабиёт бевосита боғлиқдир. Мумтоз адабиёт объектида педагогик тадқиқотлар олиб бориш, янги манбаъларни ўрганиш, олдин тадқиқ этилган мутафаккирлар мероси ҳозирги давр методологияси асосида қайта таҳлил этиш зарур.

Абдишукур ЧОРИЕВ
Қарши давлат
университетининг доценти,
Педагогика фанлари номзоли

ҲАММА НАРСА ЁКИ ҲЕЧ НАРСА ҲАҚИДА

Иккинчи жаҳон урушидан сўнг ғарб шоирларининг аксарияти оҳанг-жамаликдан, анъанавий тасвир унсурларидан воз кечиб, бир ўқишда ўқувчининг ғашига тегадиган жўн ва мавҳум, аслини олганда инсон шахсиятининг энг чуқур қатламларигача етиб боришда восита бўла оладиган ўзига хос усулни танладиларки, бунини модернизм дейдилар. Қизиғи шундаки, бу усул шунчаки битта мамлакат доирасидаги «эксперимент» бўлиб қолгани йўқ, балки дунёнинг бошқа халқлари адабиётига-да ўзининг кучли таъсирини ўтказди. Аксарият модернчи шоирларга Нобель мукофотининг берилиши бизга «зар қадрини заргар билар» нақлини эслатади.

Тушунган учун ҳамма нарса ҳақидадир бу шеърлар, тушунмаган учун ҳеч нарса ҳақида. Изоҳга ҳожат йўқ. Худди шунга қиёсан модернчи шоирлар Сўзни ўйнашади, ибораларни телба-тескари ишлатиб ҳиссий таъсир ўтказишга интилишади. Бунда бошқача муайян маъно йўқдир.

Ҳар ҳолда фақат ўз адабиётимиз билангина чекланиб қолмасдан ҳорижий элар адабиётидаги янгиликлардан воқиф бўлсак бу фойдадан холи эмас. Шу туфайли замонавий олмон шоирлари ижодидан намуналар тайёрлашни лозим топдик. Ўша шоирлар ижодиёти жо бўлган баёзларни бизга жўнатгани, маслаҳатларини аямагани учун адабиётимизнинг ҳориждаги тарғиботчиси, германиялик туркийшунос олима, доктор Зигрид Клайнмихелга ўз миннатдорчилигимизни билдирамыз. Зигридоним ўзбекчани жуда яхши билади. Бу унинг хатларидан маълум. Сўзимизга исбот тариқасида бир мактубидан парча келтирмоқчимиз: «... Сизга уч кичик китоб юбораман. Булар - энг яхши китоб, энг қизиқ шоирлар, деб айтолмайман. Китобчаларда мен билмаган шоирлар ҳам бор. Немис шоирларидан бутун энг яхшиси ким бўлганлигини айтиш мумкин эмас. Балки бошқа киши айтар, мен айта олмайман. Наср ҳақида сўрасангиз осонроқ...» З. Клайнмихел А. Қодирий, А. Чўлпон ижодиётини немис китобхоналарига таништиришда фидойилик кўрсатган. Шунингдек, у бугунги ўзбек адабиёти хусусида ҳам маърузалар ўқийди, ўзбек шоирлари шеърларини ғарб мамлакатларида тарғиб қилишда унинг хизматлари ҳам бор.

Юрган дарё, ўтирган бўйра, деганлар. Шу адабий алоқалар боис зора табиатимиздаги маҳдудлик барҳам топса, биз ҳам қондош турк биродарларимизга ўхшаб бошқа халқлар адабиётида рўй берган адабий ҳодисаларни ҳеч кечиктирмасдан тилимизга ўтириб, истеъмолга киритишга одавлансак. Истиқлол худди шу нарсаларга имкон яратиб берди, эндиликда ўша имкониятлардан фойдаланиш ҳар кимнинг дунёқараш доирасига боғлиқ.

Таржимонлар

ОЛОВТА АЙЛАНТАН ВАҚТЧИДА

Петер ХЭРТИНИГ

МУРОЖААТ

Ҳа ҳаммаси ўтиб кетди
йўқ ҳаммаси ўтмабди ҳали
атиғи битта лаҳза мана
эслаш ва ҳамда алдамоқ учун
етадиган бир лаҳза холос
илгари қандай бўлсак шундаймыз

тафовути шуки сенинг севгинга
қараганда бир озгина қартайдим
эсда қолгани жон олгучи нигоҳинг
эсда қолгани икки уч лаҳза
бошқа ҳеч нарса содир
бўлмади чоғи
шундай қилиб бир биримиздан
юз ўтирдик бор гап шу

ЕЛКАНЛАРИНГ ОЛДИДА

Сенинг қайиғинг бўлсайдим қани
меники бўлардинг шаксиз шубҳасиз

биласанми мовий елканимни
сенинг қизил елканинг ўйлаб топибди

шундай экан Ойни қўндир денгизга
тушир уни пастга
йиғласам сен кул

йиғидан тиниб
шундоқ елканларинг олдида
қайиғим билан чўкабошласам
сен кўкка чиқиб ол
йўлчи юлдуз шаклига кириб

ЯҚИНЛИК

Бордию сендан олислашиб кетсам
кўзларимни юмиб
совунни ёки бошқа нарсанинг эмас
сочларинг исини ҳис қиламан мен
сен ҳақингда қанчалик узоқ ўйласам
сенга ва ўзимга ва сенга
яқинроқ бўлавераман тобора
ёнингга бўлсам
бўса олсам
ичсам
ўлсам қайтадан тирилсам
кўзларим очиқ турсаю
ҳеч нарсани кўрмасам бироқ
чойшабингга сочларинг исига
пардек вужудингга кўмилиб кетсам
ўшанда юқориларда юқориларда
порлаб ярқирайдиган юзингни ўйлайман
поезд деразаси олдида
қолган сўнгни йиғи товуши
дона дона айтилган сўзлар
шуларни ўйлайман ўйласам
ёнингга бўлсам лекин
сени тезроқ тарк эттим келаверади
сенсиз кечган лаҳзалар бари
яқинлик туйғусини уйғотар менда.

Улла ХААН

ТАШБЕҲЛАР

Бошқа жойга эмас кафтингга
томир ташлар эдим дарахт бўлсам

денгизга айлансанг борди-ю
сенга атаб оқ қаср ясардим

бир думалаб гулга дўнсанг сен
тупроқдан суғуриб олардим барибир

кулбангни кул устига ўрнатар эдим
оловга айланган вақтимда

аммо сув париси бўлсам
сув париси бўлсам сочи йилтироқ
кўм-кўк денгиз қўйнига тортардим сени

юлдуз бўлсанг ҳеч иккиланмай
кўқдан уриб туширардим сени мен.

Дитер ВЕЛЛЕРСХОФ

ЛАБЛАРИНГ

Намчил эди
қандайдир таъм бор эди
лабларингда сенинг бир нафис
фараҳли оқшом эса
оҳиста оҳиста
тушмоқда эди
ва ниҳоят тушди
бу ердасиз бошқа дала тузда
ёмғир сепалаётган эди чунки
эхтимол хаёлдадир ким билади
сен билан қўл ушлашиб кетаётгандик
ўтмишдан яна бошқа ўтмишга қараб
«салом» «хайрли тун» дер эдик тинмай
чехрангга шаклланишга улгурган
биз харж қилган лаҳзамиди билмадим
ёки ортимизда қолган барча нарсалар
кўз ташлашга арзимайдиган нарсалармиди
биласанми янги бир номсиз фаслнинг
яшил ям яшил чечакларга чулганган
ўша рўёлар дарёсида гўзал эдинг сен
уйқусиз тунларда ёнимда
ёлғизликнинг орқа тарафида турар
эдинг-ку

«ҳаётнинг бир парча илиқроқ қисмини
ҳис қилишимга ижозат бергил»
деганингни аниқ эшитдим

Николас БОРН

СЕВГИ ҲАҚИДА ШЕЪР

Бу ерда ортиқ яшаб билмайсан
янгича эҳтирослардан сўнг
ўша ягона янгилик фойдасига
мени эсдан чиқардинг қўйдинг
кунларнинг бирида У
икки кунлик сафарга жўнаб кетганди
шунда қошингга интиқиб келдим
ёдингдами олма дарахти остида
ўпишиб сўнг олма еганларимиз
ҳар кас бизда муҳаббатни кўрарди
ухлаш гали келганида эса
фавқулодда жунбушга келди туйғулар
айш ишрат эмасди бу чин сеvgи эди
шунда ҳис этдимки
хонангдаги ҳаво ажойиб эди
танишганимиздан бери шундай ажойиб

ОЛМОНИЯ. Ҳамма нарса ёки ҳеч нарса ҳақида

китоблар ёки одамлар билан
бирга яшаётганимиз эсимиздан чиқди
қайта ва қайта
муваффақиятдан тож кийгизардик
кунларга

Валтер Хелмут ФРИЦ

Ўз йўналишини ўзи биладиган
кемаларга айлантирмоқчиман
кунларни чунки

шунда баданинг
бир роҳатланади

жимлигингни эса
биз билмаган қирралари бор

чехранг шаклида
шакланмоқда йил
чунки

сен туфайли
ўзимни қандай тутишни билдим
сен туфайли билдим чунки

сени севаман фақат

Ханс Юрген ХАЙЗЕ

КУНДАЛИҚДАГИ ЧИЗГИЛАР

Мен: овозингни жаранггиман
акс садоси
ухласанг мабодо
юмуқ қорачигингда сузаман

ЧУНК И СЕН

Чунки сен
асалари шовқинини
ям-яшил қўйнига бекитадиган
куноқ савитзорни орзу қилгандинг

чунки мен
ўтқизганим заҳоти шох ёйиб
баҳайбат алфозга кирадиган бир
антиқа дарахт ўстирмоқчийдим

Дарвоқе ичи ковак бўлиб
ўша бебош болариларинг учун ҳам
жой берадиган дарахтни албатта

Роберт ГЕРНХАРД

Бақалар пастда
ғишт девор остида турнақатор

капалакларни пойлашмоқда
иштаҳаси карнай

капалаклар юқорида
ғишт девор устида
иштаҳаси карнайларни
томоша қилмоқдалар

шундайсан шундайман шундаймиз
бу тўғрику-я лекин
ким қандай махлуқ ўзи
кимимиз капалак кимимиз бақа

Вольф БИРМАНН

БРИГИТТА

Хонангга кирсам
ҳеч ким йўқ экан
у бу нарса ўқимоқчи бўлдим
пича ўтириб
ўша эски кино қўйилаяпкан экан
кинотеатру афишасига қарасам
шундоқ ўтиб қаҳвахонага кирдим
танҳо ҳис қилдим ўзимни
ниҳоятда танҳо
оч эдим
икки қадаҳ ўсимлик шарбатидан ичдим
янада ёлғиз бўлмакни хоҳлаб қолдим
шу баробарида одамлар орасида
бўлмакни ҳам
ниҳояси йўқ эди бу хаёлларни
қаҳвахона эшиги олдида
кунда шунда аёлга дуч келдим
бир истакан пивога
қаттиқ тикилаётган эркакни кўрдим
яна учта йўқ иккита итни
парвойипалак ўйноқлашарди ўша итлар
инсонга қараганда эмин ва эркин
қаҳқаҳани эшитдим
қаҳвахона деразасидан мўраласам
бир маст кишини эрмак қилишаётган
эканлар

ташқарига чиқдим юзтубан ағанади алкаш
ҳеч ери оғримади чоғи инқ этмади
совқотдим
жу-да совқотдим
бироз исиниб олмоқчи бўлиб
сенинг кўчанга элтувчи
туман
ва
муз қоплаган йўлак сари чопдим
ҳеч ким кўрмаган бўлсин ишқилиб

Ханс Магнус ЭНЦЕНСБЕРГЕР

ИККИТА ХАТО

Демак чумчуқ билан мен
замбаракни нишонга олган эканман
дастлабки хато шу тушундим

ишонишим қийин кечди бунга
сукут сақлашим лозимдир энди

ухламоқ нафас ростламоқ ё шеър ёзмок
жиноят эмас булар айтарлик
аммо дарахтлар ҳақидаги суҳбатга
нуқта қўймасак бўлмас

чумчуқни замбарак билан отиб
иккинчи хатога йўл қўйдим ахир

Ангела ЗОММЕР

Айёрликда тулқидан илдамсан
яна нолиганинг нимаси

шумлигингни ташлагинг келмайди
қаттиқ ёпишгансан шу феълингга

бир куни афсусланарсан ҳали
тазарру қиларсан эҳтимол

ҳозир-чи ҳозир
ишқ ҳақда сайраяпсан гўё булбулдек

Бодо МОРСХҲҲЙЗЕР

ЁЛҒИЗЛИК

Тонг гира шира бўзараётган пайт
кат бўм бўш
саҳарги нонушта
кейин яна газет тахламлари рўпарасидаман
сал нарида телефон номери неччиди

оломонга қўшиламан сўнг
мана ўша биз учрашган хайрлашган жой
ёнимдан ўтиб кетган эди хушсуврат хоним
сўнг ўтиб кетдим ўз ёнимдан ўзим
хаёлим тарқоқ эди кичрайдим

театру саҳнасин бахмал пардаси
прожектор ёғдусида ёришгани каби
пайдо бўлар экан яна бир хоним
кофтасини туртиб турган бўлиқ сийнаси
фақат шу кўринарди кўзимга
деярлик қиёфасиз эди
хуш ёқарди менга қиёфасизлиги
жимлиги хуш ёқарди унинг
хабарлар мароқли эди мен учун
мен тарафга қарамади у
қарагиси келмади ниҳоят
ва шунинг исботи сифатида
жўнатилган хат

иккита суврат
ўзимники эди иккитаси ҳам

ШЕЪР ИЧИДА

Лирик қаҳрамон яшамайди бу
шеърнинг ичида
чунки панасида ўтириш учун
дов-дарахтлар йўқ
бу шеърнинг ичида ҳобгоҳ йўқ
рангларга чалгиш мумкин деб ўйлайсизми
ранг ҳам йўқ афсуски
ҳис-туйғуми йўқ у ҳам
демак ҳеч нарса олиб билмайсиз
жилла курса бир ҳовуч шовқин
девор ёки тепалик устида эмакламайдилар
чунки девор ҳам тепалик ҳам йўқ шеърда
мисраларни ҳеч қайга бекитолмайсиз
каучукдан ясалмаган бу шеър
резинкадан ясалмаган бу шеър
оқ соядан ясалмаган бу шеър
демак саёҳатга жўнаган бир киши
бу шеърда кулбасига қайтиб келмайди
харсилаб тепага кўтарилмайди ҳеч ким
негаки зинапоя йўқ бу шеърнинг ичида
шундай экан ваъдалар ҳам берилмайди
шеърнинг ичида ўлмайди одамлар
нафасни илғамайсан бу шеърда
қувонч товушини эшитмайсан бу шеърда
бир қарорга келолмаётганларни кўрмайсан
жимжитлик ҳукм суради фақат
ҳеч ким гапирмайди
ишчилар тимдаланиб ёқа бўғишмайдилар
оддий
жумлалардан
иборат бу шеър
эшигини очишга қалит йўқ
бу шеърнинг эшиги йўқ дарвоқе
шунингдек мусиқа йўқ бу шеърда
шеър ичида хиргойи қилмайди ҳеч ким
шеър ичида бировга тақлид
қилмайдилар ҳам
шеър ичида қадам товуши йўқ
лаънатловчи овоз йўқ
энди сифатларига келсак
на ётади на юради на ухлайди
на куннинг на туннинг фарқига боради
бу шеър яна бунинг устига
тўлов қоғозлари йўқ шеър ичида
ҳисоб-китоб шарт эмас демак
ижара ҳақини тўлаш учун уй эгаси йўқ
бу шеърнинг ичида фирмалар ҳам йўқ
Калифорния давлати йўқ
денгиз йўқ
демак сузолмайсан шеърнинг ичида
на иссиги бор на совуги
лекин қоп-қора эмас бу шеър
деразаси йўқ қўрқув йўқ титроқ йўқ
шеър ичида сен ўқиётган шеърнинг ичида
Супермаркет ҳам йўқ
чунки бадани йўқ шеърнинг
қонайдиган бирор аъзоси йўқ
ҳеч ким хўрсинмайди шеърнинг ичида

ОЛМОНИЯ. Ҳамма нарса ёки ҳеч нарса ҳақида

шеърда шеър техникасига риоя
 қилинмаган
 ҳеч қандай цитата ишлатилмаган
 шеър ичида сариқ чақалар сочилиб ётмайди
 шеър ичида автобусга ўтирволиб
 бошқа ёққа жўнаб кетаётган одам йўқ
 ҳа мана шу сен ўқиб турган
 шеърнинг ичида ичкарисиди
 бу шеър совқотмайди ҳеч
 бўса нелигини билмайсан
 шеърда шеър ичида
 фақат баланд товушда
 такрорланиб турадиган бор инкорлар,
 борган сари кучайиб борар инкорлар
 ёқилган чироқ йўқ бу шеърда
 ҳеч ким телевизор кўрмас шеър ичида
 бирор кас кулмайди
 жисмоний меҳнатга ихтисослашмаган
 бу шеър
 шеър ичида вақт ўтадию бироқ соат йўқ
 шеър ичида ўтаётган вақт
 сен бу шеърни ўқиб тугатганингча
 ўтадиган
 вақтдан сал узун
 водопровод жўмрагидан сув чак-чак
 томмайди
 тамакига эҳтиёж сезмайсан сен
 шеърнинг ичида
 шеър ичида ҳожатхона ҳам йўқ
 чой пули берилмайди
 чунки шаҳар йўқ шеърнинг ичида
 демак оёқларни чайиш шарт эмас
 мактабга бориш шарт эмас демак
 лекин шеър ичига кирсанг
 дулдулинг кўзголар
 аввал тўғрига сўнг тепага
 жуда эҳтиёт бўл шунда
 ўзингни тутсанг енгиллашасан
 қамоққа олинмайсан сен шеър ичида
 чунки шеър ичида бирор давлат йўқ
 бирор жамият йўқ
 боғлаб қўйилган ит йўқ
 ола-була сигир йўқ
 аланглаб аланглаб
 галва ахтарадиган миршаблар ҳам йўқ
 маза матрасиз эмас бу шеър

шунингдек маъно жиҳатидан
 тугалланган эмас
 шеър ичида қуёш унчалик чарақламайди
 қуёшли кун кўринмайди шеърнинг ичида
 нима десам экан Сешанба йўқ
 Чоршанба ҳам йўқ
 шеър ичидаги ҳафтанинг
 Жумаси йўқ лекин
 фақат Пайшанба бор
 санаймиз: Душанба Шанба Якшанба
 шеър ичида йўқ
 шеър ичида Душанба
 ёки
 Пайшанба
 инкор этилмайдию аммо
 шу ерда шеър тугаб қолади холос

Урзула Креҳел

НАВБАҲОР

Гапирмабмидим ахир сенга
 йил бошида яна ишсиз қолган
 муҳаббатим ҳақида
 ана ғира ширалиқда
 оғриниб ётибди шўрлик
 олғир қушлар ўғирлаб кетишганида ҳам
 ҳимоя қилолмайди ўзини ўзи
 яна учмоқдами боёқиш
 юбкамни этаги ҳам шундай
 парилаб учаётир энди
 юбкамга илиниб қоламан
 агар келмоқчи бўлсанг кел
 ҳаво бирам тоза дейману
 сени алдаб сулдаб
 ёнғоқзорнинг овлоқ жойларига
 олиб кетаман келсанг агар

*Немис тилидан Робияхон АБДУЛЛАЕВА
 ва Баҳром РЎЗИМУҲАММАД таржималари*

Бирлаш ЙЎЛДОШ

УЧ БАЛЛАДА

У

Ўша
У излаган сокин ҳаловат,
Оёққа қалқиган даврони келди.
Бари ошиб-тошиб ётгандай,
Фақат,
Фақат етишмайди биргина севги.

Қиммат жиҳозларнинг қадри йўқолган,
Биллур қандилларда синган муздай нур.
Қачонлардир телба кутқуга солган
Тилла буюмларга боқар бесурур.

Яна машинага чиқар.
Кезади.
Гавжум бекатларда тўхтади узок.
Ғамзали кўзларда яна сезади
Яланғоч чорлов, ҳирс ва пулга тузок...

Ана, нигоҳини ердан узмайин
Йўлдан илдам ўтар бир қишлоқи қиз.
У жовдираб эшик очади.
Лекин
Вужудин шол этар изтиробли ҳис:

«Мен-ку ҳаловат деб илк муҳаббатин
Аямай қалбидан ҳайдаб солган зот,
Ботирсам масъума жонга чангалим,
Яна бир қурбонлик келтирсам наҳот?!»

Қасрига қайтади...
Аччиқ қайноқ ёш
Еру кўкни хира пардага ўрар...
Инграб «Барисини ол, ол!» дер яккаш,
Эвазига фақат муҳаббат сўрар...

ЎТТИЗ

Нигоҳида қотиб қолган ғам,
Ўтинч ҳамда беадад ҳасрат,
Ботинмасдан, минг ҳадик билан
Она яна тутади сурат.

Бокмай йигит суратга ҳатто
Шоша-пиша қўйнига тикар...
Келгандайин сиртмоқ остига
Хиёбонга намозшом чиқар.

Қовушмайди суҳбат. Бачкана
Ҳам зўраки туюлар бари.
Қиз юзида қизикиш, ҳаё,
Йигит эса телба сингари...

Қиз қайтаркан аламноқ, ҳайрон,
Лабга қалқиб баъзан истехзо,

Йигит турар - дил уйи вайрон -
Юксак-юксак дарахтлар аро.

Энди ҳисни бўлмагай тийиб -
Бир оғриқдан инграб юборар.
У тиз чўкиб, дарахтни кучиб,
Титраб-қакшаб йиғлаб юборар.

Ва нафаси бўғилган дарахт
Тинглаб қолар илтижо, оҳ-у,
Қайноқ кўз ёш орасида гоҳ:
- Ахир унга ўхшамайди-ку...
Ахир унга ўхшамайди-ку...

ҚИШ. АЁЛ

Сервикор либослар сиймин танда хор,
Кўркам чехраларда жаҳоний малол,
Журъатсиз нигоҳла қалашган қатор
Зиналарни босиб чиқмоқда Аёл.

Бигиз пошналарга босганича лаб
Чўтир остона ҳам инграб бемадор.
Ташқарида... тунни кундузга улаб,
Эланиб-эланиб ёғар оппоқ қор.

Эшик очилади - эгилмас сарв қад,
Эшик ёпилади - сарв қад қилт этмас.
Худойим-эй! Бундай илоҳий талъат
Инсон боласига ҳеч насиб этмас...

Калит буралади...
Муздай манглайин
Жуздайин кўзгуга босади Аёл -
Парда ёпилган сўнг оккуш либосин
Юлқиган кампирдан яшринган мисол.

Кўзгу хира тортар - аламли нафас,
Лаблар пир-пир учар - ўкинч йўлдоши.
Зада кўнгил томон милдираб, бесас
Куйила беради аччиқ кўз ёши...

Файзсиз уйни муздай сукутга чулғаб
Викор либослари оёқ ости, хор.
Ташқарида... тунни кундузга улаб
Эланиб-эланиб ёғар оппоқ қор.

Занглаган юраги илвирар, ожиз
Ва сўнгги япроқдай титрару беҳол,
Либослар устига қулайди жонсиз
Букчайган,
бечора,
муштипар Аёл...

Эшқобил ВАЛИ

МИНГ
ИЖКИЖЧИ
КЕЧА

КУЗ ОҚШОМИ

Ялмоғизга никоҳ ўқилган кеча
Яланғоч рақсга тушар изғирин.
Бир осмон юлдузлар бўлолмас шамча -
Битта шам тилади кечанинг тилин.

Менинг нигоҳимни ўғирлайди тун,
Чирокқа бекинар энг охирги нур,
Кенг макон уккига бўлади тутқин,
Самода жимирлар журъатсиз жимир.

* * *

Мен сени шунчалик севардим,
Чўчирдим ўзим тан олишга.
Журъатсиз қалбимни шайлардим
Ҳасраткор Ҳижронни севишга.

Илтижойим кўкка етишди -
Ойдин тунда айтишиб ўлан,
Сен кетмадинг, олиб кетишди -
Қолавердим Ҳижроним билан...

* * *

Шахризода эртаги тугаб
Бошланади минг иккинчи тун,
Бугун Шарқда кезар совуқ гап -
Эрта ҳукм ижро бўлар кун.

Ямалади учар гиламлар,
Артилади ойнаи жаҳон.
Бунча иғво севар одамлар,
Миш-миш йўли бунчалар равон?!

Мулки толе топталар тонгда,
Баҳри умид кўмилар азон,
Қизиқиши қонса инсонда
Борлиғидан кечиши аён...

Мен шу ерда тугатгум шеърни,
Шахризода тонгда ўлгунча,
Кечиргайсиз ожиз шоирни -
Бўлмайти минг иккинчи кеча!

Самарқанд

КАШАНДАНИНГ
КУШАНДАСИ

«Дунёдаги ҳеч бир маҳсулот сигарета сингари чиройли, таъбга ўтрадиган қилиб қадоқланмайди», деб ёзган эди чет элик мутахассислардан бири. Бугун бемалол айта оламизки, дунёдаги ҳеч бир маҳсулот сигарета сингари гўзал, ҳаммабон тарзда реклама қилинмайди. Кўчага қаранг: от минган ковбой сурати сизга «Мальбобро»ни тақдим этади, ярим яланғоч гўзал қиз эса «Ротманс»ни... Уйга кирдингиз дейлик. Шундай телевизор қулоғини бурасангиз бас, у ёғи осмонда учиб «Ҳолливуд»ни реклама қилаётган йигитлар, бу ёқда кўпикдан қилинган шар устида сакраб-сакраб сигарета тутатаётган шоввозлар... Яна денг, тўрт-беш қути сигарета чекиб, қутисини топширсангиз бас, энгил машина ютиб олишингиз ҳам мумкин! Хуллас, бош айланмасдан илож йўқ. Айниқса, «шубҳасиз, бизники» бўлган маҳаллий сигареталарнинг бетўхтов давом этадиган рекламасидан. Шунда «зўр экан-ку!» дея сигарета пачкасига қўл узатиб юборишингиз ҳеч гап эмас. Айниқса, бундай рекламалар ҳиссиётли ёшларга биринчи навбатда таъсир этишини ўйлаб кўрсакми...

Аслида аҳвол қалай? Чиндан ҳам сигарета чекиш балоғатга етганлик ёки гўзал ҳаёт белгисими? Сигарета соғлиқ учун шунчалик безарарми?

Қуйида мутахассислар узоқ вақт давомига олиб борган кузатишларнинг баъзи натижалари ҳақида қисқагина мақола бермоқдамиз. Биз, албатта, «бир грамм никотин отни ўлдиради» қабилдаги яланғоч ташвиқот юришмоқчи эмасмиз. Аммо рекламалардан бўшаган вақтингизда ушбу мўъжазгина мақолани ҳам ўқиб чиқинг. Ишончимиз комилки, кетган вақтингизга ачинмайсиз.

ТУГУН ЭМАС, ЗАҲАР!

Ҳар бир ашаддий кашанда соғлиқ учун зарарли эканини яхши билади. Ва жуда кўпчилик билмас керакки, тутаётган сигаре-танинг ўзи энг зарарли митти химия заводи бўлиб, у бир вақтнинг ўзида 4700 дан ортиқ (!) кимёвий бирикмани атрофга таркатади. Жаҳонда энг зарарли деб эътироф этилган заводлар ҳам бу қадар кўп миқдорда оғули моддалар ишлаб чиқара олмайди. Бунинг устига, сигарета тутунидаги кимёвий моддалар миқдори

санитария нормаларида белги-лаб қўйилганига нисбатан икки минг-уч минг маротаба кўпроқ бўлади! Бугун дунёдаги саноат ишлаб чиқариши ёинки автомобиллар дудидаги заҳарли газлар жам бўлганда ҳам сигарета тутунига тенг кела олмайди.

Маълумки, тамаки тутунининг энг асосий ташкил этувчиси никотин инсон асаб тизимига қўзғатувчи сифатида таъсир кўрсатади. Худди мана шу сабабли ҳам инсон сигаретага интилади-да. Аслини олганда эса, никотин - кучли оғу. У қонга осонлик билан ўтади, тананинг барча муҳим қисмларига ҳам худди шундай осонлик билан ўрнашиб олади. Кўп йиллик «стаж»га эга кашандалар айнан никотиндан заҳар-ланганликлари туфайли ҳам иш қобилият-лари сусайиб, хотиралари заифлашади.

Тамаки тутуни таркибидаги ис гази ҳам соғлиқ учун бениҳоя хавфлидир. У тананинг барча қисмларига кислород аралашган қонни олиб юрувчи гемоглобиннинг фаоли-ятига кескин салбий таъсир кўрсатади. Шунинг учун ҳам ашаддий кашанда танаси мудом кислород танқислигига дучор бўлади. Бунинг оқибатида эса юрак-қон томир хасталиклари келиб чиқади. Бу бало айниқса аёлларга ва қориндаги ҳомилага ёмон таъсир кўрсатади.

Тамаки тутунида канцероген деб номланган қатор зарарли унсурлар мавжуд. Ашаддий кашандаларнинг ўпкасида бу моддалар йигила-йигила, охир-оқибат бир килограммдан ортиқ вазни ташкил этиши мумкин! Ушбу канцерогенларнинг ичида энг хавфлиси бўлган бензиперин моддаси эса тўғридан-тўғри рак (саратон) хасталигини бошлаб келади.

Энди мана бу рақамга диққатингизни жалб қилинг: **Бир қути сигарета чеккан киши Халқаро стандартлар асосида белгилаб берилган радиация нормасига нисбатан етти марта кўп радиация дозасини олади!** Айнан тамаки тутуни радиацияси рак хасталикларининг асосий сабабчиси экани ҳам исботланган!

ДОРИ ЗҮРМИ, ТАМАКИ?

Кўплаб кашандалар тамакининг зарарини яхши билганлари ҳолда бу балонинг олдини турли дори-дармонлар кўмагида олиш мумкин, деган хаёлда юрадилар. Бироқ бу қараш жуда хато қарашдир. Зеро, тамаки тутуни соғлиқни издан чиқариш билангина кифояланмай, танага тушган дори-дармонларнинг ҳам таъсирини ё йўққа чиқаради, ё уларнинг таркибини шунчалик ўзгартириб юборадими, бу дори-дармонлар шундан кейин ҳақиқий оғуға айланади.

Мисол учун, кунига 15 донадан кўп сигарета чекадиган аёллар ҳомилага қарши таблеткаларни қабул қилмаганлари мақбул, чунки тамаки тутуни бу дори билан бирикиб «қонни қуюқлаштиради», бу эса инсулт ёки инфарктга олиб келади.

Оғриқ қолдирадиган турли дори-дармонлар ҳам кашандаларга икки баравар кучсизроқ таъсир кўрсатади. Натижада тобора кўпроқ доза талаб қилаётган организм бора-бора зўриқиб, бу дорилардан заҳарланиши мумкин.

Жуда кўп кашандалар қўзғалган асабларини тинчлантириш учун сигаретага ёпишадилар. Айни пайтда элениум, диазепам, седуксен сингари кишини хотиржам этувчи қатор дориларни истеъмол қиладилар. Ҳолбуки, бундай дориларнинг кашанда организмга таъсири чекилаётган сигареталар сонига тўғри пропорционалдир, яъни қанча кўп сигарета чексангиз, дорининг таъсир кучи шунчалик паст бўлади.

Никотин организмдаги С витаминининг қаттол душмани ҳамдир. У аввало танадан С витаминини сиқиб чиқаради, В 12 витаминининг даражасини тушириб юборади.

Биз юқорида никотиннинг айрим дориларга салбий таъсири ҳақидагина тўхталиб ўтдик, холос. **Бугунги кунда олимлар тамаки тутунининг 30 гуруҳдан ортиқ дориларга салбий таъсир кўрсатишини аниқлашган!**

ҚОННИ АЙНИТАДИ

Бироқ тамаки тутунининг «хизматлари» бу билан тугаб қолмайди. **Мутахассислар тамаки тутуни қоннинг биохимик таркибини ҳам ўзгартириб юборишини аниқладилар.**

Тўғри, айниқса дастлабки йилларда ҳаттоки ашаддий кашанда ҳам ўзини соғлом ҳис қилади. Бироқ қон анализи ҳамма сирни фош қилади-қўяди. Америкалик мутахассисларнинг кузатишларига қараганда, ҳаттоки ўзини соғлом санаётган кашандада ҳам қуйидаги қон ўзгаришлари содир бўлади: тўқималарга кислород эмас, заҳарли тутун олиб кирилгани боис қондаги карбоксигемоглобин миқдори ошиб кетади. Эритроцитлар миқдори кўпаяди. Атеросклероз хасталиги бошланади...

Хуллас, ёзаверсак гап кўп.

Яқинда таниш кашанда дўстимиз «чекиш ҳам инсонга табиат томонидан ато этилган ўзига хос лаззат», деб қолди. Бироқ, маълумки, ҳар қандай ҳузур-ҳаловат тўлов-сиз, қурбонсиз юз бермайди. Шундай экан, соғлиқни тамаки тутунига қўшиб осмонга учириниш «чекиш» деб аталмиш ҳузур-ҳаловат учун ҳаддан ортиқ қиммат «тўлов» эмасми?...